

ITSE SEKOITETUT VÄRIT

Kehitysvammaiset kuvataiteen harrastajina ja tekijöinä

Jonna Piipponen-Karkulowski

Taidekasvatus

Pro gradu tutkielma

Taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

kesäkuu/2010

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Jonna Katariina Piipponen-Karkulowski	
Työn nimi – Title Itse sekoitetut värit – kehitysvammaiset kuvataiteen harrastajina ja tekijöinä	
Oppiaine – Subject Taidekasvatus	Työn laji – Level Pro gradu – tutkielma
Aika – Month and year 06 / 2010	Sivumäärä – Number of pages 125
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tämän tutkimuksen tarkoituksena on hahmottaa kehitysvammaisten kuvataidekasvatusta. Tutkimuksen perimmäisenä tavoitteena on selvittää esimerkkiryhmää tutkimalla millaisia merkityksiä kehitysvammaisten kuvataideharrastukseen liitetään ja millä tavoilla eri ihmisryhmät jäsentävät kuvataidekasvatusta. Tutkimuskohdetta ei ole juurikaan aikaisemmin tutkittu, joten kaikki aiheesta tuotettu tutkimustieto vie kehitysvammaisten kuvataidekasvatuksen tuntemista eteenpäin.</p> <p>Tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla Lahdessa, Harjulan kansalaisopistossa, toimivan kuvataidekerhon kehitysvammaisia kuvataideharrastajia, heidän lähiomaisiaan, kehitysvammaisten kuvataideopettajia ja harrastustoiminnan järjestäjiä. Laadullisen sisällön analyysin menetelmällä saatuja tutkimustuloksia käsitellään suhteessa aiheita koskevaan teoriatietoon. Muun muassa monikulttuurinen taidekasvatus ja ajatukset kuvallisesta kehityksestä tarjoavat kaikupohjaa tutkimustulosten käsittelylle tässä tutkimuksessa.</p> <p>Tutkimustulosten mukaan kehitysvammaisten kuvataidekasvatuksessa näyttäytyvät merkityksellisinä myönteiset tunteet, taiteellinen työskentely, osallisuus taide-elämään, sosiaaliset suhteet ja erityisryhmän harrastustoiminta. Huomion arvoista kuitenkin on, että kuvataideharrastustoimintaan liittyvät ihmisryhmät painottavat harrastuksessa eri puolia, joka näkyy muun muassa heidän taidenäkemyksensä eroavaisuuksina. Keskeistä tutkimustuloksissa on kehitysvammaisten taiteen tekijöiden ”taidepainotteisuus”. He antavat harrastukselleen monipuolisia taiteelliseen työskentelyyn liittyviä merkityksiä, siinä missä muut tahot painottavat harrastuksen organisoimiseen tai terapeuttiseen yhdessäoloon liittyviä puolia.</p>	
Asiasanat – Keywords kehitysvammaisuus, kuvataide, taidekasvatus	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1 KEHITYSVAMMAISTEN TAIDETTA HAHMOTTAMASSA.....	1
1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja näkökulmia.....	1
1.3 Taustaa	2
1.4 Keskeisiä oletuksia	3
1.5 Käsitteistä.....	4
1.6 Tutkimuskysymysten muotoileminen.....	6
2 NÄKYMÄ KEHITYSVAMMAISTEN KUVATAITEESEEN	7
2.1 Yhteiskunnallisen muutoksen heijastumaa	7
2.2 Puutteesta taiteilijan ominaisuudeksi.....	8
2.4 Lapsenkaltaisuus kehitysvammaisten kuvissa	12
2.5 Suhteessa taidemaailmaan	14
2.6 Kehitys/vammais/kulttuurin ilmaisuna	16
2.7 Taiteen terapeuttisuudesta.....	19
3 TAITEEN ULKOPUOLISUUDEN ILMENTYMIÄ.....	21
3.1 Juuria.....	21
3.2 Art Brut ja muita nimityksiä	22
3.3 Mielisairaiden taide.....	24
3.4 Outsider taide	25
3.5 Nykypäivän taiteen alueen ulkopuolisuudesta.....	26
4 KEHITYSVAMMAISTEN KUVATAIDEKASVATUS	
TUTKIMUSKOHTEENA	27
4.1 Aiheen valinnasta.....	27
4.2 Harjulan kansalaisopiston kuvataideryhmät	29
5 TUTKIMUKSEN TEKOJA KÄYTÄNNÖSSÄ.....	30
5.1 Ketä haastattelisin	30
5.2 Aineiston keruusta	32
5.3 Kehitysvammaisten kuvataideharrastajien haastattelut	34
5.4 Läheisten kyselyn toteuttaminen	38
5.5 Opettajien haastattelut.....	39

5.6 Kansalaisopiston kurssisihteerin ja rehtorin haastattelut	40
5.7 Kehitysvammaisten tuki ry:n toiminnanjohtajan haastattelu.....	41
6 HAASTATTELUAINEISTON PURKU	42
6.1 Analysoinnin lähtökuopissa	42
6.2 Haastatteluaineistoa haltuun ottamassa	43
6.3 Mitä läheiset pitävät tärkeänä	46
7 SISÄLTÄ KÄSIN ELI MITÄ MERKITYKSIÄ KEHITYSVAMMAISTEN KUVATAIDEKASVATUKSELLE ANNETAAN	47
7.1 Monien merkitysten tila	50
7.2 Toimintaa monikulttuurisen taidekasvatuksen kehikossa.....	51
7.3 Taidenäkemyksen risteyskiä ja suuntia	54
7.4 Kulttuurissa ja muita paikannuksia.....	57
7.5 Vapaata aikaa.....	60
7.6 Oma ovi taiteen tilaan.....	62
7.7 Vaikutusmahdollisuuksia.....	64
7.8 Rajoja toiminnassa.....	66
7.9 Mahdollisuuksia tasa-arvoisuuteen.....	69
7.10 Eron näkyväksi tekeminen.....	72
8 TAIDEHARRASTUKSEN YTIMESSÄ	74
8.1 Taiteellisen prosessin piirteitä	74
8.2 Ilmaisun eroja	77
8.3 Lapsenkaltaisuus ja leikki – kehittyvä kuvallisuus.....	79
8.4 Myönteisiä vaikutuksia.....	82
8.5 Opettaja ilmaisun avaajana	84
8.6 Itse sekoitetut värit – suhde materiaaleihin ja tekniikoihin	85
9 TAITEEN ALUEELLA	88
9.1 Taide rivien(kin) väleissä	88
9.2 Teokset ja taiteilijat kertovat	92
9.3 Yhteyttä hakien – toisia kohti	92

10 YHDESSÄ MUTTA ITSE	95
10.1 Yhteisön merkityksellisyys.....	95
10.2 Omasta päästä - luovuudesta ja lahjakkuudesta.....	97
10.3 Taiteilijuudesta.....	99
10.4 Kuvallisesta kehityksestä.....	101
10.5 Kuvataideharrastajan kanssakulkijana.....	103
11 PÄÄTÄNTÄ.....	105
11.1 Kehitysvammaisten kuvataidekasvatuksen säikeitä	105
11.2 Tutkimuksen kulku	106
11.3 Kehitysvammaisen oma tila.....	106
11.4 Alusta uusiin alkuihin	108
11.5 Lopuksi	109

LÄHTEET

LIITTEET

1. Kehitysvammaisten taidetta hahmottamassa

1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja näkökulmia

Tutkimusaiheeni on kehitysvammaisten kuvataidekasvatus, jota lähestyn sekä kehitysvammaisten taiteen, taiteen yleensä ja taidekasvatuksen osana. Olen ennen kaikkea kiinnostunut sellaisista merkityksistä, joita kehitysvammaisten kuvataidekasvatukselle annetaan kehitysvammaisten kuvataideharrastajien ja heihin liittyvien ihmisten parissa. Esimerkkiryhmän ajatuksia tarkastelemalla lisään ymmärrystä kehitysvammaisten kuvataidekasvatukseen liittyvistä seikoista. Uskon esille nousevien asioiden kertovan aiheesta myös yleisemmällä tasolla. Tutkimusotteeni on emansipatorinen.

Asettaessani aiheen laajempaan yhteyteen sivuan muun muassa kehitysvammaisten omia kokemuksia osallisuudestaan kulttuurielämään. Käsittelemällä kuvataidekasvatukseen ja sen toteutukseen liittyviä asioita pyrin löytämään parannusehdotuksia ja uusia näkökulmia kehitysvammaisten kuvataidekasvatuksen kehittämistä ja toteuttamista ajatellen.

Aiheen käsittelyssä minua ohjaavat läpi tutkimuksen postkoloniaalisen kritiikin¹ ajatukset, sillä lähestyn kehitysvammaisten taidetta ensisijaisesti kehitysvammaisten näkökulmasta käsin. Tällöin ei ole mahdollista – eikä tarpeellistakaan, sivuuttaa kehitysvammaisten kulttuurisesti alistettua vähemmistöasemaa. Pikemminkin on tärkeää tuoda sen erilaisia ilmenemismuotoja ja vaikutuksia esille.

Ajattelussani kytken kehitysvammaisten taidekasvatuksen muun muassa osaksi monikulttuurista ja postmodernia taidekasvatusta sekä uudenlaista avointa taidekäsitystä, jota on eletty todeksi esimerkiksi yhteisötaiteen parissa.² Tutkimukseni kartoittaa kehitysvammaisten kuvataidekasvatukseen liittyviä merkityksiä, ajatuksia ja arvoja. Sen pääasiallisessa kiintopisteessä ovat kehitysvammaiset kuvataideharrastajat sekä heidän asemansa siinä. Koen kuitenkin tärkeäksi myös kuvataideopettajien,

¹ Mm. Leela Gandhi (1998)

² Lea Kantonen (2005, 49) kuvaa Telttä-kirjassaan erilaisia perinteisesti yhteisötaiteeseen liitettyjä tapoja mieltää taide muun muassa niin, että taiteilijan ja yleisön rajat hämärtyvät ja taideteos saa uudenlaisia merkityksiä. Teos voi olla mm. yhdessä eletty tapahtuma.

kehitysvammaisten läheisten ja harrastuksen järjestäjien näkökulmien käsittelemisen, tällä tavoin on mahdollista saada käsitys harrastuksen kokonaiskuvasta³. Lisäksi kehitysvammaisilla ihmisillä on kiinteä suhde niin sanottuihin lähi-ihmisiin, jolloin heidän arjen toimintojaan mahdollistavien ihmisten vaikutusten ja valta-aseman huomioiminen on keskeistä kehitysvammaisia käsiteltäessä.

Tutkimukseen osallistuvien henkilöiden ajatuksia esittämällä ja niitä teoriatietoon peilaamalla on mahdollista kuvata minkälaista kehitysvammaisten taidetta he tekevät, opettavat, toteuttavat ja tukevat. Valitsemastani näkökulmasta käsin aihetta lähestyvää valmista tutkimustietoa on tarjolla niukasti tai tuskin lainkaan. Viime vuosina Suomessa on kyllä tehty joitakin kehitysvammaisten kuvataidetta käsitteleviä tutkimuksia⁴, jotka osoittavat, että aihe on tärkeä ja ajankohtainen.

1.2 Taustaa

Kiinnostukseni kehitysvammaisten taidekasvatusta kohtaan ulottuu vuoteen 2003, jolloin aloitin kehitysvammaisten kuvataideharrastusryhmässä avustavana opettajana. Tuolloin minulle, kuvataideopiskelijalle ja tuoreelle äidille, avautui kokonaan uudenlainen maailma, jonka tietoista edelleen avaamista jatkan tämän tutkimuksen muodossa.

Toimiessani vuosien 2003 – 2006 välisenä aikana, ja tällä hetkellä taas edelleen, opettajana kehitysvammaisten kuvataideharrastusryhmässä olen saanut pohtia muun muassa kehitysvammaisuuteen, erityisryhmän opettajana toimimiseen kuten myös toisistaan eroaviin taidekäsitteisiin liittyviä seikkoja. Aktiivinen ryhmän kanssa työskentely on synnyttänyt mielessäni monenlaisia kysymyksiä, jotka ovat pääosin sidoksissa käytännön työhön. Vastauksia löytyy joihinkin kysymyksiin työn lomassa, mutta monet niistä vaativat avautuakseen perusteellisempaa pohdintaa. Asioiden

³ Vrt. Hurskanen & Lehtomäki 2001, 11

⁴ Aikaisempia tutkimuksia ovat muun muassa: Marja-Leena Viskarin (-69) Kahden vajaamielisryhmän piirustuksia, Mirja Jantusen ja Kirsi Monosen (-94) Kehitysvammaisen lapsen kuvallinen ilmaisu sekä Susanna Hintsalan (-94) Kehitysvammaisten kuvataidetoiminta Kuvataidetoiminnan merkityksen tarkastelu, Minna Haataja (-06) Vierusparit ja Johanna Penttinen (-07) Taidetta yllättävissä yhteyksissä – kehitysvammaisten kuvataidetoiminnan merkityksen tarkastelua

askarruttaminen käytännön tasolla kannustaa muotoilemaan erilaisia näkökulmia sanoiksi tässä tutkimuksessa.

1.3 Keskeisiä oletuksia

Tutkimuksen tekoon liittyvät taustaoletukset muodostavat lähtökohdan tutkimukselle⁵. Tämän tutkimuksen taustalla vaikuttaa ajatus, jonka mukaan kaikki ihmiset ovat arvokkaita ja omaavat tasa-arvoisen oikeuden tulla kuulluiksi. Kehitysvammaisten ihmisten kohdalla edellä mainittuun liittyy myös eettinen taso, joka koskee kysymystä tutkijan ja tutkittavien tasavertaisuudesta. Huomioin edellä mainitun käsittelemällä ja pohtimalla tutkimukseni kaikissa vaiheissa vallankäyttöön ja eri tutkimukseen osallistuvien osapuolten väliseen ymmärrykseen liittyviä seikkoja.⁶

Oma sivullisuuteni suhteessa tutkimuskohteeseen vaatii myös tulla huomioduksi tutkimusprosessin kulussa. Olen asetelmasta johtuen pakotettu kyseenalaistamaan pyrkimykseni ja kysymään: ”Voinko minä, joka en ole kehitysvammainen, tuottaa todenmukaista tietoa heidän näkökulmastaan käsin?”⁷ En voi olla vastauksesta varma, mutta jo edellä mainitun kysyminen ja tiedostaminen auttaa tutkimuksen hyvän tavan mukaisessa toteuttamisessa.

Minulta saattaa jäädä tavoittamatta kehitysvammaisten oma kokemus- ja ajatusmaailma⁸. On kuitenkin tärkeää, että yritän tavoittaa ne. On vapauttavaa muistaa, ettei kenenkään tutkittavan kokemuksia ole mahdollista täysin ymmärtää, sillä tutkija toimii aina vain oman ymmärryksensä ja kokemustensa valossa.⁹ Siinä mielessä liian vaativaa tutkimusasetelmaa ei olekaan, haasteellisia kylläkin.

Tutkijan vastuutani lisää se, etteivät tutkimuksessa mukana olevat kuvataideryhmäläiset pysty lukemaan lopullista tuotostani saati kritisomaan sen todenperäisyyttä. Yliopisto, jonne tutkimusta teen, on heidän elämänsä nähtäminen hyvin kaukainen ja monin

⁵Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara 2001, 117-119

⁶Vrt. Vilka 2005, 29-35

⁷Vrt. Hirvonen Saidin mukaan 1999, 33

⁸Vrt. Jylhä 1998, 183

⁹Vilka 2005, 98

tavoin tavoittamaton. Tästä huolimatta minun tulee toimia rehellisesti ja luotettavasti kehitysvammaisia ja heidän sanomaansa kohtaan. Lähestyn kehitysvammaisia ensisijaisesti ihmisenä enkä instituution edustajana.

Valitsemani aiheen teoreettinen käsittely on edellä mainituista seikoista huolimatta tärkeää, sillä pienillä askeleilla kohti tasa-arvoisempaa eri ihmisryhmien kuulemistä ja mahdollisuutta nousta vuorollaan keskustelun keskipisteeseen on merkitystä. Kehitysvammaisten kohtelemisen omien ajatustensa, tunteidensa ja arvojensa asiantuntijoina lisää myös heidän tasavertaisuuttaan ja kykenevyyttään. On luontevaa kysyä kehitysvammaisen ihmisen elämismaailmaan liittyvää tietoa suoraan heiltä itseltään.

1.4 Käsitteistä

Kehitysvammaisella henkilöllä tarkoitetaan nykyisin käytössä olevan *toiminnallisen määrittelyn*¹⁰ mukaan henkilöä, joka tarvitsee laaja-alaista tukea sosiaalisten taitojen ja itsehallinnan alalla¹¹. Kehitysvammaisuus puolestaan on yläkäsite mitä erilaisimpia ilmenemismuotoja saaville ja mitä erilaisimmista syistä johtuville vaikeuksille oppia ja ylläpitää päivittäiseen elämään liittyviä toimia¹².

Tässä tutkimuksessa en paneudu kehitysvammaisuuteen lääketieteelliseltä kannalta, enkä myöskään perehdy yksityiskohtaisesti tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden kehitysvammaisuuden erityispiirteisiin. Valitsemani näkökulma pohjautuu siihen, että käsittelen kehitysvammaisten taidetta ensisijaisesti taiteen diskurssin osana. Tutkimuksessa puhun kehitysvammaisista ihmisistä yleisellä tasolla, kuitenkin niin, että paikoitellen viittaan esimerkiksi kehitysvammaisten erilaiseen avuntarpeeseen tai

¹⁰Yhdysvaltalainen The American Association on Intellectual and Developmental Disabilities on julkaissut vuonna 2002 kehitysvammaisuuden määritelmän, joka perustuu toiminnallisuuteen. Aiemmin on ollut yleisesti vallalla lääketieteellinen jaottelu eriasteisiin kehitysvammoihin, jonka pohjalla on älykkyys. ”Lääketieteellinen luokitus.” Kehitysvamma-alan verkkopalvelun www-sivusto. <<http://verneri.net/yleis/tietopankki/mita-kehitysvammaisuus-on/laaketieteellinen-luokitus.html>> (lainattu 8.12.2008)

¹¹”Projektiin liittyvä tutkimus.” Kehitysvammaisten tukiliitto ry:n www- sivusto. <http://www.kvtl.fi/sivu/mieli_myllertaa_tutkimus> (lainattu 8.12.2008)

¹²”Mitä kehitysvammaisuus on?” Kehitysvamma-alan verkkopalvelun www-sivusto. <<http://verneri.net/yleis/tietopankki/mita-kehitysvammaisuus-on.html>> (lainattu 8.12.2008)

kykyyn kommunikoida. Samaten sivuan muun muassa joitakin sellaisia kehitysvammaisuuteen yleisesti liitettyjä ominaisuuksia, joilla arvellaan olevan yhteyttä heidän taiteensa ominaispiirteisiin tai taiteen tekotapaansa.

Perustelen tutkimukseni lähestymistapaa kehitysvammaisuuteen sillä, että en tahdo käsitellä sitä puutteena tai sairautena vertailukohtanaan niin sanottu terve, täysin toimintakykyinen ihminen. Kehitysvammaisuus voi jostakin näkökulmasta katsottuna olla vajavaisuutta, mutta heidän näkökulmastaan synnynnäisenä olotilana täysi ja sillä tavoin luonnollinen¹³. Haluan kuitenkin korostaa, ettei näkökulmani ole kehitysvammaisuutta ihannoiva.

Käytän tutkimuksen kuluessa erilaisia nimityksiä eri ihmisryhmien tekemistä ”taiteista” siitä yksinkertaisesta syystä, että erilaiset taiteen ala-lajit on nimettävä, jotta niistä on mahdollista puhua. Esimerkiksi kehitysvammaisten taiteen kohdalla ei ole syytä jättää etuliitettä pois tasa-arvoisuuden vuoksi ellei kehitysvammaisen taiteen tekijä jostain syystä niin itse tahdo.

Taiteen tekijöiden välisiä eroja ja taiteen ala-lajien sisältämiä erityispiirteitä koskevan puheen voi käsittää kartoittavaksi puheeksi, joka ei pyri arvottamaan kuvauksen kohdetta¹⁴. Kehitysvammaiset itse ovat luontevasti kehitysvammaisia, miksi siitä pitäisi tehdä ongelma taiteen alueella?

Tutkimuksen kulussa käytän termejä taiteilija ja taiteen tekijä tarkoittamassa kuvan tekijöitä erottelematta heitä harrastajiin tai ammattilaisiin. Kehitysvammaisten kuvataiteella puolestaan tarkoitan kuvataiteellista toimintaa, jota kehitysvammaiset tekevät muussa kuin puhtaasti terapeuttisessa merkityksessä. Edellä mainittu käsitteiden käyttötapani pohjautuu *taiteellista toimintaa* korostavaan näkemykseen, jonka mukaan osa taiteen kentällä nykyisin yleistyneistä ilmiöistä omaavat taiteesta tuttuja prosesseja sekä elementtejä, mutta eivät välttämättä vastaa kaikilta osin perinteistä käsitystä

¹³ Aaltonen 2005, 167

¹⁴ Useat vammaiset taiteilijat liputtavat vammaistaiteen puolesta, kun taas jotkut kieltäytyvät jyrkästi olemasta muuta kuin taiteilijoita, siinä missä ns. terveetkin. Esimerkiksi Vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeusjärjestö Kynnys ry on herättänyt taiteen yhteydessä mielenkiintoista keskustelua koskien vammaisuuden käsitteen häilyvyyttä. ”Taidetta ja kulttuuria.” Kynnys ry:n www-sivusto. <<http://www.kynnys.fi/kynnys/kulttuuri>> (lainattu 2.1.2009)

taiteesta¹⁵. Kehitysvammaisten taiteen ilmiö kokonaisuudessaan edustaa edellä mainitunkaltaista taiteen kentällä vaikuttavaa ilmiötä.

1.5 Tutkimuskysymysten muotoileminen

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on nykyisin yleistä tutkimusprosessin eri osa-alueiden lomittuminen ja tutkimustehtävän jättäminen avoimeksi¹⁶. Toisaalta on kuitenkin tarpeellista ja hyödyllistä kyetä pukemaan selkeästi ja rajatusti sanoiksi tutkimuksen tekoa luotaava keskeinen ongelma¹⁷.

Itse määrittelin tutkimussuunnitelmavaiheessa tutkimukselleni yleisluontoisen ongelman eli pääkysymyksen ja sitä täsmentävät alakysymykset, koska ajattelin sen selkeyttävän työni kulkua. Alakysymysten muotoileminen kävi tutkimukseni kohdalla luontevasti, sillä kohdensin ne koskemaan erikseen kutakin tutkimukseen osallistuvaa ryhmää. Alakysymyksiin saatujen vastausten avulla on mahdollista vastata myös pääkysymykseen.¹⁸

Tutkimukseni pääkysymys on:

Minkälaisia merkityksiä kehitysvammaisten kuvataidekasvatukselle annetaan?

Neljä pääkysymystä määrittävää alakysymystä ovat:

1) Mitä asioita kehitysvammaiset kuvataideharrastajat pitävät tärkeinä kuvataidekerhossa käymisessä?

2) Mitä merkityksiä kehitysvammaisten läheiset antavat kuvataideharrastukselle?

3) Mitä asioita kehitysvammaisten kuvataideopettajat pitävät tärkeänä työssään?

4) Mitä merkityksiä harrastuksen järjestäjät antavat kehitysvammaisten kuvataidekerholle?

¹⁵Pääjoki, 2006

¹⁶Hirsjärvi ym. 2001, 113

¹⁷Vilkkä 2005, 45, Hirsjärvi ym. 2001, 72, 207

¹⁸Hirsjärvi ym. 2001, 116, Vilkkä 2005, 45 - 46

Yllä mainitut alakysymykset muotoutuivat lopulliseen muotoonsa vasta aineiston keruun ja analysoinnin myötä¹⁹.

2. Kehitysvammaisten (kuva)taide

Tutkimukseni lähtökohtana on pitkään ja aktiivisesti taiteen parissa toimineiden kehitysvammaisten taiteen tekijöiden näkemysten esiin tuominen. Tässä luvussa hahmottelen kuvaa kehitysvammaisten taiteesta yleensä. Käsittelen sen ominaispiirteitä, historiaa sekä siihen liittyviä taiteen ilmiöitä. Kuvaan minkälaiselle alueelle tutkimuskohteeni laajasti ymmärrettynä sijoittuu. Seuraavan luvun (2) taustalla ovat pääasiassa viimeaikaiset aihetta käsittelevät suomalaiset julkaisut.

2.1 Yhteiskunnallisen muutoksen heijastumaa

Kehitysvammaisten taiteella tarkoitetaan kehitysvammaisten tekemää kuvataidetta, joka on nykypäivänä saanut paljon huomiota osakseen niin taidemaailman²⁰ kuin muidenkin tahojen toimesta. Se on monin paikoin esillä myös niin sanotun korkeataiteen rinnalla, vaikka onkin asemaltaan edelleen enemmän *syryssä, sivussa ja ulkopuolella*. Edellä mainitut määreet kuvastavat kuitenkin pääosin taidemaailman rakenteita sekä määrittelyjen tekijöiden asemaa. Samanaikaisesti, kun kehitysvammaiset taiteilijat toimivat syryssä suhteessa niin sanottuun valtavirtataiteeseen he ovat oman kulttuurinsa keskipisteessä.

Viimeaikaisissa myönteisissä kehitysvammaisten taiteen alueella tapahtuneissa muutoksissa on kyse laajemmasta yhteiskuntamme sisällä tapahtuneesta muutoksesta. Kehitysvammaisista on tulossa yhä enemmän aktiivisia toimijoita ja osallistujia toimenpiteiden kohteena olon sijaan.²¹ Kehitysvammaiset muovaavat yhteiskuntaamme

¹⁹Vrt. Hirsjärvi ym. 2001, 114

²⁰Dickie tarkoittaa taidemaailmalla löyhää instituutioiden joukkoa, jossa taidetta tuotetaan, esitetään, arvioidaan ja kohdataan erilaisina käytäntöinä. (Muelder Eaton 1994, 112)

²¹Puhakka 2002, 11

joka tapauksessa tarpeidensa kautta, mahdollistamalla heille omannäköisen elämän he pääsevät myös rakentamaan sitä kyvyillään²².

Keskustelun laajemmasta yhteydestä kertovat muun muassa käynnistetyt valtakunnalliset toimet sekä valmistellut mietinnöt koskien monikulttuurisuutta, suvaitsevaisuuden lisäämistä ja rasismien ehkäisemistä²³. Paikallisilla tasoillakin on jo totuttu pohtimaan kulttuuria sen saavutettavuuden näkökulmasta, jonka mukaan kaikilla ihmisillä tulisi olla yhtäläiset oikeudet päästä kulttuurin äärelle – niin tekijänä kuin kokijana²⁴. Mahdollisuus olla osallisena kulttuurissa, esimerkiksi taideharrastuksena tai mahdollisuutena vierailta kulttuuritapahtumissa, ei kuitenkaan kaikkien kehitysvammaisten kohdalla vielä toteudu.

Edellä mainittua tärkeää keskustelua käydään suurimmaksi osaksi valtaviiran toimesta. Kehitysvammaisten ja muiden heikommassa asemassa olevien kulttuurivähemmistöjen on vaikeaa päästä ottamaan siihen osaa konkreettisesti esimerkiksi sanomalla, minkälaisista kulttuuripalveluista he olisivat kiinnostuneita. Taide sen sijaan voidaan nähdä muiden arvojen ohella myös kulttuuristen vähemmistöjen mahdollisuutena osallistua yhteiseen keskusteluun, heidän puheenvuoronaan, jota ei nykyisellä monikulttuurisuuden ja kulttuurisen saavutettavuuden tiedostavalla aikakaudella voi jättää huomiotta.²⁵

2.2 Puutteesta taiteilijan ominaisuudeksi

Yleisesti ajatellen kehitysvammaisuudeksi katsotaan vammaisuus, joka huomataan kehitysiässä ja jonka seurauksena yksilön sopeutumistaidot sekä älyllinen suoriutuminen ovat heikentyneitä. Kehitysvammaisuus voidaan luokitella lievästä syvään²⁶, joiden mukaisesti yksilön *toimintakyky*, *sopeutuminen* sekä *älykkyys*

²²Schlaich 1987, 39

²³Opetusministeriö 1997

²⁴Meder & Nieminen 2004, 35

²⁵Itkonen 2006, 40

²⁶Suomessa kehitysvammaisuus määritellään Maailman terveysjärjestön älyllisen kehitysvammaisuuden luokituksen mukaan, jossa kehitysvammaisuuden aste määritellään ajankohtaisen toimintakyvyn mukaan. Toimintakykyyn vaikuttaa henkilön älyllinen taso, jota kuvaa luokittelun perustana toimiva älykkyysosamäärä.

ilmenevät vaihtelevilla tavoilla.²⁷ Kehitysvammaisuudessa ei ole kyse sairaudesta, kuten usein virheellisesti ajatellaan, vaan yleistävästä nimityksestä koskien edellä mainitun kaltaisia ominaisuuksia omaavia ihmisiä. Tästä johtuen useasti pyritäänkin korostamaan, että jokainen kehitysvammaisen ihminen on yksilö ja ainutlaatuinen, vaikka erilaiset luokitukset ja määritelmät ovat myös tarpeellisia, jotta yhteiskunnassa osattaisiin mahdollisimman hyvin ja kattavasti järjestää tukitoimia.

Kehitysvammaisuuden lääketieteellisenä poikkeavuutena tai yksilön puutteellisuutena ei kuitenkaan tarvitse olla polttopisteessä tarkasteltaessa kehitysvammaisten taidetta. Mahdollisuus irrottautua *normaalin* ja epänormaalin jaottelusta on ilmeinen taiteen vyöhykkeellä, sillä mitään selkeää rajaa tai jakoa sellaisiin luokituksiin ei ole olemassa. Tämän vuoksi tuntuukin luontevalta se tapa, jolla esimerkiksi Suomessa julkaistuissa viimeaikaisissa kehitysvammaisten taidetta käsittelevissä kirjoituksissa kehitysvammaisuutta lähestytään: niissä ehdotetaan, että kehitysvammaisia voi luonnehtia taiteen tekijöinä muun muassa sellaisten persoonallisuuden kuuluvien ominaisuuksien kautta, joita heillä tyypillisesti on havaittu olevan.

Kehitysvammaisten, kuten muidenkin ihmisryhmien, joukosta löytyy kuvataiteellisesti lahjakkaita ihmisiä²⁸. On kuitenkin suhteellisen uusi asia, että kehitysvammaisille on annettu mahdollisuus saada laadukasta taideopetusta sekä toteuttaa itseään taiteen keinoin hyvillä välineillä. Historiaa vasten on vaikea sanoa onko olemassa synnynnäisesti kaikkia tai edes joitakin kehitysvammaisia taiteen tekijöitä yhdistäviä seikkoja, samalla tavoin kuin sitä on vaikea sanoa taiteilijoista yleensä.²⁹ Kuitenkin esimerkiksi kuvallista kehitystä tutkimalla on ollut mahdollista hahmottaa joitakin sellaisia kehityksen vaiheita, jotka kehitysvammaisten taiteelle ovat tyypillisiä. Kuten

²⁷Isomäki 2004, 20

²⁸Kaitavuori 2002, 21, Ks. myös Schlaich 1987, 44

²⁹Hämäläinen 2006, 16

esimerkiksi se, että he toimivat primaareista prosesseista³⁰ lähtöisin olevan visuaalisen ajattelun alueella³¹.

Kehitysvammaisten taiteilijoiden kohdalla on myös vaikea arvioida, kuinka paljon samansuuntaiset kokemukset elämässä ja esimerkiksi systemaattisen koulutuksen puuttuminen vaikuttavat siihen tapaan, jolla taiteellisuus heidän kohdallaan ilmenee. Kehitysvammaisten taiteesta on kuitenkin päätelty, että yhteisiä puolia kehitysvammaisten kesken on ja juuri heille ominaisen taiteellisen luovuuden ja lahjakkuuden ilmenemisestäkin on esitetty ehdotuksia.

Kehitysvammaisilla tyypillisesti ilmenevän puutteellisen toiminnanohjauksen sekä avaruudellisen ajattelun kehittyneisyyden voidaan nähdä vaikuttavan heidän tapansa luoda ja tehdä taidetta. Vajavaisen toiminnanohjauksen omaaville ihmisille on tavanomaista toiminnan ennakoimattomuus, se tulee näkyväksi usein kehitysvammaisten tekemissä taideteoksissa ja tekoprosessissa. Kehitysvammaisten tekemissä kuvissa on havaittavissa niin sanotun terveen katsojan silmin arvaamatonta luovuutta sekä huimaa ja odottamatonta käänteitä. Tämän lisäksi kehitysvammaisten kohdalla usein ilmenevä ei-kielellisen hahmottamisen kehittyneisyys suhteessa kielelliseen ajatteluun voidaan käänteisesti ymmärtää niin, etteivät kielellis-rationaaliset kyvyt pääse ”estämään” avaruudellisten kykyjen ilmenemistä.³²

Toisin sanoen ainakaan itsestä lähtöisin oleva kriittisyys tai ”turha” pohdinta eivät tyypillisesti lannista tai jarruttele lahjakasta kehitysvammaista taiteen tekijää, vaan avoimuus uuden kokeilemiselle luotaa tekoprosessia. Tällä tavoin ajateltuna normaaliuden puutteet kehitysvammaan liittyvinä ominaisuuksina, voivatkin ilmetä vahvuuksina tai vähintään heille luontaisen taiteenteon mahdollistajina.³³

³⁰Psykoanalyysissä ihmisen psyykkiset toiminnot jaetaan primaari- ja sekundaariprosesseihin. Osa ympäristöstä saamastamme informaatiosta ei kulje lainkaan tietoisesta ajattelun (sekundaariprosessit) kautta, vaan vaikuttaa suoraan tunteisiimme. Psykologisen taidenäkemyksen mukaan taidetta luotaessa ja koettaessa on käytettävä edellä mainittua, tietoisesta ajattelun ulkopuolista, psyykkistä toimintaa, joka on lähtöisin ihmismielen vanhemmalta tasolta. Nämä psyykkisen toiminnan primäärit prosessit ovat yhteydessä tunteisiimme ja tarpeisiimme ja niille on ominaista muun muassa kokonaisvaltaisuus, impulsiivisuus ja läpinäkymättömyys. ”Mitä on taide?” Tiedostamaton ilman mystiikkaa www-sivusto. <<http://tiedostamaton.net/t/mitaontaide.html>> (lainattu 25.5.2009)

³¹Klägel 1987, 21

³²Isomäki 2004, 24

³³Vrt. Wittwerin (1987, 15, 21) esittämä antropologinen näkökulma vammaisuuteen, joka keskittyy niihin positiivisiin mahdollisuuksiin, joita vammaisella henkilöllä on.

Kehitysvammaisten taiteessa keskustelua ovat herättämässä tekijöiden ja heidän taiteensa ”luontainen” olemus, joita ei voi täysin selittää auki tai älyllistää. Taiteen tekijöinä he eivät myöskään voi valita omia ominaisuuksiaan pois, halutessaan olla kehitysvammaisia ja toisinaan taas ei. Vastaanottajan vastuulle jää kehitysvammaisuuden ja taiteen suhteuttaminen toisiinsa – kuinka paljon esimerkiksi tekijän kehitysvammaisuudella on tekemistä teoksesta välittyvän kokemuksen kanssa.

2.3 Avun ja tuen tarve

Nykyisissä kehitysvammaisuuden määritelmässä yksilön toimintakykyisyyttä korostetaan, niinpä taiteen tekemistään lähestytään usein kehitysvammaisten kodalla pohtimalla, minkälaisia taitoja tavoitellaan tai tarvitaan, jotta syntyisi taidetta? Paradoksaalisesti lopputulos ei olekaan välttämättä taiteen määrittelyssä se, joka merkitsee, vaan taide voidaan määrittellä taiteen alueelle kuulumattomaksi, jos teoksen lähtökohdat ja tavoitteet jäävät hahmottumatta³⁴. Vastaavasti myös, jos sitä ei ole luotu tarpeeksi kattaviin taidehistoriallisiin ja traditioon nojaaviin tietoihin pohjaten.

Kehitysvammaisten kohdalla taiteen lähtökohdat ja tavoitteet jäävät usein hämärään johtuen heille ominaisesta sanallistamisen vaikeudesta ja vaikka traditiosta heillä olisikin tietoa, he eivät siitä juurikaan välitä³⁵. Tämän ei kuitenkaan tarvitse olla syy jättää noteeraamatta kehitysvammaisia taiteilijoita, sillä kautta historian taidetta on tehty monenlaisista lähtökohdista käsin ja erilaisin ominaisuuksin varustettujen taiteilijoiden toimesta.

Kehitysvammaiset tarvitsevat yksilöllistä apua sekä tukea riippuen heidän vammansa laadusta. Taiteen teossa avuntarve voi liittyä esimerkiksi tekoprosessin vaiheissa pysymiseen tai itsenäisen toiminnan vahvistamiseen. Kehitysvammaisuuteen yleisesti liittyvät oppimisvaikeudet saavat aikaan sen, että asioiden omaksuminen on normaalia hitaampaa ja vaivalloisempaa³⁶. Osoitena käytännönesimerkkinä tästä

³⁴Hämäläinen 2006, 33

³⁵Hämäläinen 2006, 20

³⁶Ikonen 1998, 82

kehitysvammaisten kuvataideopettaja Ahti Isomäki mainitsee erään poikkeuksellisen taitavan maalarin, joka kerta toisensa jälkeen kysyy, kuinka ruskeaa sekoitetaan, vaikka sitten itse maalauksen tekeminen sujuukin vaivattomasti. Isomäki myös kuvaa opetustyötä kehitysvammaisten parissa monin verroin haastavammaksi verrattuna tavalliseen ryhmään, sillä käytännön apua tarvitaan aivan pienimmissäkin asioissa. Hetkeksikään heitä ei voi jättää yksin työskentelytilaan.³⁷

Yhteiskunnassamme yleisesti ihmisiin kohdistuvien vaatimusten ja odotusten keskellä kehitysvammaiset eivät pärjää yksin. Suhteuttamalla käytännöllisten asioiden hallinnan vaatimukset sekä esimerkiksi tarjotun opetuksen kehitysvammaisille suunnatuiksi heitä voidaan auttaa elämään mahdollisimman laaja-alaisesti omatoimista sekä täysipainoista elämää. Taiteen teossa tämä tarkoittaisi muun muassa heille suunnatun ja suunnitellun taideopetuksen lisäämistä sekä ammatissa toimivien kehitysvammaisten taiteilijoiden ulottamista kulttuuristen tukijärjestelmien piiriin.³⁸

Työnteon myötä syntyvä oman elämän mielekäs toteuttaminen liittyy myös keskusteluun kehitysvammaisten taiteesta. Suomalaisen taidekentän näkökulmasta katsottuna saattaa tuntua hieman vieraalta ajatukselta kehitysvammaisen taiteilijan toimiminen täysivaltaisesti taidemaalarina tai taideteollisuuden parissa esimerkiksi graafisena suunnittelijana³⁹. Joissakin Euroopan maissa edellä mainittu on kuitenkin jo arkipäivää. Esimerkiksi Gaia museo Tanskassa sekä Galerie Atelje Herenplaats Hollannissa ovat toimivia esimerkkejä paikoista, joissa kehitysvammaiset toimivat tuetusti ammatissa taiteen alalla.

2.4 Lapsenkaltaisuus kehitysvammaisten kuvissa

Kehitysvammaisten taidetta voi verrata lasten taiteeseen kahdestakin syystä. Ensiksikin, kehitysvammaiset henkilöt pysyvät henkisesti lapsen kaltaisina⁴⁰ fyysisestä

³⁷Kaitavuori 2002, 18

³⁸Tällä hetkellä kehitysvammaisten taide asettuu rahoituksessa ennen kaikkea sosiaali- ja terveysalojen rahoituksen piiriin.

³⁹Meder & Nieminen 2004, 76

⁴⁰Kehitysvammaisia tulisi kuitenkin kohdella heidän kronologisen ikänsä mukaan ja käsitellä jokaiseen elämänvaiheeseen kuuluvia oikeuksia ja vastuita.

vanhenemisestaan huolimatta ja toiseksi, heidän teoksensa myös muistuttavat usein ensi näkemältä lasten tekemiä kuvia.

Tarkemmin aikuisen kehitysvammaisen taiteilijan töihin perehtymällä voi huomata niiden käsittelevän meille oudolta ja vieraalta vaikuttavien muotojen avulla aikuisen yksilön maailmaa. Kehitysvammaisille taide voi toimia kielen tavoin ilmaisten sellaisia asioita, joita he eivät osaisi pukea sanoiksi. Heidän kohdallaan taiteellisen kielen avulla ilmaistut seikat ilmaantuvat esille usein tiedostamattomasti.⁴¹

Kehitysvammaisille on luontaista spontaanin kuvallisen ilmaisun säilyminen läpi elämän, jonka sijaan normaalisti kehittyvät lapset kokevat esittävyttä koskevan kriittisen muutoksen jo kymmenen ikävuoden paikkeilla alkaessaan tavoitella uudella tavalla näköisyyttä kuvissaan⁴². Sitä seuraavan kuvallisen kehityksen myötä niin sanotut terveet nuoret hiljalleen irrottautuvat lapsen tavasta kuvata todellisuutta ja jättävät usein koko taiteen.⁴³ Kehitysvammaisten taiteelle tyypillisessä lasten taidetta muistuttavassa lapsenkaltaisen luovuuden ilmenemisessä ei siis ole kyse ohimenevästä kehitysvaiheeseen kuuluvasta ilmauksesta, vaan heidän *pysyvästä ominaislaadustaan*.

Kehitysvammaisten taiteilijoiden työt ovat usein loppuun asti vietyjä ja viimeisteltyjä. He kykenevätkin työskentelemään pitkäjännitteisemmin ja harkitummin kuin lapset. Monien pidempään opetusta saaneiden kehitysvammaisten taiteilijoiden teoksia leimaa ammattitaiteilijan otteisiin verrattava uskallus ja esimerkiksi opetuksen kautta kehittynyt kyky sommitteluun.⁴⁴ Tottunut katselija voi myös löytää töistä vain kehitysvammaisten taiteelle tyypillistä seikkoja, muun muassa selittämätöntä ristiriitaisuutta: esimerkiksi lapsen peräkkäisten kuvallisten kehitysvaiheiden ilmaantumisenä yhtäaikaisesti hämmästyttävän taiteellisen kypsyuden kanssa. Kehitysvammaisten taiteilijoiden töissä voi olla nähtävissä esimerkiksi lasten taiteesta tuttu ”sekoitettu profiili”, jossa kuvatut seikat ovat osittain profiilista ja osittain edestäpäin kuvattuja.⁴⁵

⁴¹Spellenberg 1987, 49-50

⁴²Salminen 2005, 61

⁴³Hämäläinen 2006, 23

⁴⁴Kaitavuori 2002, 16, Ks. myös Isomäki 1999

⁴⁵Schlaich 1987, 36

Kehitysvammaisten taidetta käsittelevissä teksteissä muistutetaan painokkaasti, että kehitysvammaiset aikuiset taiteilijat ovat lapsenkaltaisuudestaan huolimatta aikuisia - he katsovat ja kuvaavat maailmaa kehitysvammaisen aikuisen silmin⁴⁶. Niinpä voidaan myös olettaa, että heidän maailmansa jää monitasoisuudessaan lopulta aina katsojan tavoittamattomiin. Kehitysvammaiset eivät ilmaise asioita vastaavin koodein kuin tavallisesti on totuttu. Heidän taiteensa aurinkoisesti hymyilevät kasvot, kirkkaat ja puhtaat värit sekä yllättävät rajaukset kuljettavat katsojaa useaan suuntaan yhtäaikaan.⁴⁷

2.5 Suhteessa taidemaailmaan

Kehitysvammaisten taide on muovautunut moninaisen prosessin kautta nykyiseen tilanteeseensa, jossa se on mukana taiteesta käydyssä yleisessä keskustelussa. Sillä on jonkinlainen oma identiteetti, vaikkei se täysin selkeä ja vakiintunut olekaan - nykyisin on yleisempää sijoittaa kehitysvammaisten taide taiteen alueen kuin lääketieteen diskurssin osaksi. Kehitysvammaiset edustavat tämän päivän taiteen avant garde.

Suhteutuminen taidemaailmassa vallitseviin käytäntöihin aiheuttaa kehitysvammaisten taiteen kohdalla pohdintaa, vaikka taidemaailmassa laajasti ymmärrettynä on valmiita muotoiluja mitä erilaisimmille taiteilijoille ja -toimijoille⁴⁸. Kehitysvammaisten taiteen paikkaa taidemaailmassa voi hahmottaa muun muassa vertailemalla sitä jo olemassa oleviin sekä historiassa vaikuttaneisiin suuntauksiin. Se kytkeytyykin luontevasti ainakin seuraaviin taidemaailman sivullisiksi leimattuihin ilmiöihin: outsider-taiteeseen, raakataiteeseen eli raw art:iin tai art brut:n, joita käsitellen tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

Edellä mainittujen nimitysten lisäksi kehitysvammaisten taide liitetään usein yhteen nykykansantaiteen sekä esimerkiksi marginaali- ja vammaistaiteen kanssa.

⁴⁶Useiden outsider taiteilijoiden töissä on nähtävillä samanlaisia piirteitä kuin lasten taiteessa. Outsider taiteilijoiden työt ja lasten työt eroavat toisistaan sisältönsä puolesta. Aikuisen outsider taiteilijoiden elämäkokemus ja eletyt tunne-elämän vaiheet saavat muodon heidän töissään. (Rhodes 2000, 37-40, Rexer 2005, 91-92)

⁴⁷Hämäläinen 2006, 24

⁴⁸Maizels (1996, 226) muun muassa hahmottaa taiteen kahdeksi kerrokselliseksi kehäksi, jotka lopulta sulautuvat korkeataiteeseen.

Suomalaisessa taidemaailmassa nykykansantaiteen tekijät⁴⁹ vaikuttavat tällä hetkellä kehitysvammaisten taiteilijoiden ohella niin sanotun ”virallisen” taidemaailman välimaastossa, rajalla. Nämä kaksi hiljattain taidemaailman löytämää suuntausta edustavat keskenään samankaltaista aluetta ja ovat usein esillä jollakin tavoin yhteen niputettuna.⁵⁰ Itseoppineen kansantaiteilijan tuotannosta muodostuu yleensä omalakinen taidemaailma, jolloin vasta kauempaa katsoen edellä mainitut taiteilijat muodostavat nykykansantaiteeksi kutsutun ilmiön⁵¹.

Kaikille edellä mainituille taiteen raja-alueiden ilmiöille on ominaista vakiintumattomuus, joka näkyy muun muassa niiden merkitysten sekä rajausten selkiintymättömyytenä⁵². Myös niiden suhde kehitysvammaisten taiteeseen on mahdollista nähdä monella tavalla rakentuvana.

Kehitysvammaisten taide on useisiin taidemaailman virtauksiin kytkeytymisen lisäksi saavuttanut tunnustusta myös sellaisenaan, vailla tekijän erityislaatua kuvaavaa etuliitettä ja muiden suuntausten tukea. Näin on muun muassa Otso Kantokorpi (2006) ehdottanut kehitysvammaisen taiteilijan, Kirsi Mikkosen, töitä ja sen rajoja pohtiessaan tehtäväksi⁵³.

Kehitysvammaisten taidemaailmaan kytkeytymiseen liittyy keskustelu niin sanotusta oikeasta taiteesta ja sen ulkopuolisesta taiteesta. Keskustelu kuvastaa ennen kaikkea taiteen alueella vallitsevaa valta-asetelmaa, jota voi kyseenalaistaa jälkikoloniaaliseen kritiikkiin pohjautuvien ajatusten avulla. Taiteen alueen marginaali ja keskusta ovat tehtyjä ja monin kohdin keskustan toimintamuotoja vahvistavia, rakennelmia⁵⁴. Marginaali-keskusta -ajattelu onkin aina suhteellista, sillä riippuu katsantokannasta kuka tai kenen taide näyttäytyy marginaalisena. Todellisuudessa taiteen eri kerrokset ovat lomittaisia ja niiden edustajat käyvät vuoropuhelua keskenään. Esimerkiksi kehitysvammaiset taiteilijat imevät vaikutteita meitä kaikkia ympäröivästä yhteisestä kulttuurista ja taiteesta eivätkä ainoastaan oman kulttuurinsa parista. Yhteinen ja jaettu

⁴⁹Nykykansantaiteen tekijät vertautuvat outsider taiteilijoihin, jotka rakentavat pienoismaailmojaan asuinympäristönsä liepeille. Rakennelmat löydetään usein sattumalta. Varsinainen kansantaide kumpuaa yleensä yhteisön tarpeesta ja käsityöperinteen pohjalta. (Rexter 2002, 37)

⁵⁰Sederholm 2000, 229-245

⁵¹Haveri 2003

⁵²Haveri 2008

⁵³Kantokorpi 2006, 69

⁵⁴Vrt. Hirvonen 1999, 37

kulttuuripohja voi perimmältään olla vankempi kuin ne erot, mikä erottavat erilaisiin ryhmiin kuuluvia ihmisiä.

Edellä mainittujen seikkojen valossa saattaa tuntua, että keskustelua kehitysvammaisten taiteesta jarruttaa erilaisiin määrittelyihin tarrautuminen. Toisaalta on tärkeää ja merkittävääkin, että kehitysvammaisten taiteen kaltainen ilmiö herättää niin voimakasta keskustelua ja vertailua myös suhteessa muihin taiteen alueen ilmiöihin. Yhtä tärkeää on määrittely-yritysten keskellä pohtia myös sitä, voidaanko kehitysvammaisten taiteen sisällöstä puhua ilman keskustelua kehitysvammaisuudesta kuten myös sitä, kuinka isossa osassa heidän taiteensa vastaanottamisessa lopulta on ilmiön suhteuttaminen kokonaiseen taidekenttään tai – historiaan.

2.6 Kehitys/vammaistaide kehitys/vammaiskulttuurin ilmaisuna

Vammais- samoin kuin kehitysvammaisten taiteenkin juuret kumpuavat vammaisen ihmisen tarpeesta ja oikeudesta tulla tunnustetuksi vammais-identiteetin omaavana taiteellisen työn tekijänä. Kehitysvammaisten kohdalla tähän on tarvittu aktiivinen taustajoukko artikuloimaan heidän tarvettaan tulla tunnustetuksi ja tunnustetuksi siinä missä monet muut vammaisryhmät ovat voineet itse olla prosessin alullepanijoita. Vammais- ja kehitysvammaisten taiteeksi nimeämistä sekä käyttöä esiintyy rinnakkain ja lomittain, vaikka kehitysvammaisten taiteesta puhutaan pääsääntöisesti kehitysvammaisten taiteena.

Vammaistaiteen historia on kehitysvammaisten taidetta pidempi, sillä siitä on puhuttu jo 90-luvulta lähtien. Kautta taidehistorian tiedetään vaikuttaneen myös vammaisia tai vammautuneita taiteilijoita⁵⁵. Vammaistaiteella, siinä mielessä kuin se nykyään usein ymmärretään, tarkoitetaan taidetta, joka ennen kaikkea käsittelee vammaisuuteen liittyviä poliittisia ja sosiaalisia näkökohtia. Valtion taidemuseon projektisihteerin Sari Salovaaran (2000) mielestä vammaistaidetta voi tehdä muu kuin vammaisen ihminen, vaikka sen keskiössä ovat vammaiset ihmiset.

⁵⁵esimerkiksi Frida Kahlo ja Henri Toulouse-Lautrec

Kehitysvammaisten ammatillisen taidekoulutuksen yhteydessä esitetyn näkökulman mukaan korostetaan kehitysvammaisen taiteilijan omavalintaisuutta tulla tunnetuksi halutessaan nimenomaan vammaistaiteilijana⁵⁶. Edellä mainitun tausta-ajatuksena paistaa näky, jonka mukaan kehitysvammaisen taiteilija toimisi taiteilijana ilman kehitysvammaisuuteen viittaavaa määrettä. Siihen on vielä matkaa nyky-Suomessa.

Vammaistaiteen ilmaantumiseen liittyy kulttuurinen muutos, jonka käynnistäjinä vammaiset itse osaltaan ovat. He haluavat näkyä ja herättää keskustelua määritellen itse itsensä. Niinpä vammaisuudesta puhumista esimerkiksi taiteeseen liitettynä ei tarvitse kokea ongelmallisena, vaan sen voi nähdä nyky-yhteiskuntamme kehityksen kannalta oleellisena haasteena kohti tasa-arvoista maailmaa, niin taiteessa kuin muutenkin. Kenties tulevaisuudessa hämmöittää piste, jossa vammaisuutta aivan samoin kuin kehitysvammaisuuttakaan ei enää tarvita taiteen etuliitteenä. Silloin vammaiset ja kehitysvammaiset on hyväksytty tasa-arvoisina taiteen kentällä toimijoina ja heillä on yhtäläiset mahdollisuudet niin koulutukseen kuin tukiinkin, eikä heidän erityisyyttään tarvitse tuoda välttämättä esille tai painottaa.

Vammaiskulttuurilla tarkoitetaan vammaisten omaa kulttuuritoimintaa, jollaiseksi heidän tekemä taiteensa voidaan myös mieltää. Joidenkin mielestä vammaiset kuten kehitysvammaisetkin omana alaryhmänään koostuvat niin monin tavoin vammautuneista ja erilaisia rajoituksia omaavista ihmisistä, ettei heillä voi olla yhteneväisiä kokemuksia saati sitten omaa kulttuuria. Vammaisten- sekä kehitysvammaisten taiteentekijöiden esille asti asetettu taide on kuitenkin hyvä esimerkki siitä, että ainakin osin yhteneväinen kokemusmaailma sekä tarvetta omien kokemusten ilmaisulle on olemassa.

Suomessa vammaisjärjestöt ovat pitäneet perinteisesti yllä omaa kulttuuritoimintaa lähinnä siksi, että vammaisten osallistuminen integroituneena muuhun järjestettävään toimintaan on ollut ongelmallista⁵⁷. Tärkeintä edellä mainitun kaltaisessa ”perinteisessä” vammaisten kulttuuritoiminnassa on ollut yhdessäolo turvallisessa

⁵⁶Meder & Nieminen 2004, 29

⁵⁷Isomäki 2006, 48, Ongelmia voivat olla niin vallitsevat asenteet, puutteelliset tiedolliset valmiudet toimia integroituneessa ryhmässä, fyysinen esteellisyys esimerkiksi tiloissa liikkumisen suhteen kuin huonot opetusjärjestelytkin. ”Esteetön opiskelu”. www-sivusto.

<http://www.esteetonopiskelu.fi/tiedoston_katsominen.php?dok_id=33> (lainattu 25.5.2009)

harrastuspaikassa. Vammaiskulttuurin vahvistuminen ja kehittyminen, esimerkiksi kehitysvammaisten taidetta esittelevän taidenäyttelytoiminnan⁵⁸ myötä, on kuitenkin painokkaasti tuonut ilmi vammaisten kulttuurintekijöiden syvän tarpeen raivata tilaa sekä näkyvyyttä omalle näkökulmalleen valtavirran kulttuurin rinnalla, tasavertaisena. Edellä mainitusta asenteesta kertoo myös se, ettei taidenäyttelyissä esitettyä taidetta ainoastaan kommentoida vammaisia ihannoivaan sävyyn, vaan sitä voidaan pitää yhtäläillä huonona tai hyvänä taiteena niin kuin mitä tahansa muuta taidetta.

Vammaiskulttuurin viimeaikainen noste kuvataiteen alueella liittyy taidemaailman sisäisiin muutoksiin, jonka mukaan aiemmin marginaaliin asetetut tekijät löytyvätkin yhä useammin toiminnan keskipisteestä. Kuvataidemaailmassa on yleisesti näkyvissä erilaisten identiteettien pohtimisen voimistuminen, jonka myötä myös vammaiset ovat saaneet esille omaa näkökulmaansa osana laajempaa kulttuurikeskustelua⁵⁹. Myös niin sanotut terveet ovat näin voineet kohdata vammaisuutta ja päästä kosketuksiin vajavuuden ja epätäydellisyyden kanssa taiteen alueella.

Diasporan termillä kuvataan nykyajalle tyypillistä kulttuurin kokemisen tapaa, jossa yhdenmukaisen kulttuurin kokemisen sijaan on mahdollista suuntautua kohti useampaa kulttuuria. Usean kulttuurin välimaastossa ihminen voi vapaa olemaan yhtäaikaa samanlainen ja erilainen. Aikaisemmin vain vähemmistöryhmille tyypillinen identiteetin hahmottumisen tapa on alkanut yleistyä muutoinkin.⁶⁰ Vammaiskulttuurin ja vammaisen ihmisen kohdalla edellä mainittu kytkeytyy vammaisuuden ja niin sanotun terveyden häilyvyyteen. Samalla tavoin kuin niin sanottu terve voi tehdä vammaistaidetta voi niin sanottu vammaisen käsitellä taiteessaan yleisesti ihmisyyttä koskevia teemoja vailla viitteitä vammaisuuteen. Kokemus omasta vammaisuudesta tai terveydestä on myös eri asia kuin todellinen asian tila.

Toimimalla taiteen alueella kehitysvammaisen taiteilija herättää keskustelua myös oman kehitysvammais-kulttuurin sisällä. Kehitysvammaisten taiteella on suurta arvoa heidän oman kulttuurinsa ja identiteetin vahvistajana. Emme voi täysin tietää, mitä

⁵⁸Tällaisina vammaiskulttuurin kannalta merkityksellisinä taidenäyttelyinä voidaan pitää Kaarisillan ”Yhteinen polku” kuvataidenäyttelyä Helsingin Sanomatalon Mediatorilla vuonna 2000 sekä Kirsikodin taiteilijoiden näyttelyä Kiasmassa vuonna 2002.

⁵⁹Kantokorpi 2004, 19

⁶⁰Hall 1995, 122

kehitysvammaisten taiteen kehitysvammainen vastaanottaja kokee - tunnistaako hän tuttua, jaettua maailmaa vai saako kenties voimaa kehitysvammaisen taiteilijan pystyvyydestä? Kehitysvammaisuuteen liittyviä ennakkoluuloja ei tarvitse murtaa ainoastaan suhteessa heitä ympäröivään maailmaan, vaan kehitysvammaiset tarvitsevat esimerkkejä siitä, että myös heille asioiden, kuten taiteen, tekeminen on mahdollista.

Kehitysvammaisten taiteen yhteiskunnallista arvoa ei voi siis tarkastella ainoastaan suhteessa taiteeseen, taidemaailmaan ja meihin niin sanottuihin terveisiin ihmisiin, vaan on tärkeää jäljittää myös niitä merkityksiä, joita sillä on kehitysvammaisten omalle kulttuurille ja sen osana elävälle ihmiselle.

2.7 Taiteen terapeuttisuudesta

Kaikessa taiteellisessa toiminnassa on olemassa terapeuttinen taso⁶¹. Vakavasti tehdyn niin sanotun hyvän taiteen ei tarvitse olla ristiriidassa taiteen hyvää tekevien ominaisuuksien kanssa myöskään kehitysvammaisten taiteen kohdalla⁶². Vaikka kyseessä on ryhmä ihmisiä, jotka syystä tai toisesta saattavat tarvita esimerkiksi fysio- tai toimintaterapiaa muussa yhteydessä, taiteen ei sitä heille tarvitse olla. Useissa kehitysvammaisten taidetta koskevissa kirjoituksissa puolustetaan kehitysvammaisten oikeutta myös taiteen hyvää tekeviin puoliin samassa merkityksessä kuin muille ihmisille. Tätä halua kuvastaa myös kehitysvammaisten taiteilijoiden ilmaisema tarve saada kritiikkiä, tulla kohdelluksi samoin kuin muut taiteilijat. Kehitysvammaisen taiteilijan teoksia ei tarvitse kehua siksi, että tekijä on kehitysvammainen.⁶³

Susanna Hintsala (1994) nostaa kehitysvammaisten kuvataidetoimintaa tarkastelevassa tutkimuksessa esille useita juuri kehitysvammaisten kuvataiteen tekoon liittyviä myönteisiä terapeuttisia puolia. Sellaisina hänen tutkimuksessaan mainitaan muun muassa omin käsin tehdyn työn ilo, motoristen taitojen kehittyminen sekä itse tuotetun kuvan kautta purettu ahdistuneisuus ja jännittyneisyys. Tärkeäksi seikaksi hänen

⁶¹Vrt. Nietosvuori 2007, 15

⁶²Kantokorpi 2004, 21

⁶³Itkonen 2004, 47

mukaansa erottautuvat myös ne itsenäiset päätökset, joita kehitysvammaisen, muuten monin tavoin avuntarpeisena, taiteen tekoprosessissa saa tehdä.⁶⁴

Kaarisillan⁶⁵ kehitysvammaisten kuvallisen ilmaisun linjan opetussuunnitelman laatijat Maija Nieminen ja Annukka Meder (2004) sivuavat taideterapian ja taidekasvatuksen yhteneväisiä tavoitteita mainiten sellaisiksi muun muassa itsevarmuuden saavuttamisen sekä emotionaalisen vapautumisen. Tämän lisäksi he kuitenkin painottavat, ettei yksilön hyvinvoinnin lisääminen ole tärkeydestään huolimatta ainoa päämäärä, mihin kehitysvammaisten kuvataideopetuksella pyritään. Yleisesti opetuksen tavoitteeksi asetetaan, tasosta riippumatta, myös kehitysvammaisten kuvallisen kielen monipuolinen kehittyminen, erilaisten tekniikoiden oppiminen kuten myös teosten avulla suuntautuminen kohti maailmaa.⁶⁶

Kuvataiteeseen terapiana kytkeytyy kehitys/vammaistaiteen yhteydessä paljon voimakkaan negatiivisiakin sävyjä. Vammaiskulttuurin tekijöiden näkökulmasta katsottuna heidän oman kulttuurinsa kehittymistä on jopa jarruttanut ihmisten yleinen halu nähdä vammaisten toimijoiden tekeminen tai osallistuminen kapeakatseisesti ja vähätellen terapiana.⁶⁷

Ihmisten eriarvoisuuden käsittely taiteen alueella näkyy myös kulttuurisesti eri ryhmiin kuuluvien ihmisten kasvavina mahdollisuuksina nousta esille tekijäryhminä ja herättää sillä tavoin keskustelua haluamastaan aiheesta tai esimerkiksi omaan ryhmäänsä liittyvistä erityispiirteistä. Kulttuuriseen vähemmistöön kuuluvan taiteilijan ei aina tarvitse käsitellä vähemmistöasemaan, kuten eriarvoisuuteen, liittyviä seikkoja, vaan hän voi halutessaan nostaa aiheen esille. Korkeataiteen piirissä toimiva taiteilija sen sijaan voi pohtia työskentelynsä kautta (älyllisesti) muiden eriarvoisuutta, vähemmistöasemaa tai toiseutta, mutta näkökulma on erilainen, kun keskustelun asettaja on itse lähtöisin ulkopuolisesta asemasta.

⁶⁴Hintsala 1994, 24

⁶⁵Kaarisilta on Nastolassa toimiva kehitysvammaisten taide- ja toimintakeskus.

⁶⁶Meder & Nieminen 2004, 53

⁶⁷Könkkölä 2004, 13-14

3. Taiteen ulkopuolisuuden ilmentymiä

Edellä olen jo viitannut siihen, ettei kehitysvammaisten taide ole muuhun taide- tai kulttuurielämään nähden irrallinen saareke, vaikka ulkopuolisuus onkin sille leimaantava määre. Sen sisällä on näkyvillä monia yhtymäkohtia muiden ihmisryhmien tekemään taiteeseen kuten myös niin sanottuun korkeataiteeseen.

Seuraavassa luvussa (3) käsittelen taiteen ulkopuolisuuden kentän jäsentymistä. Käyn läpi muun muassa kehitysvammaisten taiteen muotoutumiseen ja identiteettiin vaikuttaneita ilmiöitä.

3.1 Juuria

Kehitysvammaisten taiteen löytämisen juuret vievät 1800- ja 1900- lukujen vaihteen taidehistorialliseen taitekohtaan, jolloin läntisessä taidemaailmassa ja erityisesti taiteilijoiden keskuudessa virisi halu kääntyä ”kesyttämättömän ja puhtaan” luovuuden puoleen.

Vallitsevat taiteen rajat nitisivät liitoksissaan, kun vaihtoehtoisia ilmaisutapoja ryhdyttiin etsimään eri kulttuurien parista. Taiteilijoiden⁶⁸ innoittajina toimivat tuolloin muun muassa mielisairaat, lapset ja Euroopan ulkopuoliset, primitiivisiksi kutsutut, kulttuurit. Niin sanottujen primitiivisten kulttuurien esiin nostamisen tarkoituksena oli osoittaa ihmisille eurooppalaisen kulttuurin monimutkaisuus ja epäaitous sekä kyseenalaistaa länsimaisen kulttuurin ensisijaisuus. Käsitys vallitsevasta mausta sekä eurooppalaisesta estetiikasta alkoi murtua. Samalla suhtautuminen niin sanottuihin primitiivisiin kulttuureihin muuttui, sillä psykologisen tutkimuksen myötä myös länsimaisen kulttuurin sisältä löytyi ihmisryhmiä, joiden henkinen tila poikkesi yleisistä normeista.⁶⁹

Uudenlaista tietoisuutta ja suhtautumistapaa erilaisia ihmisryhmiä kohtaan vauhditti tuolloin muun muassa psykologian alueella löydetty alitajunta. Se avasi

⁶⁸Esimerkiksi Pablo Picasso (1881-1973) ja Paul Klee (1879-1940) tutkivat psyykkisesti poikkeavien taidetta.

⁶⁹Rhodes 2000, 23-26

ennennäkemättömiä näköaloja ihmismielen syvyyksiin ja mahdollisuuksiin. Kehitysvammaisten taiteen kannalta on olennaista, että niin sanottujen poikkeavien ihmisryhmien asema alkoi muuttua. Aikaisemmin syrjään asetettujen henkilöiden olemassaolon ja kyvykkyyden tunnistamisessa ja tunnustamisessa on nähtävillä idullaan oleva nykypäivän moniarvoinen taidemaailma.

3.2 Art Brut ja muita nimityksiä

Art brut ja sen myöhemmin käyttöön otettu englanninkielinen vastike raw art viittaavat modernisimin syntyvaiheisiin sekä osaltaan myös kehitysvammaisten taiteeseen. Kehitysvammaisten taiteen ominaislaatuja tarkasteltaessa keskeisiksi näkökulmiksi nousevat usein modernismille tyypilliset yksilön kokemuksen ilmaisu sekä suorasta näköhavainnosta irrottautuminen. Kalhan (2002) mukaan kehitysvammaisten taiteilijoiden töissä on nähtävissä aidosti sitä, mitä modernistit aikoinaan tavoittelivat hakiessaan vaikutteita valtavirrasta ulkopuolisen- esimerkiksi lasten- sekä mielisairaiden taiteen parista.⁷⁰

Erilaisten ihmisryhmien taiteellisen ilmaisun laajemman tunnustamisen ja arvostamisen kannalta on merkittävää 1940-luvulla muotoillun art brut⁷¹ termin ilmaantuminen taidekeskusteluun. Ranskalainen taiteilija Jean Dubuffet määritteli art brut'n kuvaamaan hyväksytyjen ja hyväksyttävien kulttuurin ilmausten ulkopuolista taidetta. Näin tehdessään hän asetti niin sanotun ulkopuolisen taiteen osaksi taiteen alueella tapahtuvaa keskustelua, jota oli jo aikaisemmin käyty, mutta ilman statusta ja intellektuaalista paikkaa.⁷²

Dubuffet'n mukaan taide edustaa luovaa ja korkeampaa ajattelunmuotoa kuin analyyttinen ajattelu. Tämänkaltainen lähtökohta auttoi purkamaan niin sanottujen ulkopuolisten taiteilijoiden taiteellisiin ilmauksiin liittynyttä alentavaa ja välinpitämätöntä suhtautumista.⁷³ Art brut termin vakiintumisen myötä aikaisemmin

⁷⁰Kalha 2002, 27

⁷¹Brut merkitsee raakaa ja luonnollista, mutta se aukeaa myös merkityksiin väärentämätön ja puhdas asiantila.

⁷²Maizels 1996, 8

⁷³Rhodes 2000, 46

nimetön taide sai identiteetin ja painoarvoa julistautuessaan jopa korkeataidettakin ylempiarvoiseksi puhtaudessaan⁷⁴.

Kulttuurin ulkopuolisella taiteella Dubuffet' tarkoitti taiteen todellisen olemuksen mukaista taidetta, sillä hyväksyttävyyden kulttuurin tuotteen määreenä teki siitä hänen mukaansa elottoman. Edellä mainittu ajattelu pohjautui osaksi modernien länsimaisten taiteilijoiden⁷⁵ pyrkimyksiin hakea vaikutteita taidehistoriallisen kaanonin ulkopuolelta niin sanotusti kulttuurin alkulähteiltä.⁷⁶

Dubuffet'n puhtaan kulttuurin kartoittaminen tapahtui käytännössä kulttuurin ulkopuolisen taiteen kokoelmaa keräämällä. Teoksia etsittiin muun muassa lasten – ja mielisairaiden taiteen parista. 1900-luvun alun tavan mukaan mielisairaaloihin suljettujen kehitysvammaisten kuvallinen ilmaisu kuului myös Dubuffet'n kiinnostuksen piiriin.⁷⁷ Nykyajattelusta poiketen art brut'n parissa ei kuitenkaan eroteltu tai nimetty eri ihmisryhmien taiteita, joten on mahdotonta sanoa kuinka paljon kehitysvammaisten teoksia ulkopuolisen taiteen kokoelma sisälsi.

Ajan saatossa art brut'n rinnalle on kehitetty muitakin jaotteluja, kuten esimerkiksi *neuve invention*⁷⁸ ja marginaalitaide kuvaamaan erilaisia taiteen alueen rajatapauksia. *Neuve invention* - alueelle sijoittuvat taiteilijat, jotka liukuvat art brut'n alueelta kohti valta-virtaa, mutta eivät kuitenkaan saavuta pysyvää asemaa valtavirran sisällä.⁷⁹ Marginaalitaide puolestaan nimittää sellaista vähemmistöjen tekemää taidetta, joka virallisen taidemaailman käytäntöjen noudattamisesta huolimatta ei saa täyttä vahvistusta olemassaololleen⁸⁰. Suomessa kehitysvammaisten ohella muiden vammaisryhmien sekä esimerkiksi maahanmuuttajien tekemä taide on esiintynyt marginaalitaiteen piirissä. *Neuve invention* kaltaisista muista määrittämisistä ei ole muodostunut niin tärkeitä ja pysyviä kuin art brut.

⁷⁴Maizels 1996, 40

⁷⁵Muun muassa Gauguin haki vaikutteita englantilaisesta kansantaiteesta ja Polynesiasta, Picasso Iberiasta ja Länsi-Afrikasta, Kandinsky venäläisestä kansantaiteesta, Klee lasten- ja mielisairaiden taiteesta, Brancusi Romanian kansantaiteesta ja afrikkalaisista puupiirroksista. (Maizels 1996, 8)

⁷⁶Rhodes 2000, 23-24

⁷⁷Isomäki 2006, 46

⁷⁸Suom. uusi keksintö

⁷⁹Maizels 1996, 40, Rhodes 2000, 13, 48-49

⁸⁰Haveri 2003

3.3 Mielisairaiden taide

Mielisairaaloissa on ollut tapana tehdä taidetta joko diagnostisiin tarkoituksiin tai sitten niin, ettei tuotoksiin ole kiinnitetty juurikaan huomiota. 1900-luvun alkupuoliskolla herännyt yleinen kiinnostus psyykkisesti poikkeavien ihmisten taidetta kohtaan myös taiteellisessa ja esteettisessä mielessä vaikutti mielisairaiden taiteeseen suhtautumiseen.⁸¹ Muun muassa luovan prosessin tutkimus tuotti ajatuksia, joiden mukaan taiteenteon prosessi on yleisinhimillinen. Mielisairaiden taiteeseen perehtynyt tutkija Hans Prinzhorn käsitti taiteen universaaliksi, erilaisia ihmisryhmiä yhdistäväksi, asiaksi.⁸² Prinzhornin mielestä psyyken poikkeavuus vaikuttaa kuvan tekemiseen lähinnä siinä tavassa, kuinka mielikuvitus muuntaa ja käsittelee kokemuksen⁸³.

Merkittävää mielisairaiden ja muiden niin sanottujen kulttuurin ulkopuolisten taiteen tekijöiden kohdalla on se, että Hans Prinzhorn ryhtyi pitämään tutkimiaan ja esittelemiään taiteilijoita yksilöinä. Varhaisessa outsider taiteesta kertovassa, 1922 ilmestyneessä, kirjassaan *Bildneri der Geisteskranken*⁸⁴ hän esittelee nimeltä tutkimiansa töiden tekijöitä.⁸⁵

Mielisairaiden tekemän taiteen yhtymäkohtia eri taidesuuntauksiin on mahdollista löytää esimerkiksi ekspressionismin sekä surrealismin ajatuksia tarkastelemalla. Ekspressionismia sekä mielisairaiden tekemää taidetta yhdistää muun muassa sisäänpäin kääntyminen sekä jonkinlainen ulkopuolisen maailman hylkääminen. Kuitenkin esimerkiksi ekspressionistia ja mielisairasta taiteilijaa erottaa valinnan mahdollisuus. Surrealistit puolestaan saattoivat ihannoida hulluutta yhtenä psyykkisenä ilmiönä ja taiteilijan mahdollisuutena saada tietoa tiedostamattomista prosesseista.⁸⁶ Surrealistit käyttivät vertauskuvia tiedostamattomien ajatusprosessien paljastamiseen siinä missä mielisairaavat kuvaavat samankaltaisin kuvin sitä, mikä heille on totta⁸⁷.

⁸¹Rhodes 2000, 50, Ferrier 1998, 8, Maizels 1996, 8

⁸²Maizels 1996, 15, Rhodes 2000, 58, Ferrier 1998, 8

⁸³Rhodes 2000, 63-64

⁸⁴Engl. *The Artistry of the Insane*

⁸⁵Rhodes 2000, 67

⁸⁶Rhodes 2000, 86-87

⁸⁷Rhodes 2000, 125

3.4 Outsider taide

Termi outsider art⁸⁸ syntyi vuonna 1972 ranskankielisen kulttuurin ulkopuolista taidetta kuvanneen art brut -termin englanninkieliseksi vastineeksi⁸⁹. Outsider taiteen alue on laajentunut ajan kuluessa ja samalla erkaantunut tiukemmin alkuperäiset rajansa säilyttäneestä art brut' sta. Sen alueelle nykyisin luokitellut taiteen alalajit eivät muodosta tyylillisesti mitään samansuuntaista koulukuntaa, vaikkakin sen piiriin kuuluviin taiteilijoihin voi liittää yhteneväisiä määreitä kuten: riippumaton, itseoppinut ja ulkopuolinen. Outsider taiteilijoille on tyypillistä se, etteivät he itse luokittele itseään tai tunne toisiaan.⁹⁰ Heidän taiteentekotapansa puolestaan on yleensä pidättelemätön ja vapaa suunnitelmallisuudesta⁹¹. Joissakin tapauksissa voidaan sanoa, etteivät kuvat ole tekijänsä maailmasta, vaan kuvia piirtämisen tai maalaamisen myötä syntyvästä maailmasta⁹².

Outsider- taiteen tekijöillä on historiassa tarkoitettu nimensä mukaisesti ulkopuolisia, jotka ovat jollakin perustavalla tavalla erilaisia kuin yleisönsä, eivätkä siten asetu valtakulttuurin määrittelemiin normaaliuden rajoihin. Outsidereiksi nimettyjen taiteilijoiden ulkopuolisuuden tapa ja aste vaihtelevat ajan ja paikan mukaan. Ulkopuolisuus suhteessa taidemaailmaan syntyy niiden erojen kautta, joita omatessaan outsider-taiteilijat ovat jollakin syvällisellä tavalla poikkeavia ja joiden vuoksi he eivät mahdu valtakulttuurin asettamiin normaaliuden ehtoihin. Outsider taiteilijoiden kantamia eroja voivat olla muun muassa psyykkinen sairaus, rikollisuus, sukupuoli, jälkeenjääneisyys tai kehittymättömyys samoin kuin yksilön riittävän erilainen kulttuuri-identiteetti tai uskonnollinen vakaumus verrattuna niin sanottuun normaaliin.⁹³ Kyse ei siis ole niinkään tehdyn taiteen erilaisuudesta kuin tekijään liittyvästä poikkeavuudesta, vaikka tekijän ominaisuudet tietysti heijastuvat, jolleivät suoranaisesti tule käsitellyksi taiteessa.

⁸⁸Ensimmäisen kerran nimitys esiintyi englantilaisen kirjailijan Roger Cardinalin samannimisessä teoksessa vuonna 1972.

⁸⁹Ferrier 1998, 9

⁹⁰Rhodes 2000, 13-15, Rexer 2005, 16

⁹¹Rexer 2005, 41

⁹² Rhodes 2000, 133-134

⁹³Rhodes 2000, 7-8

Outsiderien voidaan katsoa lakkaavan olemasta ulkopuolisia, kun heidät hyväksytään osaksi valtavirtaa. Näin on käynyt kehitysvammaisille Suomessa heidän päästessään taiteineen osaksi yleistä taideinstituutiota, josta on esimerkkinä muun muassa vuonna 2002 nykytaiteen museo Kiasmassa järjestetty kehitysvammaisten taiteilijoiden näyttely.⁹⁴ Pirjo Hämäläinen (2005) onkin sitä mieltä, ettei suomalainen nykypäivän kehitysvammaisten taide solahda mutkattomasti outsider-taiteen muottiin, sillä sitä tehdään ammattitaitoista opetusta saaden, työn tuotoksia ylpeydellä esitellen ja muusta kulttuurista kiinnostuneina sekä tietoisina⁹⁵.

3.5 Nykypäivän taiteen alueen ulkopuolisuudesta

Tämän päivän taidekentän ulkopuolisuus ei tarkoita samaa kuin vähempiarvoinen. Taiteen ulkopuolisuuden kentän monimuotoinen olemassaolo kertoo pikemminkin taiteeksi kutsutun prosessin etenemisestä ja sen aluetta laajentavasta hengityksestä kuin olemassa olevista raja-aidoista.

Rexer'n (2005) mukaan outsider taiteen kenttä on kokonaisuudessaan liukunut lähemmäs korkeataiteen kenttää muuntuen osittain jo osaksi sitä, josta nykytaiteen monenkirjava ja kerroksellinen alue on hyvä esimerkki⁹⁶. Todellisuudessa kuitenkin vain pieni osa niin sanotuista ulkopuolisista taiteilijoista pääsee esille ja tulee huomatuksi. Valtavirtataiteen edustajat määrittelevät sen kenen työt ovat kelvollisia esitettäväksi heidän valitsemassaan yhteydessä. Outsider taiteen alue on paljolti historioitsijoiden, kriitikoiden ja muun muassa keräilijöiden luoma alue, sillä on tyypillistä, etteivät ulkopuolisen taiteen piiriin kuuluvat tekijät itse puhu oman taiteensa puolesta tai edes edusta sitä.⁹⁷

Eri kulttuuristen ryhmien tekemien taiteiden lähentymisen voi nähdä valtavirtataiteilijoiden ja esimerkiksi kehitysvammaisten taiteilijoiden välisten vaikutteiden vaihtumisessa. Nykykulttuuri ulottaa vaikutuksensa myös niin sanottujen

⁹⁴Lieksassa toimiva kehitysvammaisten taiteilijoiden yhteisö Kirsikoti esittäytyi Kiasmassa näyttelyllään Ateljee hännätön kissa.

⁹⁵Hämäläinen 2005, 20

⁹⁶Rexer 2005, 154-56, 166

⁹⁷Rexer 2005, 12

outsider taiteilijoiden töihin, sillä eläminen kulttuurin ulottumattomissa on nykypäivänä mahdoton ajatus⁹⁸. Kaikenlaisia ihmisiä yhdistävästä ihmisyydestä kertoo puolestaan se, että outsider taiteilijat puhuvat töidensä välityksellä yleisesti ihmisten elämiä koskettavista asioista. Töissä on nähtävillä monenlaisia viitteitä jaettuun ja yhteiseen todellisuuteen.⁹⁹ Monissa tapauksissa niin sanottu ulkopuolinen taide voidaan kokea jopa helpommin lähestyttävänä kuin niin sanottu korkeataide.

Taiteen kentällä vaikuttavat arvot ja ennakkoluulot paljastuvat kuitenkin valikoivassa suhtautumisessa niin sanottuja erilaisia taiteen tekijöitä kohtaan. Heidän teoksensa saavuttavat helpommin kiinnostusta tekijästä irrallaan, jollaisina ne myös yleensä asettuvat keskusteluun valtavirtataiteen kanssa¹⁰⁰. Vaikka outsider-taiteilija saisikin huomiota osakseen, hänen on miltei mahdotonta päästä sellaiseen asemaan, jossa hän toimisi valtavirta-taiteen rahoituksen tai koulutuksen piirissä¹⁰¹.

Edellä mainittu voi kertoa ihmisten tavasta etsiä hengenravintoa ensisijaisesti omasta kulttuuripiiristään. Taiteen ja kulttuurin alueella ilmaantuva erilaisuuden kokemus koetaan liian häiritsevänä, sillä se rikkoo yhteisen identiteetin tunteen ja se torjutaan. Taiteilijan näkeminen ainoastaan esimerkiksi kehitysvammaisena, vailla muita ominaisuuksia, kertoo vastaanottavan henkilön tarpeesta rakentaa stereotypioita ja kyvyttömyydestä vastaanottaa monimuotoista todellisuutta.¹⁰² Taide tarjoaa kuitenkin eteemme alueen, jossa on mahdollista, ei vain nähdä, mutta myös puhua uudella tavalla hankaliksi ja vieraiksi koetuista asioista.

4. Kehitysvammaisten kuvataidekasvatus tutkimuskohteena

4.1 Aiheen valinnasta

Lähestyn kehitysvammaisten kuvataidekasvatusta jo omaamani konkreettisen kontaktin kautta. Tutkimuskohteen ennalta tunteminen takaa tutkimuksen teolle hyvät

⁹⁸Rhodes 2000, 138

⁹⁹Ferrier 1998, 202

¹⁰⁰Rhodes 2000, 7

¹⁰¹Rhodes 2000, 106

¹⁰²Rhodes 2000, 207

lähtökohdat. Muun muassa Vilkka (2005) painottaa, että ihmisten käsitysten sekä kokemusten ymmärtäminen ja tulkinta edellyttää sen kulttuurin ja kohderyhmän tuntemusta, jossa ihminen kokee ja käsityksiään muodostaa¹⁰³.

Tutkimuskohteenani ovat itselleni jo vuosien takaa tutut, Lahdessa Harjulan kansalaisopistossa toimivat, kehitysvammaisten kuvataideharrastusryhmät niihin liittyvine yhteistyötahoineen. Kuvataideharrastajiin liittyviksi yhteistyötahoiksi rajaan *kuvataideryhmien opettajat, kehitysvammaisten lähiomaiset sekä harrastustoiminnan järjestäjät*. Mainitsemiäni yhteistyötahojen mukaan ottaminen perustuu siihen, että kartoitan myös sellaisia puolia ja asenteita, jotka ovat vaikuttamassa kehitysvammaisten kaltaisen erityisryhmän harrastustoiminnan taustalla. Oletukseni mukaan niiden ääneen lausuminen ja kysyminen on tärkeää.

Avuntarve leimaa aina tavalla tai toisella kehitysvammaisen ihmisen elämää. Sen vuoksi kehitysvammaisen yksilön lähipiirin ihmisillä ja heidän toiminnallaan on suuri vaikutus kehitysvammaisen elämään, ajatuksiin ja arvoihin. Esimerkiksi kuvataidekerhon kohdalla läheiset saattavat vaikuttaa harrastuksen valintaan ja jatkumiseen kuten myös kehitysvammaisen kuvataideharrastajan ajatuksiin harrastuksesta. Oletan myös, että läheisillä on jonkinlaisia odotuksia koskien harrastusta johtuen heidän tiiviistä suhteestaan kehitysvammaiseen.

Opettajat puolestaan luovat monin tavoin yhdessä oppilaidensa kanssa sitä taidetta, jota kutsutaan kehitysvammaisten taiteeksi. Heidän näkemyksillään kuten myös asettamillaan tavoitteilla on suuri vaikutus kehitysvammaisten taiteilijoiden teoksiin etenkin, jos ajatellaan avuntarpeisempia oppilaita. Avuntarve ja kiinteä liittyminen toisiin opetuksen yhteydessä synnyttää väistämättä pohdintaa kehitysvammaisen taiteilijan omasta ilmaisusta. Kuinka antaa mahdollisuus esimerkiksi puhumaan kykenemättömälle ja huonosti käsiään liikuttavalle kehitysvammaiselle ilmaista *omalla tavallaan*? Ajattelen, että aina jää jonnekin katkos (varsinkin), jos opettajalla on edessään mielikuva taideteoksesta valmiina. Opettamisen kohdalla on tärkeää pohtia kehitysvammaisen omalla tavalla ilmaistun olennaisuutta. Joissakin tapauksissa saattaa

¹⁰³Vilkka 2005, 109

myös olla, että kehitysvammaisen taiteen tekijä nauttii juuri yhdessä tehdystä ja synnytetystä teoksesta, esimerkiksi saavutetusta näköisyydestä siinä.

Edellä mainittujen seikkojen ohella harrastustoiminnan järjestämiseen liittyvä vallankäytön tarkastelu on oleellista. Sellaisten monikerroksisten seikkojen ilmi tuominen, jotka ovat ohjaamassa kuvataiteellisen harrastustoiminnan suuntaamista kehitysvammaisille, voi lisätä ymmärrystä kehitysvammaisten tilanteesta harrastustoiminnan kentällä ja toivottavasti myös olla parantamassa sitä. Taideharrastusten vähäisyys on saanut minut pohtimaan muun muassa sitä, voivatko kehitysvammaiset kokea, että heillä on mahdollisuus harrastaa sitä, mitä he haluavat, vai pitääkö heidän tyytyä johonkin sellaiseen ajanvietteeseen, joka ei ole heidän oman kiinnostuksensa mukainen.

4.2 Harjulan kansalaisopiston kuvataideryhmät

Harjulan kansalaisopisto on Opetushallituksen alainen yksityinen pääasiassa aikuisille opinto- ja harrastustoimintaa järjestävä oppilaitos¹⁰⁴. Poikkeuksena muun yleisimmin niin sanotuille terveille kohdistetun laajan kurssitarjonnan joukossa ovat jo noin 25 vuoden ajan¹⁰⁵ toimineet, kehitysvammaisille suunnatut kuvataideharrastusryhmät I ja II. Ryhmistä ensimmäinen on tarkoitettu vaikeammin kehitysvammaisille, jotka tarvitsevat apua liikkumiseen eivätkä useat heistä kommunikoi puhuen. Tässä ryhmässä on mukana myös avustava opettaja. Toisen ryhmän oppilaat ovat puolestaan lievemmin kehitysvammaisia ja kykenevät toimimaan itsenäisesti ja kommunikoidaan puhuen. Ryhmät muodostavat keskenään kehitysvammaisten yhteisön, sillä niissä käyvät harrastajat tuntevat toisensa monien yhteyksien kautta. Mielestäni he edustavat paikallista ja kiinteää kehitysvammaisten kulttuuria, joka arkipäivän toiminnassa näyttäytyy toisista välittämisenä, huolehtimisena ja huomioimisena.

¹⁰⁴”Kansalaisopisto”. Harjulan www-sivusto. <<http://www.harjulansetlementti.fi/kansalaisopisto/>> (lainattu 3.12.2008)

¹⁰⁵Timon haastattelu 5.4.2008

Kuvataideharrastusryhmien taustavaikuttajana toimii Harjulan kansalaisopiston ohella paikallinen kehitysvammaisten tukiyhdistys¹⁰⁶, joka vastaa muun muassa avustavan opettajan palkkaamisesta, materiaalimaksujen keräämisestä sekä tiedottamisesta¹⁰⁷. Lahden seudun kehitysvammaisten tuki ry on myös aikanaan tehnyt aloitteen kehitysvammaisten kuvataideryhmien perustamisesta osaksi Harjulan kansalaisopiston kurssitarjontaa.

Käytännössä kuvataideryhmien opetus tapahtuu kerran viikossa, aina 2,5 tuntia kerrallaan kummankin ryhmän kohdalla. Molemmissa ryhmissä on tällä hetkellä 11 aktiivista kuvataiteen harrastajaa, joista suurin osa on osallistunut siellä annettavaan opetukseen useiden vuosien ajan. Kaikki kerholaiset ovat aikuisia ja suurin osa heistä asuu hoitokodeissa tai asuntoloissa, joista he kulkevat kerhoon pääasiassa itsenäisesti taksilla.

Kerhossa tehdään monenlaisia töitä. Eri tekniikoiden ja materiaalien kokeileminen ohjaa opetuksen suunnittelua, jonka lisäksi opetusta ohjaavat kunkin opettajan oma suuntautuneisuus sekä oppilaiden toiveet ja rajoitukset.

5. Tutkimuksen tekoa käytännössä

5.1 Ketä haastattelisin?

Kvalitatiivisissa tutkimuksissa tutkija valitsee tarkkaan tutkimuksen kohteeksi sellaisen ryhmän ihmisiä, jotka kykenevät vastaamaan parhaiten tutkimuskysymykseen¹⁰⁸. Osallisuus tutkimuskohteena olevaan kehitysvammaisten kuvataidekerhoon kommunikointikyvyn ohella määrittävät tässä tutkimuksessa mukana olevia ihmisiä. Tutkimukseni kohdejoukko koostuu kehitysvammaisista kuvataideharrastajista, heidän lähiomaisistaan, kuvataidekerhon opettajista sekä harrastustoiminnan järjestäjistä.

¹⁰⁶Lahden seudun kehitysvammaisten tuki ry on osa valtakunnallista edunvalvontaorganisaatiota, joka pyrkii edistämään kehitysvammaisen ja hänen perheensä yhteiskunnallista tasa-arvoa ja elämänarvoa aktiivisella edunvalvonnalla. ”Toiminta”. Kehitysvammaisten tuki ry [www-sivusto](http://www.neuvokas.org/yhdistys/kehitysvammaistentuki/toiminta/).

<<http://www.neuvokas.org/yhdistys/kehitysvammaistentuki/toiminta/>> (lainattu 19.3.2010)

¹⁰⁷Nina Parkkisen haastattelu 15.10.2008

¹⁰⁸Hirsjärvi & Hurme 2001, 58, Vilkkä 2005, 114

Haastatteluihin valikoituneet kehitysvammaiset kuvataideharrastajat ovat tutkimukseni pääasiallinen kiinnostuksen kohde, he myös määrittävät tutkimukseen osallistuvia kehitysvammaisten läheisiä. Sanallinen kommunikointikyky ja omaamani aiempi kontakti heidän kanssaan ovat toimineet kriteereinä haastateltavien kehitysvammaisten kuvataideharrastajien valitsemiselle. Tutkimuksen näkökulman kannalta on oleellista, että kehitysvammaiset osallistujat pystyvät itse kertomaan itseään koskevista asioista.

Onkin hyvä huomioida, että haastattelemieni kehitysvammaisten kuvataideharrastajien ajatukset voivat olla eriäviä esimerkiksi ei- puhumaan kykenevien harrastajien ajatusten kanssa. Hyvin huonosti tai ei lainkaan puhuvien kehitysvammaisten haastattelemisen tai mukaan ottaminen tähän tutkimukseen olisi kuitenkin ollut minulle liian vaativa tehtävä toteutettavaksi, jonka vuoksi rajasin sen mahdollisuuden pois¹⁰⁹. Tutkimukseen osallistunutta kehitysvammaisten joukkoa ei pidä käsittää kaikkia kehitysvammaisia kuvaavaksi¹¹⁰.

Kuulan(2006) mukaan tutkimuksen osallistumisen vapaaehtoisuuteen liittyvät seikat saattavat hämärtyä, mikäli tutkijalla on kovin läheinen suhde tutkittaviinsa¹¹¹. Tämän tutkimuksen kohdalla on kuitenkin ollut eduksi, että olen alun alkaen tiennyt minkälaisia kehitysvammaisia tulen haastattelemaan. Vastaavasti oletan myös, että kehitysvammaistenkin on ollut helpompi puhua minulle ja tulla mukaan tutkimukseen, koska olemme ennalta tuttuja.

Kehitysvammaisten ja heidän omaistensa kohdalla arvioin, että 5 henkilöä kumpaakin ryhmää kohden on riittävä määrä haastateltavia. Olin kuitenkin valmis lisäämään haastateltavien määrää, mikäli myöhemmin vaikuttaisi siltä, ettei aineistoni olisi kattava.

Kuvataidekerhon järjestäjien, Harjulan kansalaisopiston ja Lahden seudun kehitysvammaisten tuki ry:n, kohdalla haastattelin kummankin tahon edustajaa, jolloin molempien järjestäjien näkökulmat tulivat huomioituiksi. Kuvataidekerhoa järjestävien osapuolten haastateltaviksi valikoituivat Lahden seudun kehitysvammaisten tuki ry:n

¹⁰⁹Hirsjärvi & Hurme 2001, 48

¹¹⁰Vilka 2005, 50

¹¹¹Kuula 2006, 140

toiminnanjohtaja Nina Parkkinen ja Harjulan kansalaisopiston kurssisihteeri Tea Hannukainen, koska he tiesivät tahoillaan asiasta parhaiten.

Haastateltaviksi kuvataideopettajiksi valitsin kuvataidekerhossa haastattelujen ajankohtana opettavat 2 opettajaa, sillä heidän tavoittamisensa oli minulle käytännössä helppoa. Lisäksi pidin tärkeänä sitä, että he puhuivat samasta tilanteesta käsin kuin haastattelemanani kehitysvammaiset kuvataideharrastajat.

5.2 Aineiston keruusta

Valitessani tutkimuskohteekseni Harjulan kuvataidekerhot päätin samalla, että kerään tutkimuksen pääasiallisen aineiston itse. Tähän vaikutti osittain se, että kehitysvammaisten kuvataidekasvatuksesta kertovaa valmista aineistoa on olemassa vähän. Minua inspiroi ajatus, että voin tutkimuksellani olla itse luomassa sellaista. Koin myös mielekkääksi konkreettisen tiedonkeruuseen liittyvän työn sekä sen suoman mahdollisuuden vaikuttaa asioiden etenemiseen ja suuntaamiseen¹¹². Aineiston keruu oli myös arvioni mukaan realistinen urakka, sillä tutkimuskohteen tunteminen ennalta helpotti sen suunnittelua sekä toteuttamista.

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen¹¹³. Sen lähestymistapaa voi luonnehtia monimetodiseksi, sillä olen kerännyt aineistoni kahta menetelmää käyttäen¹¹⁴. Aineistonkeruumenetelmänä on muiden tutkimusryhmien kohdalla teemahaastattelu, mutta kehitysvammaisten läheisten kohdalla olen käyttänyt menetelmänä kyselylomaketta. Molemmat menetelmät sopivat sellaisen tiedon tavoitteluun, jonka tarkoituksena on paljastaa, mitä ihmiset ajattelevat, tuntevat, kokevat tai uskovat¹¹⁵. Teemahaastatteluissa kiinnitetään erityistä huomiota myös ihmisten tulkintaan asioista sekä merkitysten syntymiseen vuorovaikutuksessa¹¹⁶.

¹¹²Vilkkä 2005, 113

¹¹³Laadullista tutkimusmenetelmää käytettäessä pyritään saamaan *tietoa, joka auttaa ilmiön tai asian ymmärtämisessä*.

¹¹⁴Hirsjärvi & Hurme 2001, 39

¹¹⁵Hirsjärvi ym. 2001, 172, Hirsjärvi & Hurme 2001, 48

¹¹⁶Hirsjärvi & Hurme 2001, 48

Etenkin kehitysvammaisten kohdalla oli tärkeää pohtia, mikä metodi on toimiva heidän omaamansa potentiaalın sanallistamiseen. Punnitsin tarkkaan, millä keinoin onnistun parhaalla mahdollisella tavalla tukemaan heitä niin, että se tekee oikeutta heidän ajatuksilleen ja mielipiteilleen. Teemahaastattelun joustavuus takasi mahdollisuuden vapaaseen kertomiseen sekä siihen, että myös haastateltava voi vaikuttaa keskustelun etenemiseen.

Tutkimushaastattelut eroavat toisistaan pääasiassa sen perusteella, miten kiinteästi kysymykset on muotoiltu ja missä määrin haastattelija jäsentää tilannetta¹¹⁷. Eri haastattelumuotojen kirjossa teemahaastattelu asettuu niin sanottuihin puolistrukturoituihin haastatteluihin, avoimen- ja lomakehaastattelun välimaastoon. Teemahaastattelulle on luonteenomaista, että tarkat kysymysten muoto sekä järjestys puuttuvat, joiden sijaan haastattelu etenee haastattelijan kirjaamien teema-alueiden viitoittamana.¹¹⁸

Kyselyllä puolestaan tarkoitetaan strukturoidumpaa aineiston keruuta, jolloin jokaiselta siihen osallistuvalla kerätään vastauksia täsmälleen samalla tavalla ennalta suunnitellun lomakkeen avulla¹¹⁹. Kyselyn muotoja erotellaan toisistaan muun muassa niiden jakotavan sekä osallistujien informoinnin mukaan¹²⁰. Tutkimukseni kyselyosuus sijoittuu vapaan ja kontrolloidun kyselyn välimaastoon. En ollut henkilökohtaisesti yhteydessä kyselyyn osallistuneiden läheisten kanssa, mutta informoin heitä kirjeitse ja välitin kyselyt sellaista reittiä pitkin, että saatoın olla varma motivoituneiksi olettamieni läheisten saavan ne. Valitsin kehitysvammaisten lähiomaisten kohdalla tiedonkeruun menetelmäksi kyselylomakkeen, koska heidän tavoittamisensa oli minulle helpompaa kirjeitse. Tällä tavalla toimimalla halusin myös välttää aineiston liiallisen paisumisen ja sen keruun vaivalloisuuden.¹²¹

¹¹⁷Hirsjärvi & Hurme 2001, 43

¹¹⁸Hirsjärvi & Hurme 2001, 47, Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 2006, 138, Vilka 2005, 102

¹¹⁹Hirsjärvi ym. 2001, 180

¹²⁰Hirsjärvi & Hurme 2001, 183 - 184

¹²¹Hirsjärvi ym. 2001, 182

5.3 Kehitysvammaisten kuvataideharrastajien haastattelut

Aloitellessani tutkimusta syksyllä 2007 kävin keskusteluja kuvataideryhmän opettajan kanssa käytännön järjestelyistä ja vierailin kerhossa kertomassa haastateltaviksi kaavailemilleni kehitysvammaisille tutkimusprojektistani. Kerroin heille, että teen lopputyötä kouluun ja että toivoisin voivani haastella heitä kevään aikana sitä varten. Lisäksi täsmensin heille, että työni tulisi käsittelemään kehitysvammaisten taidetta ja että olin hyvin kiinnostunut juuri heidän ajatuksistaan koskien sitä. Kerroin asiasta mahdollisimman yksinkertaisesti ja selkeästi, jotta saatoin olla varma heidän mitä todennäköisimmin ymmärtäneen, mistä tutkimuksessa oli kyse.¹²² Täällä tavalla toimiessani halusin varmistaa, että he itse voisivat olla mukana tutkimuksen osallistumista kokevassa päätöksen teossa¹²³. Kaikkien kehitysvammaisten vastaanotto alustavalle ehdotukselleni oli myönteinen.

Aineistonkeruun aloittamista edelsi vielä kirjallisten haastattelulupien pyytäminen kunkin kehitysvammaisen lähiomaiselta.¹²⁴ Kehitysvammaiset kuuluvat lainsäädännöllisesti suojeltaviin erityisryhmiin, joilla ei ole täysivaltaista itsemääräämisoikeutta koskien tutkimukseen osallistumista¹²⁵. Jokainen kehitysvammaisen läheinen, ketä lähestyin, myöntyi huollettavansa tutkimukseen osallistumiseen. Kukaan lähiomainen ei tämän tutkimuksen yhteydessä kyseenalaistanut kehitysvammaisten osallistumisen merkitystä¹²⁶.

Aloitin haastattelut huhtikuussa 2008. En toteuttanut erillisiä koehaastatteluja ennen varsinaisiin haastatteluihin ryhtymistä, vaikka se olisikin ollut hyvä keino varmistaa kysymysteni yksiselitteinen ymmärtäminen¹²⁷. Haastateltuani kaikki kuusi kehitysvammaista osoittautui, että innokkaita haastateltavia löytyi porukasta enemmänkin. Lopulta haastattelin spontaanisti vielä yhden mukaan haluavan kerholaisen hänen omasta pyynnöstään antaen hänelle myös lupalapun ja

¹²²Hirsjävi & Hurme 2001, 20, Kuula 2006, 105, 151

¹²³Kuula 2006, 61

¹²⁴Puhuessani lähiomaisesta tai läheisestä tarkoitan kehitysvammaisen henkilön huoltajaa tai muuta laillista edustajaa.

¹²⁵Kuula 2006, 147 Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta on määritellyt vajaakykyiseksi henkilön, joka ei mielenterveydenhäiriön, kehitysvammaisuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi kykene pätevästi antamaan suostumustaan tutkimukseen. (ETENE 2003a, 23)

¹²⁶Kuula 2006, 151

¹²⁷Vilka 2005, 109

kyselylomakkeen mukaan. En kuitenkaan voinut liittää hänen haastatteluaan tutkimusaineistoon, sillä oppilas ei palauttanut lupalappua kyselylomakkeineen minulle. Päädyin poistamaan kyseisen haastattelun Mp3 - soittimestani ennen haastattelun litterointia ja käsittelemään läpikäymäämme teemahaastattelua yhteisenä keskusteluna koskien taideharrastusta.

Kehitysvammaisten kuvataidekerholaisten haastattelupaikkana toimi Harjulan kansalaisopiston Onnelan eli kuvataidekerhon kokoontumispaikka. Ajankohta määrittyi kuvataidekerhon kokoontumisten mukaan lauantai-päiviksi. Sovin järjestelyistä kuvataidekerhon opettajan kanssa. Ajattelin, että kuvataidekerhon yhteydessä tehdyt haastattelut saisivat tukea aiheesta, jonka äärellä jo valmiiksi oltaisiin¹²⁸. Aavistukseni osoittautui paikkaansa pitäväksi, koska haastattelut sujuivat hyvin. Huomioni mukaan haastattelujen ajankohta myös lisäsi yhteen kuuluvuuden tunnetta kerholaisten kesken sekä herätti myönteisiä tunteita. Opettajan kertoman mukaan kerholaisten juttelu pyöri haastattelujen toteuttamisen aikaan kovasti niiden ympärillä. Hän kertoi minulle, että: ” Ootsä jo ollu? Mun vuoro on seuraavaks.” kuuluivat kerhotilassa toistuvasti.

Edellä mainitun perusteella jo haastattelujen toteuttamisella voi sanoa olleen suoria positiivisia vaikutuksia niille kuvataidekerhossa käyville kehitysvammaisille, jotka osallistuivat siihen¹²⁹. Eräänä laadullisen tutkimuksen tehtävänä pidetäänkin positiivista vaikutusta tutkittavien tutkittavaa asiaa koskeviin ajattelutapoihin, samalla, kun se lisää heidän tietoaan asiasta¹³⁰. Tutkimushaastatteluun osallistuneita ei pitäisi kohdella ainoastaan tiedon hankkimisen välineinä.

Toteutin haastattelut kuukauden sisällä pääosin yksilöhaastatteluja tehden. Tilan haastatteluille tarjosi rauhallinen takahuone muiden kerholaisten työskennellessä varsinaisessa kerhotilassa. Aloitin jokaisen haastattelun kysymällä muistiko haastateltavani, miksi haastattelen häntä, jonka jälkeen kertosin vielä niin perusteellisesti kuin kukin halusi kuulla, mistä haastattelussa oli kyse.¹³¹ Jotkut haastateltavat jatkoivat haastattelun kuluessa mukaan ottamaansa tekeillä olevaa työtään.

¹²⁸Vilkkä 2005, 112, Kuula 2006, 153

¹²⁹Kuula 2006, 160

¹³⁰Vilkkä (2005, 103) puhuu tutkimuksen emansipatorisesta tehtävästä.

¹³¹Vilkkä 2005, 112

Kaksi kerholaista päätin pyytää parihaastatteluun¹³². Aavistin, että se olisi heidän kohdallaan hedelmällistä, koska he ovat hyvin läheisiä toisilleen. Voin sanoa osuneeni oikeaan. Parihaastattelussa kohdensin välillä kysymyksen jommallekummalle, kun taas toisinaan annoin keskustelun sujua omalla painollaan. Tätä en ollut kuitenkaan ennalta suunnitellut, vaan toimin tilanteen vaatimalla tavalla. Haastattelijan tehtävänä on huolehtia, että haastatteluun osalliset pääsevät osallistumaan keskusteluun¹³³. Kehitysvammaisten haastattelut kestivät keskimäärin noin 30 – 40 min kerrallaan.

Käytin jokaisessa haastattelussa samaa teemahaastattelurunkoa¹³⁴, joka kuitenkin eli kunkin haastattelutilanteen mukaan¹³⁵. Teema-alueiden lisäksi keskustelimme kunkin haastattelutilanteen lopussa jokaisen kehitysvammaisen viime aikoina kerhossa toteutetuista taideteoksista, joita olin valmiiksi asettanut esille haastattelutilan pöydille. En kuitenkaan dokumentoinut teoksia, joista keskustelimme, sillä en ajatellut analysoivani niitä sen tarkemmin tämän tutkimuksen yhteydessä. Ajatuksenani oli enemmänkin kuulostella, minkälaisia seikkoja kehitysvammaiset nostaisivat esille omien taideteoksiensa pohjalta ja samalla myös luoda sellainen poikkeuksellinen tilanne, jossa he saisivat ilman muita kerholaisia kertoa taiteestaan.

Nauhoitin haastattelut mp3 – soittimella käyttäen ensimmäisissä haastatteluissa varmuuden vuoksi myös videokameraa ääntä tallentamassa. Kun kahden ensimmäisen haastattelun jälkeen totesin, että mp3 -soitin tallentaa äänet tarvittavan tarkasti, luovuin videokameran käytöstä.

Kaiken kaikkiaan haastattelut onnistuivat mielestäni hyvin, mihin vaikutti varmasti se, että olin entuudestaan tuttu kaikkien haastateltavien kesken ja tiesin kunkin kerholaisen puhettavan, minkä lisäksi heidän kuvakielensä oli minulle tuttu¹³⁶. Myönteistä lopputulosta näiden haastattelujen kohdalla oli vauhdittamassa se, että kehitysvammaiset kuvataidekerholaiset olivat hyvin innostuneita haastatteluun

¹³²Hirsjärvi & Hurme 2001, 61

¹³³Vilka 2005, 103

¹³⁴ liitteenä (1) teemahaastattelurunko

¹³⁵Hirsjärvi ym. 2001, 204-205

¹³⁶Vilka 2005, 105, 109

pääsemisestä, siitäkkin huolimatta, ettei ollutkaan kyse tv- haastattelusta niin kuin eräs heistä aluksi luuli.

Ennalta arvaamattomia asioita toki ilmeni. Kahden kehitysvammaisen haastateltavan oli muun muassa selkeästi vaikeaa kertoa tekemistään kuvista ja muutoinkin pukea sanoiksi ajatuksiaan koskien kerhossa käymistä tai taidetta. Ajattelin jälkepäin, että uudenlaisen tilanteen aiheuttama jännitys sekä tottumattomuus omista asioista puhumiseen kenties vaikuttivat asiaan.

On myös vaikeaa sanoa kuinka paljon haastattelutilana toimineen takahuoneen himmeä valaistus vaikutti huonosti näkevän haastateltavan keskusteluun omista töistään. Nihkeämmin sujuneiden haastattelujen tilanteissa korostui niin sanottu *yhteisrakentaminen*, jolla haastattelun yhteydessä tarkoitetaan sitä, että haastatteluvastaus heijastaa myös haastattelijan läsnäoloa¹³⁷.

Jälkiviisaana totean myös, että olin haastattelijana liian hätäinen muun muassa esittämieni kysymysten tahdissa. Haastattelujen kuunteluvaiheessa totesin, että olisin voinut antaa reilusti enemmän aikaa hiljaisuudelle kysymysten ja vastausten välillä sekä olla myötäilemättä niin paljon kehitysvammaisten antamia vastauksia.¹³⁸ Voikin sanoa, että minun ja haastateltavien välisestä tuttuudesta oli siinä mielessä haittaa, koska minun oli vaikea pitäytyä haastattelijan roolissa.

Kaikki suunnittelemani haastattelut toteutettuani sain hyvän ja riittävän aineiston kokoon. Huomioin jo haastatteluita tehdessäni, että samankaltaiset teemat nousivat toistuvasti esille haastattelemini henkilöiden puheessa ja saatoin ajatella aineistoni olevan siinä pisteessä, etten tarvitse aineistooni lisää haastateltavia.^{139 140}

¹³⁷Hirsjärvi & Hurme 2001, 49

¹³⁸Hirsjärvi & Hurme 2001, 124

¹³⁹Vilkkä 2005, 127, Hirsjärvi ym. 2001, 169

¹⁴⁰Kehitysvammaisten kuvataideharrastajien haastattelut muodostivat litteroituna 79 konekirjoitettua A4-sivua (Times new Roman, fonttikoko 12, riviväli 1,5) kehitysvammaisten omia ajatuksia kuvataideharrastuksesta.

5.4 Kehitysvammaisten läheisten kyselyn toteuttaminen

Lähestyin haastatteluihin kaavailemieni kehitysvammaisten lähiomaisia kirjeitse tammikuussa 2008 edellisessä luvussa kertomallani tavalla. Kirjeessä selvitin hieman monisyisemmin kuin kehitysvammaisille olin suullisesti tehnyt tutkimukseni tarkoitusta ja taustaa sekä pyysin heitä ottamaan minuun yhteyttä mahdollisissa epäselvissä asioissa. Samassa paperinipussa lähetin lähiomaisille kehitysvammaisten tutkimukseen osallistumista koskevan lupalapun sekä lähiomaisille osoitetun kyselylomakkeen.¹⁴¹ Oletan kehitysvammaisten taidekerholla olevan henkilökohtaisia merkityksiä lähiomaisille ja tällä tavalla ajattelin antavani heille myös mahdollisuuden niiden esiin tuomiseen.

Kysymykset muotoilin niin, että niihin oli halutessaan helppo vastata lyhyesti, mutta mahdollista myös vastata useammalla lauseella¹⁴². Erityisen tärkeänä kyselylomaketta muokatessani pidin sitä, ettei sen täyttäminen muodostuisi liian aikaa vieväksi tai vaativaksi. Edellä mainitulla seikalla halusin välttää mahdollisen vastaamatta jättämisen. Toisaalta lähtökohtaisesti positiivinen oletukseni oli, että kehitysvammaisten taidekerholaisten huoltajat olisivat pääosin kiinnostuneita aiheesta ja vastaisivat kyselyyni.

Käytännössä lähetin kirjeet ja kyselyt kehitysvammaisten kautta heidän lähiomaisilleen jakamalla ne kuvataidekerhossa, jonne ne oli myös määrä palauttaa.¹⁴³ Huoltajien lähestyminen kehitysvammaisten välityksellä oli mielestäni tärkeää, sillä halusin yhteydenpidon tapahtuvan heidän silmiensä alla. Se takasi kerholaisille usean mahdollisuuden kysyä kirjeeseen tai muuten aiheeseen liittyviä seikkoja.¹⁴⁴ Omalta kannaltani oli myös käytännöllisintä hoitaa yhteydenpito huoltajiin kehitysvammaisten kautta, sillä heidän asuinpaikkansa selvittäminen olisi ollut minulle työlästä. Ennakkotietoihini perustuen oletin haastatteluun osallistuneiden omatoimisten kehitysvammaisten aikuisten joka tapauksessa tapaavan lähiomaisiaan ja voivan halutessaan olla heihin yhteydessä.

¹⁴¹Liitteenä (2,3) kirje ja kyselylomake

¹⁴²Avoimet kysymykset eivät ehdota vastauksia, vaan niiden käyttö sallii vastaajan vastata omin sanoin (Hirsjärvi ym. 2001, 185).

¹⁴³Vilka 2005, 113

¹⁴⁴Vilka 2005, 112

Kaikki kehitysvammaiset palauttivat täytetyn kyselylomakkeen määräaikaan mennessä kuvataidekerhoon. Kyselyyn vastanneista lähiomaisista neljä oli kerholaisten perheenjäsentä ja kaksi omahoitajaa. Yksi huoltaja oli antanut kehitysvammaisen itse vastata kysymyksiin. Sen kyselylomakkeen vastaukset jätin analyysini ulkopuolelle, sillä tarkoituksenihan oli ollut saada kyselylomakkeen avulla tietoa huoltajien mielipiteistä.¹⁴⁵

5.5 Opettajien haastattelut

Pyysin haastateltaviksi kerhossa haastattelujen ajankohtana toimivia opettajia Sari Koivua ja Pirita Neijosta¹⁴⁶, joista molemmat suostuivat haastattelupyyntöni. Pidän tärkeänä, että kaikki tutkimukseen osallistuvat osapuolet liittyvät samaan kuvataidekerhon ajanjaksoon, sillä eri opettajien tai järjestäjän aikana toiminta on voinut olla erilaista kuin se nyt on.

Pyrin toteuttamaan kehitysvammaisten kuvataideopettajien haastattelut yhteishaastatteluna. Kokoonnuimmekin muutaman kerran niin, että haastattelut oli tarkoitus tehdä kehitysvammaisten kuvataidekerhoon liittyvien suunnittelutehtävien yhteydessä. Käytännön ongelmien vuoksi haastattelut jäivät aina tekemättä ja lopulta haastattelin opettajat eri aikoina lokakuussa 2008. Toinen haastattelu tehtiin Lahden kaupungin kirjaston satuhuoneessa ja toinen autossa, kun monen yrittämän jälkeenkään muuta rauhallista paikkaa ei tuntunut löytyvän. Molemmat paikat olivat toimivia haastattelujen lopputuloksen kannalta.

Kuvataideopettajien haastatteluissa käytin kuvataideharrastajien haastattelujen tapaan teemahaastattelurunkoa¹⁴⁷. Opettajien haastattelut etenivät hyvin keskustellen, sillä olen ollut molempien kanssa yhdessä opettamassa ja saatoimme näin puhua ”jaetuista asioista”. Jälkikäteen koin jälleen kerran samankaltaista häiritsevyyttä oman roolini

¹⁴⁵Hirsjärvi ym. 2001, 207

¹⁴⁶Hän on mukana vain kuvataidekerho I:ssä, jossa paikalla on kaksi opettajaa.

¹⁴⁷Liitteenä (4) teemahaastattelurunko

sekavuudesta kuin kehitysvammaisten haastattelujen kohdalla - kuinka paljon voin itse haastattelijana toimiessani osallistua keskusteluun? ¹⁴⁸

5.6 Kansalaisopiston kurssisihteerin ja rehtorin haastattelu

Olin sopinut haastattelevani Harjulan kansalaisopiston kurssisihteerää Tea Hannukaista syyskuussa 2008 saadakseni tietoa siitä, kuinka kehitysvammaisten kuvataidekerho suhteutuu muuhun kansalaisopiston toimintaan ja minkälaisia asioita kehitysvammaisten kuvataidekerhoon Harjulan kansalaisopistossa liitetään. Paikan päällä kävi ilmi, että Tea Hannukainen oli pyytännyt mukaan haastatteluun myös kansalaisopiston rehtorin Ari Tuupaisen, koska arveli rehtorin tietävän aiheesta enemmän. Rehtorin mukanaolo haastattelussa olikin hyvä asia.

Aloitin haastattelun esittelemällä itseni lisäksi tutkimusaiheeni ja kertomalla haastateltaville, miksi teen tutkimusta valitsemastani aiheesta. Koska rehtori kuuli aiheesta ja tutkimuksestani vasta ensimmäistä kertaa, hän myös teki muutaman tarkentavan kysymyksen minulle.

Esitin kysymykseni edeten ennalta suunnittelemini teemojen mukaisesti¹⁴⁹ molempien haastateltavien viedessä keskustelua myös eteenpäin omalta osaltaan. Haastateltavat vastasivat tai tarttuivat esittämiini aiheisiin niin kuin heistä luontevimmalta tuntui. Annoin tilanteen sujua mahdollisimman omalla painollaan, ilman painostusta tai kysymysten kohdentamista vain toiselle haastateltavalle, sillä minusta tuntui, että he itse tiesivät kumpi osasi vastata aina kyseessä olevaan aiheeseen parhaiten.

Haastattelupaikkana tälle haastattelulle toimi kurssisihteerin työhuone Harjulan kansalaisopistossa. Työhuone oli hyvä haastattelupaikka muutoin, mutta haastatteluun tuli yksi katkaisevaa keskeytys jonkun tulesa huoneeseen haastattelusta tietämättä.¹⁵⁰

¹⁴⁸Opettajien haastatteluista kertyi litteroituna yhteensä 30 A4 kokoista sivua aineistoa. (Times new Roman, fonttikoko 12, riviväli 1,5)

¹⁴⁹ liitteenä(5) teemahaastattelurunko

¹⁵⁰Tallensin haastattelun mp3 laitteella. Sain haastattelusta 17 A4 sivua litteroitua aineistoa. (Times New Roman, fonttikoko 12, riviväli 1,5.)

5.7 Kehitysvammaisten tukiyhdistyksen toiminnanjohtajan haastattelu

Otin yhteyttä Nina Parkkiseen, Lahden Seudun Kehitysvammaisten tuki ry:n toiminnanjohtajaan kesän 2008 alussa. Samassa yhteydessä hän vastasi myöntävästi esittämäni haastattelupyyntöön ja osoitti mielenkiintoa esittelemääni tutkimusideaa kohtaan. Puhelumme yhteydessä hän lupasi myös auttaa minua aineiston keruussa tarkastamalla muun muassa mitä kirjallisuutta tai muuta materiaalia yhdistyksen kautta olisi mahdollista saada käyttöön.

Haastattelin Nina Parkkista tukiyhdistyksen tiloissa, hänen työpaikallaan, lokakuussa 2008. Ennen tätä jouduimme siirtämään haastattelua useaan otteeseen muun muassa sairastumisten tai työkiireiden vuoksi. Aloitin tämänkin haastattelun täsmentämällä tutkimukseni tarkoitusta sekä muita siihen liittyviä olennaisia asioita. Ennalta ryhmittelemäni teemahaastattelurunko vei keskusteluumme eteenpäin¹⁵¹. Keskustelu kulki hyvin omalla painollaan toiminnanjohtajan ollessa erittäin innokas kertomaan yhdistyksen toiminnasta ja tavoitteista. Hänellä myös tuntui olevan selkeä käsitys erityisryhmille tarjolla olevasta harrastustoiminnasta.

Olin kiinnostunut erityisesti kuvataideharrastusryhmän organisoimiseen liittyvistä seikoista sekä siitä minkälainen paikka vuosikymmeniä toimineella kuvataidekerholla on yhdistyksen sisällä. Jotkut asiat jäivät haastattelun päätyttyä vielä epäselviksi, toiminnanjohtajalla ei esimerkiksi ollut tietoa kehitysvammaisten kuvataidekerhon perustamisesta. Sovimme, että hän ottaa selville auki jääneitä asioita ja on minuun yhteydessä myöhemmin sähköpostitse.¹⁵²

Sain aineiston kokonaisuudessaan kokoon huhti- ja lokakuun 2008 välisenä aikana. Haastattelujen välillä kulunut aika venyi alkuperäistä suunnitelmaani pidemmäksi, sillä yhteisiä tapaamisia haastateltavien kanssa oli yllättävän vaikea järjestää. Myös ajanjaksoon sisältyneet kesälomat vaikuttivat osaltaan aikatauluihin.

¹⁵¹liitteenä (6) teemahaastattelurunko

¹⁵²Tallensin tämän haastattelun mp3 soittimelle. Haastattelun pituudeksi tuli litteroituna 27 sivua. (Times new Roman koko 12, riviväli 1,5)

6. Haastatteluaineiston purku

6.1 Analysoinnin lähtökuopissa

Tutkimusaineisto pitää muuttaa sellaiseen muotoon, jossa sitä voidaan tutkia. Haastattelujen kohdalla tämä tarkoittaa niiden saattamista kirjalliseen muotoon¹⁵³. Toteutin tietokoneelle siirtämieni haastattelujen litteroinnin eli kirjoitetuksi tekstiksi purkamisen hyppäyksittäin aloittaen urakan välittömästi ensimmäiset haastattelut tehtyäni¹⁵⁴. Aivan ensimmäiseksi kuuntelin äänitteitä ja selasin kyselylomakkeita ja koetin muodostaa niistä jonkinlaista käsitystä mielessäni. Kirjoittaessani ylös äänitettyjä haastatteluja aineistot tulivat minulle tutuiksi. Kokonaiskuvan hahmottumisen kannalta on tärkeää lukea aineistoa läpi useaan kertaan ennen varsinaiseen aineiston luokitteluun siirtymistä¹⁵⁵.

Litteroin aineiston tiheästi eli merkitsin ylös myös tavallista pidemmät tauot puheessa sekä esimerkiksi epäselvät äännähdykset¹⁵⁶. Tällä halusin varmistaa myöhemmät mahdollisuuteni tulkita aineistoa tarkasti¹⁵⁷. Litterointitapani oli yksinkertainen, sillä en käyttänyt kirjainten tai kirjoituksen lisäksi muita merkintätapoja. Kehitysvammaisten henkilöiden haastattelujen analyysissa on oleellista huomioida myös rivien välissä ilmaistu - sanaton viestintä. Heidän kommunikointinsa sisältää usein sellaisia persoonallisia piirteitä, joita voi olla vaikea tulkita tai ymmärtää suorasanaisesti¹⁵⁸. Toteutin kaikkien haastatteluiden litteroinnin samalla tavoin. Kirjasin ylös myös oman puheeni sisältämät epäselkeät ja esimerkiksi empimistä tai erityistä innokkuutta ilmaisevat vivahteet¹⁵⁹.

¹⁵³Vilkka 2005, 115

¹⁵⁴Hirsjärvi ym. 2001, 208

¹⁵⁵Hirsjärvi ym. 2001, 143

¹⁵⁶Syrjälä ym. 1996, 140

¹⁵⁷Syrjälä ym. 1996, 163, Hirsjärvi & Hurme 2001, 138

¹⁵⁸Vilkka 2005, 32, Ks. myös Tanskanen 1999

¹⁵⁹Lokakuussa 2008 koko aineiston ollessa kirjallisessa muodossa minulla oli 153 A4 kokoista sivua tekstiä, joista osa oli puolittain analysoituna. Kehitysvammaisten haastattelujen työstämisen olin aloittanut välittömästi haastattelujen päätyttyä.

6.2 Haastatteluaineistoa haltuun ottamassa

Aineiston analyysin teen laadullisen sisällön analyysin menetelmällä¹⁶⁰, jonka tarkoituksena on saada hajanainen aineisto tiiviiseen muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Sitä apuna käyttäen on mahdollista järjestää, kuvailla ja kvantifioida tutkittavaa ilmiötä. Sen keinoin saatuja tutkimustuloksia on puolestaan tapana raportoida muodostettujen kategorioiden ja niiden sisältämien merkitysten selventämisen avulla.¹⁶¹ Analyysin toteuttamista ajatellen ei ole olemassa kuitenkaan yksityiskohtaisia tai tarkasti lukkoon lyötyjä sääntöjä.¹⁶² Olen käyttänyt apuna useita tutkimusoppaita, joiden aineiston analyysia käsitteleviä ohjeita olen soveltanut omaan tutkimukseeni sopivaksi.

Induktiivisen tutkimusotteen mukaisesti lähden liikkeelle aineistosta käsin. Etsin sieltä sellaisia merkityksiä mitä tutkimuskohteeseeni kuuluvat henkilöt haastatteluissa sanovat¹⁶³. Analyysin 1) aloitan lukemalla litteroituja tekstejä. Etsin niistä kehitysvammaisten kuvataideharrastusta koskevia teemoja ja merkityksiä päätutkimuskysymyksen mukaisesti¹⁶⁴. Edellä mainittua kutsutaan aineiston hahmottumiseksi. Aineiston hahmottumisesta siirryn varsinaiseen analyysin ensimmäiseen vaiheeseen, 2) analyysiyksikön valitsemiseen. Analyysiyksikkö voi olla yksi sana, sanayhdistelmä, lause, lausuma tai ajatuskokonaisuus. Kehitysvammaisten kohdalla analyysiyksikkönä toimivat sellaiset lausumat ja ajatuskokonaisuudet, joissa he viittaavat taidekerhoon, taiteeseen ja taiteen tekemiseen.

Muita aineistolähtöisen analyysiprosessin osia ovat pelkistäminen, ryhmittely ja abstrahointi, jotka eivät hahmotu toisistaan selkeästi erillisinä vaiheina¹⁶⁵. 3)Pelkistämällä¹⁶⁶ tarkoitetaan sitä, että aineistosta poimitaan analyysiyksikön mukaisia ilmaisuja, jotka liittyvät tutkimusongelmaan¹⁶⁷. 4)Ryhmittelyä nimitetään

¹⁶⁰Sisällönanalyysia voidaan pitää erillisenä koulukuntana tai analyysimenetelmänä.

¹⁶¹Kyngäs & Vanhanen 1999, 3-4, 10

¹⁶²Tanskanen 1999 <<http://www.uta.fi/laitokset/hoito/wwwoppimateriaali/luku5e.html>> (lainattu 8. 12. 2008)

¹⁶³Ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 136, Tanskanen 1999

¹⁶⁴Syrjälä ym. 1994, 163

¹⁶⁵Tanskanen 1999 <<http://www.uta.fi/laitokset/hoito/wwwoppimateriaali/luku5e.html>> (lainattu 9. 12. 2008), Hirsjärvi ym. 2001, 207

¹⁶⁶Hirsjärvi & Hurme 2001, 147

kategorioiden eli kattokäsitteiden muodostamiseksi¹⁶⁸. 5) Vaihetta seuraa abstrahointi, jolloin käsitteistä muodostetaan yleiskäsitteiden avulla uusia kategorioita. Lopulta saadaan kuvaus tutkimuskohteesta. Kategorioita nimetään usein tutun käsite- tai sanaparin mukaan.¹⁶⁹

Kehitysvammaisilta keräämästäni aineistosta analysoin aluksi kolme ensimmäiseksi litteroimaani haastattelua (Timo, Pirjo, Annakaisa). Käytyäni läpi heidän haastattelunsa (hahmottuminen) poimin löytämäni kuvataidekerhoa koskevat ilmaisut pitkäksi listaksi (pelkistäminen), joita aloin ryhmitellä luokkiin teemoittain(ryhmittely).

Ylöskirjaamani pelkistetyt havainnot eivät vastanneet enää sanatarkasti aineistosta poimimaani puhetta, vaan ne olivat minun niiden pohjalta muotoilemani ja tiivistämiäni kokonaisuuksia. Kehitysvammaisten lausumat oli mielekästä muotoilla lyhyemmiksi ja helppolukuisimmiksi.

Ryhmittelin pelkistettyjä havaintoja seuraavassa esimerkkikaaviossa kuvatulla tavalla tiiviimmiksi kategorioiksi. Suluissa olevat kirjaimet viittaavat henkilöön, kenen aineistosta merkitykset on poimittu.

¹⁶⁸Vilka 2005, 140

¹⁶⁹Kyngäs & Vanhanen 1999, 5-7

TAITEEN TEKOON JA KERHOSSA KÄYMISEEN LIITTYVIÄ TAVOITTEITA

- halu oppia maalaamaan (P)
- muotojen oppiminen ja että niitä opetettaisiin (P)
- tavoitteena, että työt menestyisivät näyttelyiden (AK)
- tavoitteena tulla huippu-, ammattilaistaiteilijaksi (AK)
- halu päästä esille, näyttää kuinka hyvä on taiteessa (AK)
- tavoitteena, että keksii omasta päästä (VP)

OMAAN TAITEELLISEEN TYÖSKENTELYYN LIITTYVIÄ MERKITYKSIÄ

a) kuvallisen ilmaisun osa-alueet

- värit tärkeitä (P)
- eri väriset siniset, joita osaa sekoittaa (AK)
- tykkää eri väreillä tekemisestä (S)
- kuvan kehittyminen ja sen piirteiden esiin tuleminen (AK)
- maalaus, piirustus ominta aluetta, omaa alaa (T) (AK)
- ärkeää piirtämiseen liittyvät seikat (AK)
- piirtäminen tärkeää (VP)

b) omat teokset ja niiden aihepiirit

- uusien töiden jatkuva syntyminen (AK)
- itselle tuttujen ja läheisten aiheiden työstäminen (AK) (S)
- luominen, mielikuvien ja olemassa olevien asioiden yhdistely (T)
- talvimaisematyöt tärkeitä (S)
- kukkatyöt kivoimpia (M)
- aiemmin tehdyt työt, jotka on voinut säilyttää (P)

NÄYTTELY

- näyttely on mahtava, siitä saa itselle jotain (P)
- pidän tosissaan näyttelystä (T)
- muut voi tulla katsomaan töitä (T)
- näyttely on tärkeä (S)
- mukavaa, että vuoden työt on näytillä (VE)
- on muiden joukossa näyttelyssä (P)
- mahdollisuus saada näyttelyn kautta vaikutteita muilta (P)
- onnistuneiden töiden näyttelyyn pääsy (P)
- näyttely avaa uusia näkökulmia töihin (AK)

Kolmen ensimmäisen haastattelun ryhmittelyn pohjalta muodostin alustavia kategorioita, jotka nimesin niitä kuvaavilla kattokäsitteillä¹⁷⁰. Käytyäni läpi samalla tavoin loput haastattelut (Minna, Susanne, Veli-Pekka) kategoriat muuttuivat hieman. En nähnyt tarpeelliseksi jatkaa analyysiä tiivistämällä kategorioita eteenpäin. Niin tehdessäni olisin menettänyt oleellista tietoa aineistostani.

Käsittelin edellä kuvaamallani tavalla myös kuvataideopettajien ja järjestäjien haastatteluaineistot. Kunkin ryhmän aineiston analyysiyksikön valintaa ohjasi kyseiselle ryhmälle kohdennettu tutkimuksen alakysymys.

Kaikki aineiston analyysin avulla muodostetut kategoriat on esitettyinä taulukkomuodossa sivulla 50.

6.3 Mitä läheiset pitävät tärkeänä?

Valitsin analysoitaviksi vastauksiksi kyselylomakkeen kysymysten 1, 2 ja 3 vastaukset. Niiden perusteella oli jo mahdollista vastata läheisille kohdennettuun tutkimuskysymykseen: Mitä merkityksiä kuvataidekerholla on kehitysvammaisten läheisille?

Aloitin analyysin poimimalla kuhunkin kysymykseen annetuista vastauksista kuvataidekerhoon kytkeytyvät merkitykset (pelkistetyt havainnot), jotka listasin ja ryhmittelin kategorioiksi. Analysoitavat kyselylomakkeet olivat vastauksiltaan lyhyitä, joten niiden sisältämien merkitysten käsittely oli helppoa. Jatkoin analyysiä jaottelemalla jo muodostamiani kategorioita teemoittain yli kysymysrajojen.¹⁷¹

Kehitysvammaisten lähiomaisten kyselyn pohjalta muodostamani kategoriat on nähtävissä sivun 50 taulukossa yhdessä muiden ryhmien analyysistä syntyneiden kategorioiden rinnalla.

¹⁷⁰ Tanskanen 1999 <<http://www.uta.fi/laitokset/hoito/wwwoppimateriaali/luku5e.html>> (lainattu 9.12.2008)

¹⁷¹ Hirsjärvi ym. 2001, 135

7. Sisältä käsin eli mitä merkityksiä kehitysvammaisten kuvataidekasvatukselle annetaan?

Aluksi esittelen tutkimustulokset taulukon muodossa. Taulukossa näkyy rinnakkain kaikkien tutkimukseen osallistuneiden ryhmien kehitysvammaisten kuvataidekasvatukselle antamat merkitykset (taulukko 1). Kunkin tutkimusryhmän kohdalla esitettyjen kategorioiden (merkitysten) avulla on mahdollista vastata tutkimukselle asetettuihin alakysymyksiin. Yhdessä kaikki taulukossa esitetyt merkitykset vastaavat tutkimuksen pääkysymykseen: Mitä merkityksiä kehitysvammaisten kuvataidekasvatukselle annetaan? Sivulla 54 esitän tutkimustulokset vielä tiivistetyimmässä muodossa (kaavio 2).

Tulosten graafisen esityksen jälkeen selvitän tutkimustuloksia parhaaksi katsomassani järjestyksessä, rinnastan eri ryhmien antamia merkityksiä toisiinsa ja peilaan niitä myös teorian tietoon. Olen halunnut välttää tutkimustulosten käsittelyä tiukasti ennalta määritellyssä järjestyksessä, sillä uskon, että eri tiedonosien välille voi löytyä uusia yhteyksiä vielä tässäkin tutkimuksen teon vaiheessa.

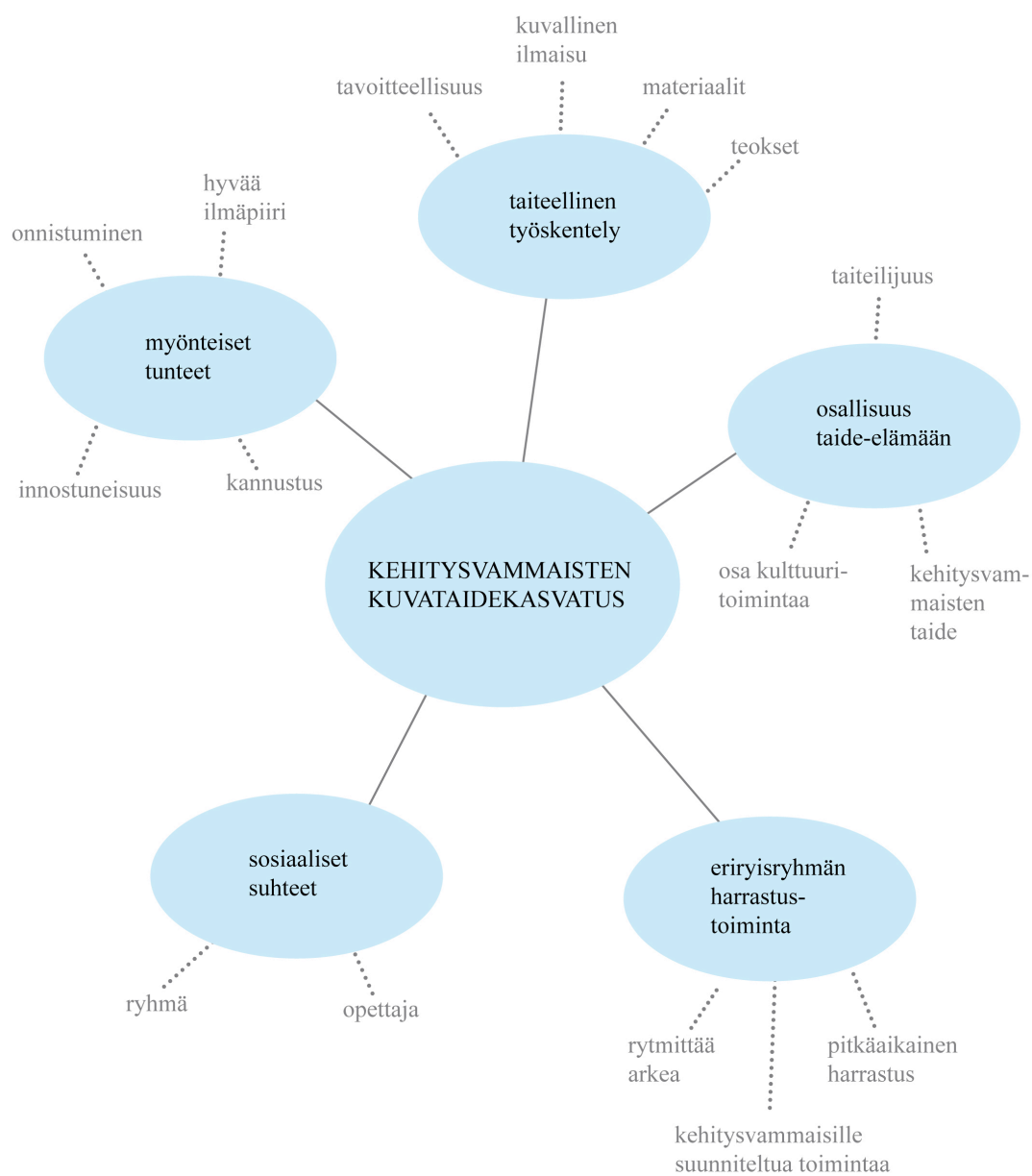
Tutkimustulosten tukena esitetyt haastatteluaineiston suorat lainaukset ovat osittain minun muotoilemiani, kuitenkin niin, että lainausten sisältö vastaa alkuperäistä ajatusta. Esitystapa johtuu puheen luonteesta: ajatuksen katkonaisuudesta tai pituudesta. Kehitysvammaisten kuvataideharrastajien ajatusten esittäminen lyhennetyssä ja selvennetyssä muodossa perustuu muun muassa siihen, että haastatellun henkilön ajatuksen välittyminen vaatisi joidenkin lainausten kohdalla pidempää lainausta kuin tämän tutkimuksen puitteissa on mahdollista esittää.

MERKITYKSIÄ KEHITYSVAMMAISTEN KUVATAIDEKASVATUKSESSA

kehitysvammaiset	lähiomaiset	opettajat	järjestäjät
Taiteen tekoon liittyvät tavoitteet		Opetus ja sen tavoitteellisuus	
Taiteelliseen työskentelyyn liittyvät merkitykset a) kuvallisen ilmaisun osa-alueet b) omat teokset c) näyttely	Taiteeseen liittyvät seikat Itseilmaisu, tunteiden ilmaisu, eri materiaalit	Taiteellinen työskentely	
Onnistumisen elämykset	Ilmapiiri ja ilon tunteminen	Kehitysvammaisten asenne	Innostuneisuus ylläpitää harrastusta
Toisilta saatu palaute ja kannustus			
Muut kerholaiset ja opettaja/ohjaaja	Sosiaaliset suhteet	Ryhmän vaikutus	
Osallisuus taide-elämään			Mahdollisuus toimia kulttuurin parissa
Kehitysvammaisten taide ja taiteilijuus		Kehitysvammaisten taide	
	Arkea rytmittävä harrastus		Pitkäaikaista harrastus toimintaa
		Opetukseen vaikuttavat kehitysvammaisten erityispiirteet	Erytiskohtelu
	Toimivat käytännön järjestelyt		

taulukko 1

Edellä mainitussa taulukossa esitetyt tutkimustulokset on mahdollista tiivistää vielä eteenpäin seuraavasti. (kaavio2)

7.1 Monien merkitysten tila

Tutkimukseen osallistuneet ihmisryhmät painottavat kuvataidekerhossa käymisessä erilaisia merkityksiä. Näkymä kehitysvammaisten taiteesta ja kuvataidekasvatuksesta täydentyy niiden perusteella useiden sisäkkäisten ja paikoin toisiinsa nähden vastakkaistenkin näkemysten kautta. Käydessäni seuraavassa läpi aineiston paljastamia merkityksiä toivon sen sisältämän moniäänisyyden välittyvän lukijalle.

Kehitysvammaisten kohdalla eniten huomiota saavat taiteelliset ja eriytyneesti kuvatut taiteelliseen ilmaisuun liittyvät seikat kuten ”*eriväriset siniset, joita osaa itse sekoittaa*” tai tärkeänä koetut teoksen ”*muodot ja rajat*”. Läheisten puheessa korostuu puolestaan harrastukseen liittyvä sosiaalisuus ja huolenpito: ”*toiminta tutussa ja turvallisessa ympäristössä*”. Sen sijaan, vastoin odotuksiani, kukaan läheinen ei nosta taidekerhoa esille itselleen tärkeänä ”hengähdystaukona”.

Kehitysvammaisten kuvataideharrastajien kuvataidekasvatukselle antamat vivahteikkaat merkitykset kertovat osaltaan haastattelujen laajuudesta. Ne myös paljastavat kuinka moni merkityksellistä toimintaa taiteen teko kehitysvammaisille on.

Järjestäjien osalta kuvataidekerho näyttäytyy ensisijaisesti yhtenä muiden heidän organisoimiensa harrastusten joukossa. Opettajien ajatuksissa taide saa puolestaan opetukseen liittyvien käytännön seikkojen ohella paljon painoa osakseen.

Taidekerhoon sidotuissa merkityksissä kuvastuu sanojansa asema suhteessa toimintaan. Sen myötä niitä pitää myös tarkastella toimintaa rajaavina ja mahdollistavina ajatuksina, jolloin esille nousee kysymyksiä koskien esimerkiksi eri osapuolten ajatusten kohtaamista ja huomioiduksi tulemistä. Millä perusteilla kuvataidekerhoa ylläpidetään? Tulevatko kaikki siihen osalliset tahot huomioiduiksi?

Ennen kaikkea edellä mainittua tulee mielestäni pohtia kehitysvammaisten kuvataideharrastajien kohdalta, sillä heillä ei ole muihin toimijoihin verrattavia mahdollisuuksia tuoda itse omia näkemyksiään esille. Tutkimukseni antaa suuntaa sille, kuinka hyvin kehitysvammaisten omat odotuksia huomioidaan ja pyritään kuulemaan kyseisen kuvataidekerhon toteutuksessa.

7.2 Toimintaa monikulttuurisen taidekasvatuksen kehikossa

Kehitysvammaisten taidekasvatuksen voi mieltää monikulttuuriseksi, koska sen järjestämisen avulla pyritään kulttuuriseen tasa-arvoisuuteen. Jo tarjoamalla kulttuuriselle vähemmistölle mahdollisuus taideharrastukseen ollaan monikulttuuristen kysymysten alueella. Myös kehitysvammaisten kuvataidekasvatukseen liittyvien ihmisten puheesta löytyy pohdintaa *monikulttuurisuudesta ja sen toteutumisen mahdollisuuksista ja toiveista*. Muun muassa kuvataideopettaja Sari kuvaa kehitysvammaisten taiteen luonnetta ja sen opettamiseen liittyvää ristiriitaisuutta seuraavasti.

”Tykkään enemmän kehitysvammaisten taiteesta, jota jokainen tekee omasta päästään, luonnostaan. Opetettu tapa tehdä näkyy myös abstrakteissa töissä.” (Sari)

Se minkälaista taidetta kehitysvammaisille opetetaan ja minkälaiseen taiteeseen heitä kasvatetaan, on monisyinen kysymys. Onko monikulttuurisuutta se, että heille opetetaan taidetta niin kuin me sen ymmärrämme vai se, että autamme heissä heidän taidettaan kehittymään? Opettamalla kehitysvammaisille keinoja käsittää taide sellaisena kuin me niin sanotut terveet sen käsitämme, esimerkiksi tekemällä heille tutuksi taidehistoriaa, voimme avata heille kanssamme yhteistä väylää taiteen maailmaan. Toisaalta sallimalla taiteen tulla ja olla heille ominaisimmalla tavalla voimme olla auttamassa kehitysvammaisia kohti sellaista syvempää ilmaisua, johon meillä niin sanotuilla terveillä ei ole ikinä mahdollisuutta.

Laajempiin kuvataidekasvatuksen teoreettisiin kehyksiin asetettuna kehitysvammaisten kuvataidekerho paikantuu modernin ja postmodernin kuvataidekasvatuksen risteyskohtaan. Lähtökohdiltaan se edustaa postmodernia monikulttuurisuuteen kiinnittyvää kuvataidekasvatusta, vaikka toteutuksessa monikulttuurisuus jääkin paikoin ilmaan, alkuasetelman varaan¹⁷². Edellä mainitusta, nihkeästi toteutuvasta monikulttuurisuuteen päin olevasta taidekasvatuksesta, kertoo ennen kaikkea

¹⁷²Pääjoen (2004, 54) mukaan se on tyypillistä monikulttuuriselle taidekasvatukselle.

järjestäjien ja taiteen parissa toimivien kehitysvammaisten oppilaiden näkemysten kohtaamattomuus, jonkinlainen aidon moniäänisyyden puute toteutuksessa.

Erittäin merkittävänä aineistossa näen sen, että taidekerho mielletään siinä kauttaaltaan kehitysvammaisen taiteen harrastajan elämää ajatellen: kehitysvammaisten omaksi toiminnan tilaksi. Pääjoen (2004) hahmottelema ajatus *taiteesta paikkana* saa näin ollen kehitysvammaisten taidekerhon kohdalla konkreettisen mahdollisuuden toteutua. Kehitysvammaisten kuvataidekerhossa tapahtuvalla kehitysvammaisten taiteellisella toiminnalla on lupa rakentua taiteen tekijöistä itsestään käsin. Sen kautta kehitysvammaisille taiteilijoille avautuva mahdollisuus astua tyhjään tilaan ja kertoa itsensä uudelleen taiteen keinoin nähdään toiminnassa keskeisenä.¹⁷³

Monikulttuurisen taidekasvatuksen avulla voidaan tavoitella paremman maailman rakentamista samoin kuin myös taideopetuksessa toteutuvaa sisällöllistä kulttuurista moninaisuutta¹⁷⁴. Tyypillistä on, että monikulttuurisen taidekasvatuksen piirissä mielletään *taide muutoksen välineeksi*. Tekemällä kulttuuriset erot näkyviksi pyritään aikaansaamaan muutoksia niin taide- kuin maailmankäsityksissään.¹⁷⁵ Monikulttuurinen taidekasvatus hahmotellaan taidekasvatuspuheessa ongelmakeskeiseksi. Siinä asetetaan usein tehtäväksi *ratkaista kulttuurien välisiin kohtaamisiin liittyviä ongelmia* taiteen avulla¹⁷⁶.

Taiteellisen toiminnan, sitä sanallistavan teoreettisen keskustelun sekä taideteosten ympärillä tapahtuvan monikulttuurisen kulttuurin uudelleen kertomisen myötä käsitys kulttuurista muuttuu. Se alkaa näyttäytyä esitettyinä ja tiedostettuna, ei luonnollisena.¹⁷⁷ Kulttuuria ei enää hahmoteta annettua, vaan se käsitetään kokoajan rakentuvana, johon me jokainen osallistumme toimintamme myötä.

Monikulttuurisuuden näkökulmasta katsottuna kehitysvammaisten taiteen kohdalla on oleellista keskustella siitä, millä tavalla niin sanotut terveet ihmiset pääsevät

¹⁷³Vrt. Pääjoki 2004, 19

¹⁷⁴Pääjoki 2004, 10

¹⁷⁵Pääjoki 2004, 31

¹⁷⁶Pääjoki 2004, 60

¹⁷⁷Pääjoki 2004, 42

kosketuksiin sen kanssa? Millä tavalla eri kulttuuristen ryhmien rajoja esitetään: korostetaanko niitä vai häivytetäänkö?

Vähintäänkin yhtä tärkeää on tarkastella asiaa kehitysvammaisten näkökulmasta käsin: millaisia mahdollisuuksia kehitysvammaisilla on saada oman kulttuurinsa tuotoksia esille, kohdattavaksi? Kehitysvammaisten taidekerho tarjoaa osallistujille mahdollisuuden kuulua laajempaan taiteen tai harrastustoiminnan määrittämään yhteisöön. Toisten harrastusryhmäläisten kohtaamisen merkitys tulee esille muun muassa Pirjon puheessa.

” *Hienoa olla muiden joukossa näyttelyssä.*” (Pirjo)

Muun muassa Dewey korostaa, että myös taiteen vastaanottaminen on aktiivista tuottamista. Hänen mukaansa kokemus sisältää vastaanottavan läpikäymisen ja produktiivisen tekemisen sekä kokemuksen kohteen omaksumisen että sen osittaisen uudelleen tuottamisen.¹⁷⁸ Edellä mainitussa prosessissa kokeva subjekti muokkaa taidetta sekä muokkautuu itse taiteen kokemisessa.

Pääjoen (2004) esittämä ajatus taiteesta kohtauspaikkana konkretisoituu minulle tässä kohdassa: voimme päästä kolmanteen tilaan taideteoksen kuljettamana ja saada kosketuksen kehitysvammaisen ihmisen maailmasta, kokemuksista, tunteuksista¹⁷⁹.

Kehitysvammaiselle taide tarjoaa erityisen keinon päästä yhteyteen oman itsensä tai ympäröivän maailman kanssa. Taiteen avulla myös kehitysvammaisen saa kokemuksia rajalla olost: mahdollisuuksia irrottautua vammaisuuden määrittämästä minästä ja laajentaa omaa, kenties monin tavoin rajoittunutta kokemusmaailmaa. Kasvamalla taiteen yhteyteen nämä mahdollisuudet voivat varmasti toteutua kehitysvammaisen elämässä.

Monikulttuurisen taidekasvatuksen näkökulmasta käsin taide avautuu omaa olemista laajentavaksi tilaksi. Kehitysvammaisten taiteilijoiden kohdalla ajatukset olemassaoloa

¹⁷⁸ Shusterman Deweyn mukaan 1997, 46

¹⁷⁹ Pääjoki 2004, 19

laajentavista taidosta tuntuvat merkittäviltä. Jo taitojen harjoittaminen voi olla kuljettamassa kehitysvammaista taiteilijaa oman kulttuurinsa rajalle ja avata ovia muihin yhteisöihin.¹⁸⁰ Harjulan kuvataideryhmässä edellä mainittu monikulttuurinen taidekasvatus toteutuu ainakin siinä määrin, että kehitysvammaiset kuvataideharrastajat kokevat taitojen oppimisen merkityksellisenä heille itselleen.

7.3 Taidenäkemyksen risteyskäsiä ja suuntia

Kaikki kuvataidetoimintaan liittyvät osapuolet kokevat taiteen merkittäväksi kehitysvammaisten ihmisten elämän kannalta, vaikka taide avautuukin heille eri näkökulmista käsin. Tahoillaan toimivien ihmisten näkemykset ja odotukset paljastavat kehitysvammaisten taiteeseen liittyviä kerroksia.

Tutkimukseen osallistuneiden kuvataideopettajien haastatteluissa herättää huomiota heidän joustava ja kunnioittava näkemyksensä kehitysvammaisten taiteeseen ja kuvataidekerhon oppilaisiin. Kehitysvammaisten kuvataideopettajiksi varmasti valikoituu jo lähtökohtaisesti oppilaisiin ja heidän erityisyyteensä avoimesti suhtautuvia henkilöitä. Oppilaiden erityisyys¹⁸¹ tarjoaa opettajalle mahdollisuuden lähteä opetuksessa liikkeelle ilman odotuksia, jonka näen oppilaan taiteellisen prosessin kannalta myönteisenä seikkana.

Kehitysvammaisten kuvataideopettajien puheesta käy ilmi, että he suhtautuvat oppilaisiin yksilöllisesti ja pyrkivät suhteuttamaan taideopetuksen kunkin oppilaan persoonaan ja kykyihin. Heidän näkemyksensä mukaan taiteen opettaminen kehitysvammaisille on mahdollista, vaikka se käytännössä usein koostuukin pienistä asioista ja hienovirteisestä ohjaamisesta.

”Edistyneempien kohdalla on tärkeää myös esimerkiksi värioppi ja muotoseikat. Parempikuntoisia kehitysvammaisia voi opettaa.” (Pirita)

¹⁸⁰Pääjoki 2004, 112

¹⁸¹Tarkoitan erityisyydellä tässä yhteydessä aineistossa esiin nousevia, niin sanotusta normaalista poikkeavia, tarpeita ja piirteitä, joita kehitysvammaisilla kuvataideoppilailla on ja joita opettajat joutuvat huomioimaan opetuksessaan.

”Rutiinit vievät paljon aikaa, itse opetus saattaa olla jotakin hyvin pientä.” (Sari)

”Opetuksessa on tärkeää antaa kaikille onnistumisen kokemuksia.” (Sari)

Kuvataidekerhossa tapahtuvalle opettamiselle asetetut tavoitteet on sidottu kunkin oppilaan yksilölliseen kyvykkyyteen, siksi opetettavia taitoja ei voi yleisesti verrata toisiinsa. Haastatteluaineistosta käy ilmi, että kehitysvammaisten oppilaiden kesken on suuria eroja sen suhteen minkälaisia asioita he voivat ylittää oppia¹⁸². Siitä syystä taiteelle annetaan kehitysvammaisten kuvataidekerhossa mahdollisuus rakentua kustakin yksilöstä käsin.

Kuvataideopettajan taidekäsitteet vaikuttaa välittömästi oppilaan taidenäkemyksen rakentamiseen, sillä se läpäisee toteutetun taideopetuksen¹⁸³. Taidekasvatusryhmiin osallistuville kasvatettaville välittyy yleensä opetuksessa paljon sellaisia mihinkään kirjaamattomia tapoja ja arvostuksia, joka muovaavat heitä ja heidän taidekäsitteistään tietynlaiseksi. Näin on myös kehitysvammaisten kuvataideoppilaiden kohdalla. Rantalan (2001) mukaan on vaarana, että nämä arvostukset ja uskomukset eivät ilmapiirissä vaikuttavina välttämättä kannusta oppilaita vapaasti omaa laatuaan ilmaisevaksi, vaan pikemminkin kasvattajien arvoja ja näkökulmia heijastaviksi taiteen tekijöiksi¹⁸⁴. Taideopettajan henkilökohtainen taidenäkemyks taidekasvatusnäkömyksen ohella on siis merkittävässä asemassa, kun ajatellaan hänen opettamaansa taidetta¹⁸⁵.

Läheisten taidenäkemyksillä on vaikutusta ennen kaikkea kehitysvammaisten taideoppilaiden harrastukseen tulemiseen sekä sen mielekkäänä kokemiseen¹⁸⁶. Aineistossani useat harrastajat ilmaisevat oman taideharrastuksensa olevan seurausta kodin taidemyönteisestä ilmapiiristä tai esimerkiksi perheenjäsenen maalausharrastuksesta. Myönteisesti taiteeseen suhtautuvat läheiset samoin kuin esimerkiksi lapsuudessa koetut merkitykselliset kokemukset taiteen parissa ovat rohkaisseet kehitysvammaisia kuvataideharrastajia taiteen tekoon. Aineistoni pohjalta voi sanoa kehitysvammaisten kokevan olevansa ”saman taiteen” parissa kuin taidetta

¹⁸²Ks. myös Schlaich 1987, 43

¹⁸³Ks. myös Pääjoki 1999, 146

¹⁸⁴Rantala 2001, 4-5

¹⁸⁵Pääjoki 1999, 9

¹⁸⁶Hurskanen & Lehtomäki Öhmanin mukaan 2001, 11

harrastava, inspiraatiota antava sukulainen. Kauppisen (2006) esittämä ajatus taiteen kielen tasa-arvoisuudesta erilaisten ihmisten kommunikointivälineensä saa näin vahvistusta kehitysvammaisten omista ajatuksista.¹⁸⁷

” Oma taiteen teko on jatkoa nuoruudessa saadulle ”idealle”, nuoruudessa tehty taidenäyttelyvierailu jäi mieleen itämään.” (Pirjo)

” Äitikin on taiteilija, joka tekee muotokuvia.” (Veli-Pekka)

” Äiti ja isä ovat kannustaneet taiteen pariin.” (Susanne)

Läheisten puheessa kehitysvammaisten tekemä taide kiinnittyy ennen kaikkea itseilmaisuuksiin ja tunteiden purkamiseen. He kokevat kehitysvammaisten taiteen teossa oleelliseksi lisääntyneet oman persoonan toteuttamisen mahdollisuudet. Heidän taidenäkemyksensä sisältää eheytymiseen ja itsensä toteuttamiseen kytkeytyvän terapeutin tason. Ajatus taiteen teossa mahdollistuvasta jostakin, minkä mahdollistuminen muilla elämän alueilla voi kehitysvammaiselle olla hankalaa, on läsnä.¹⁸⁸ Läheiset kuvaavat taidekerhoon liittyviä odotuksiaan seuraavasti:

”vapaata luovaa ilmaisua”

”itseilmaisun kehittymistä”

” luovuuden käyttämistä ja itsensä toteuttamista”

Järjestäjien ajatukset ja käsitykset taiteesta vaikuttavat lähinnä toiminnan taustalla, sillä he perustelevat niillä järjestettävän tai järjestämättä jäävän toiminnan. Aineiston valossa vaikuttaakin siltä, ettei kehitysvammaisten kuvataidekerhoa organisoivilla tahoilla ole konkreettista taidenäkemyksiä tai tietoa sen sisällöllisestä merkityksellisyydestä harrastajille itselleen.

¹⁸⁷Kauppinen 2006, 12

¹⁸⁸Ks. myös Spellenberg 1987, 48

Toteutettavan toiminnan kehittämisen kannalta olisi hyvä miettiä taidekerhoa ja taidetta myös edellä mainitusta näkökulmasta. Kehitysvammaisen ihmisen kannalta tärkeät seikat tarvitsevat kosketuspintaa muiden harrastukseen liittyvien tahojen näkemysten kanssa, jotta toimintaa voidaan kehittää aidosti ja tavoitteellisesti esimerkiksi monikulttuuriseen suuntaan. Monikulttuurisella ajattelulla on lähtökohtaisesti hyvät mahdollisuudet toteutua myös kansalaisopiston toiminnassa. Tarvitaan tasa-arvoista ja vilpittömän kiinnostunutta suhtautumista siellä toimivia eri osapuolia ja kulttuurisia ryhmiä kohtaan.

7.4 Kulttuurissa ja muita paikannuksia

Kehitysvammaisten kuvataidekerho paikantuu osaksi perinteisen kehitysvammaisille järjestetyn vapaa-ajan toiminnan piiriin. Järjestäjät tarkastelevat sitä pääosin osana erilaisten kehitysvammaisille tarjolla olevien aktiviteettien kirjoa.¹⁸⁹ Heidän puheessaan kehitysvammaisten taide hahmottuu yhdeksi monista harrastusmahdollisuuksista, jota organisoidaan hyviksi havaituin ja totutuin käytännöin. Heidän näkökulmastaan käsin kehitysvammaisten kuvataidekasvatus edustaa esimerkiksi *kulttuuria* vastapainona liikunnalle. Samoin se vertautuu askarteluun tai yleisemmin kädentaitoihin, joilla molemmilla on pitkät perinteet kehitysvammaisten viriketoimintana.

”...ja me ollaa puhuttu meidän hallituksessa siitä, että olis kiva, kun ei kaikkia liikunta kiinnostaa, vaikka se on hirveen tärkeä osa, mutta pitäis myös siihen semmoseen muuhun niinkun kulttuuri tämmösee, että olis taidetta ja vois olla paljon muutakin vielä...”
(toiminnanjohtaja)

”Eilen just puhuttiin tavallaan askartelu tai tämmönen käden taidot vois tulla yhtenä siihen mukaan.” (toiminnanjohtaja)

Liikunnan hyvää tekevät vaikutukset ovat luonnollisesti perusteltavissa ja mitattavissa kehitysvammaisille selkeämmin kuin esimerkiksi kulttuurin tai taiteen. Siihen vaikuttavat osaltaan kehitysvammaisuuteen usein liittyvät fyysiset rajoitukset ja

¹⁸⁹Ks. Hurskanen & Lehtomäki 2001, 12

sairaudet. Liikunnan ja jumpan merkitys kehitysvammaisen ihmisen elämälle on ymmärrettävä, mutta sen ei tarvitse olla este kulttuurin tai taiteen merkittäväksi kokemiselle.

Kehitysvammaisten harrastustoimintaan suunnataan määrärahoja rajallisesti, minkä vuoksi kehitysvammaisen yksilön kannalta tarpeetto(mam)miksi luokiteltuja harrastusmuotoja kyseenalaistetaan ja jätetään järjestämättä. Se saattaa tarkoittaa taiteen sulkemista kokonaan pois kehitysvammaisen ihmisen elinpiiristä ja ulottuvilta. Myös taiteen hyvää tekevästä puolesta pitää siis puhua.

Kulttuurielämään osallistumisen mahdollistaminen on hyvä perustelu kehitysvammaisten kuvataideryhmien olemassaololle. Se osoittaa, ettei taidekerhoa nähdä ainoastaan terapeuttisesta näkökulmasta, vaan pikemminkin kehitysvammaisten oikeutena olla osa kulttuuria ja sitä kautta myös taidetta.

Taiteen avulla voidaan ihmiset voivat kehittää omaa kulttuurista identiteettiään¹⁹⁰. Räsänen (1998) esittää Fee'n ja Deggae'n ajatuksin kuvataiteen keinoksi *välittää* ja *opettaa* kulttuurisia ideoita samoin kuin *säilyttää* tietyn ihmisryhmän jakamia ideoita ja arvoja¹⁹¹. Näkökulma antaa mahdollisuuden sukeltaa syvälle taiteen merkityksellisyyteen yksilön rakentumisen ja yhteiskuntaan ja kulttuuriin liittymisen kannalta. Me niin sanotut terveet valtakulttuurin edustajat voimme olla toimintaa organisoimalla välittämässä kulttuuriin kuulumisen ja osallisuuden tunnetta kehitysvammaisille, mutta mitä kaikkea he voivatkaan heijastaa meille omasta kulttuuristaan tai vastaavasti jaetusta yhteisestä kulttuuristamme takaisin? Oleellista on myös kysyä, voimmeko koskaan saavuttaa täyttä ymmärrystä siitä, mitä merkityksiä kehitysvammaisten kuvataiteella on heidän oman kulttuurinsa rakentumisen, säilymisen ja välittämisen kannalta?

¹⁹⁰Gollnick'n ja Chinn'n mukaan kulttuurinen identiteetti on yksilön identiteetin osa. Se muodostuu erilaisiin mikrokulttuurisiin ryhmiin kuulumisten vaikutuksista yksilöön. Ihminen kuuluu useiden kulttuurien vaikutuspiiriin yhtäaikaisesti, jollaisia ovat mm. etninen tausta, uskonto, seksuaalinen suuntautuneisuus, ikä, kieli, vammaisuus jne.

¹⁹¹Räsänen Fee'n ja Deggae'n mukaan 1998, 50

Kehitysvammaisten kuvataidekerhon kytkeytymistä kulttuuriin on vahvistanut se, että opettajina siellä toimineet henkilöt ovat olleet pääosin kuvataiteilijoita¹⁹². Kehitysvammaisia kuvataideoppilaita on lähestytty opetuksessa ennen kaikkea taiteen eikä vamman tai sairauden kautta. Sen vaikutukset näkyvät myös myöhemmin esille tulevilla kehitysvammaisten omilla taidenäkemyksillä.

Kulttuurin lisäksi kehitysvammaisten kuvataidekerho on luontevaa paikantaa osaksi taidekasvatusinstituutiota, joka on taidemaailman ja muun maailman välimaastossa. Rantala (2001) esittää, että taidemaailman eläessä omaa elämäänsä taidekasvatusinstituutio ei kykene seuraamaan mukana. Sen rakenteet eivät ole yhtä joustavia vastaamaan muun taidemaailman vikkeliin muutoksiin, vaan ne pysyttelevät usein vanhoissa hyviksi todetuissa taidekasvatusta ohjaavissa käsityksissä, tavoissa ja totumuksissa.¹⁹³ Edellä mainittu johtuu suureksi osaksi toimintaa organisoivien tahojen pysyvyyden ja vakauden tarpeesta.

Kehitysvammaisten taidekerhon kohdalla jo kohderyhmä murtaa käsityksiä urilleen juurtuneesta taidekasvatuksesta, sillä kehitysvammaisille ei ole *ainakaan vielä* olemassa mitään valmista tai syvään juurtunutta taidekasvatusmallia. Sitä muodostetaan ja etsitään koko ajan. Kuitenkin myös ajatukset urilleen juurtuneesta jähmeästi muuttuvasta taidekasvatusinstituutiosta heijastavat varjoaan kehitysvammaisten kuvataidekerhon toimintaan.

Harjulan kansalaisopiston sisällä, ainoana vammaisille suunnattuna harrastusryhmänä, kehitysvammaisten kuvataidekerho sijoittuu toiminnan reunamille. Vaikka kuvataidekerho on lunastanut pysyvän paikan kansalaisopiston toiminnassa, osoittaa muun muassa se, ettei kehitysvammaisille suunnattua taidetoimintaa ole lähdetty vuosien mittaan kehittämään eteenpäin, jonkinlaista toiminnan rakenteiden joustamattomuutta.

¹⁹²Taiteilija-opettajien näkökulman on myös kiinnittämässä kehitysvammaisten kuvataidekasvatusta postmoderniin traditioon, joka pyrkii purkamaan modernistisia ajatuksia taiteesta ja siihen kasvattamisesta. (Rantala 2001, 17)

¹⁹³Rantala 2001, 17

7.5 Vapaa-aikaa

Useat kehitysvammaiset puhuvat kuvataidekerhosta ajanvietteenä ja vastapainona muulle toiminnalle, esimerkiksi työlle. Heistä muun muassa Timo, Veli-Pekka ja Susanne jäsentävät kerhossa käymistä ajankäytön ja sen mukanaan tuoman vaihtelun kautta. Tutkimustuloksissa näkyy, että kehitysvammaiset pitävät harrastamista tärkeänä¹⁹⁴.

”*vapaa-ajan viettoä työn ohessa*”(Veli-Pekka)

”*vastapainoa muulle toiminnalle*”(Timo)

”*Käyn kerhossa vaihtelun vuoksi.*” (Susanne)

Kuvataidekerho liittyy kehitysvammaisten vapaa-ajan viettoon¹⁹⁵ jo toiminta-ajankin puolesta, joka on lauantai – vapaa-päivä. Monille kuvataiteen harrastajille kerho on päivän ainoa ohjelmanumero saunassa käynnin ja ruokailujen ohella. Se luo toimintaan omanlaistaan kiireettömyyden ja merkityksellisyyden tuntua.

Kehitysvammaisten vapaa-ajan jäsentäminen tulee tutkimusaineistossa esille painokkaimmin kehitysvammaisten läheisiltä saaduissa kyselyvastauksissa. Heille tärkeää ovat muun muassa kerhon *ajankohta, toiminnan turvallisuus ja säännöllisyys*. He kokevat merkitykselliseksi harrastukseen liittyvien käytännön puolten sujuvuuden, joka on luontevaa heidän asemansa vuoksi. Läheiset ovat yleensä viime kädessä vastuussa kehitysvammaisten henkilöiden arjen toimivuudesta. Kyky ajatella monipuolisesti kehitysvammaisen harrastajan parasta näkyy muun muassa seuraavassa kehitysvammaisen läheisen vastauksessa. Kyse on kuvataidekerhoon kohdistuvista toiveista.

”*Hyvää ajankohtaa, mahdollisuutta tehdä rauhassa ja pirteänä.*”

¹⁹⁴ ”Vapaa-aika”. Vereneri.net www-sivusto. <<http://verneri.net/yleis/tietopankki/arki/vapaa-aika.html>> (lainattu 18.8. 2009)

¹⁹⁵ Kehitysvammaisten arkea jäsentää vapaa-ajan ohella työn teko tai vastaavasti työ- tai päivätoiminnassa käyminen. ”Päivätoiminta ja työ”. Vereneri.net www-sivusto. <<http://verneri.net/yleis/tietopankki/paivatoiminta-ja-tyo.html>> (lainattu 18.8.2009)

Läheisten ajatuksissa korostuu edellä mainitun lisäksi toive sisällöllisesti mielekkästä, arkielämän kokonaisuutta tasapainottavasta harrastuksesta. Heidän huolehtijan rooli heijastuu mielestäni seuraavissa vastauksissa:

” vaihtelua arkeen”

” mukavaa ja mieluisaa harrastusta”

” mielekästä tekemistä asuntolan ulkopuolella”

” rytmiä viikkoon”

Kehitysvammaisten ajankäytön organisointi liittyy heidän muista riippuvaiseen asemaansa. Ajankäytön järjestäminen toimivalla ja kehitysvammaisen henkilön kannalta tasapainoisella tavalla on paljolti yksilön ulkopuolelta tulevan ohjauksen ja tiedottamisen varassa. Kehitysvammaiset tarvitsevat monipuolista opastusta ja apua vapaa-ajan mielekkääseen jäsentämiseen. Tarvitaan herkkäkuuloisia läheisiä ja hoitajia avustamaan mieleisten harrastusten löytymisessä ja esimerkiksi kunkin kehitysvammaisen yksilöllisen jaksamisen huomioimisessa. Harrastajien kannalta hyvät toiminta-ajat ja käytännön järjestelyt ovat huomion arvoisia seikkoja kehitysvammaisten vapaa-ajan toimintaa mietittäessä.¹⁹⁶

Kuvataidekerhon toiminnan tarkastelussa paljastuu kuinka monin tavoin kehitysvammaisiin ihmisiin liittyvät ihmiset/tahot osallistuvat harrastuksessa käynnin mahdollistamiseen. Lahden seudun kehitysvammaisten tukiyhdistys organisoii kuvataidekerhoa niin, että halukkailla on mahdollisuus tulla mukaan toimintaan. Yhdistyksen toiminnanjohtaja hoitaa myös harrastusta koskevan tiedottamisen jäsenistölleen. Läheiset ja omahoitajat puolestaan välittävät tietoa kehitysvammaisille ja ovat mukana käytännön tasolla esimerkiksi kehitysvammaisen harrastajan kuvataidekerhoon lähettämässä taksilla. He pitävät myös yhteyttä kuvataideopettajiin,

¹⁹⁶Ks. myös Hurskanen & Lehtomäki 2001, 11-12

mikäli siihen on tarvetta. Useat omatoimiset kehitysvammaiset saattavat ilmoittaa itsekin opettajalle, jos he eivät pääse kerhoon.

7.6 Oma ovi taiteen tilaan

Useat kuvataidekerholaiset puhuvat suoraan kiinnostuksestaan taidetta kohtaan. Lisäksi heidän puheensa on täynnä viittauksia taiteen merkitykselliseksi kokemisesta. Muun muassa Veli-Pekka toteaa kerhossa käymisestä seuraavalla tavalla:

” *Käyn kerhossa, koska mua kiinnostaa taide.* ” (Veli-Pekka)

Annakaisa puolestaan painottaa puheessaan henkilökohtaista kiinnostusta taiteeseen, joka saa hänet kokemaan taiteen omaksi alakseen.

” *Oma suuri kiinnostus on ohjannut taidealalle.* ” (Annakaisa)

Kehitysvammaisten taidekerhon paikantaminen erilaisten toimijoiden, näkemysten ja tavoitteiden risteyskohtaan auttaa ymmärtämään sitä ilmiönä, mutta keskeisintä kuvataidetoiminnassa on kuitenkin *kehitysvammainen kuvataiteen tekijä ja hänen henkilökohtainen kohtaamisensa taiteen kanssa.* Se, mitä edellä mainituissa kohtaamisissa lähtee kasvamaan, ulottuu usein myös taiteen teko- tai havainnointitilanteiden ulkopuoliseen elämään. Taiteen parissa syntyy mahdollisuuksia kokonaisen kokemusmaailman tai näkökulman peruuttamattomaan muuttumiseen. Sen tähden myös kehitysvammaisten kuvataidekasvatuksen tavoitteet voivat olla asetetut arkielämään liittyviksi tai oman elämän hallintaa parantaviksi.¹⁹⁷

Kehitysvammaisten kuvataideharrastustoiminnan taustalla vaikuttaa pyrkimys kehitysvammaisen ihmisen päätäntävällän ja valinnanmahdollisuuksien lisäämiseen omassa elämässään. Kuvataiteen tekemisessä kehitysvammaista oppilasta voi ohjata ja opettaa aistimaan ja havainnoimaan elinympäristöään ja samalla itseä sen osana, jolloin

¹⁹⁷Esimerkiksi Tukholmassa sijaitsevassa INUTI –keskuksessa, jossa järjestetään päivittäistä taidetyötä kehitysvammaisille, korostetaan taiteen tekijän mahdollisuutta kehittyä itsenäiseksi ja vastuulliseksi ihmiseksi, siinä missä taiteilijaksi kehittymistäkin, taiteellisen työskentelyn myötä.

toiminta ei jää ulkokohtaiseksi yksilön aktivoimiseksi¹⁹⁸. Taiteen kuvastaessa elämää pienoiskoossa sen teossa tapahtuvat itse tehdyt valinnat ja toimiminen voivat näyttäytyvä hyvin merkityksellisinä yksilön elämän kokonaisuuden kannalta. Valinnanmahdollisuuksien tai päätäntävällän lisääntymisen ei tarvitse tapahtua taidetta ”todellisemmassa” ympäristössä ollakseen merkittävää toimijalle itselleen.

Lahden seudun kehitysvammaisten tukiyhdistyksen toiminnanjohtajan puheesta välittyä ymmärrys siitä, että monenlaisten aktiviteettien tarjoaminen on tarpeellista kehitysvammaisten ihmisten elämän kannalta. Yhdistys onkin ollut perustamassa mitä moninaisimpia jäsenistön toiveisiin pohjautuvia harrastusryhmiä¹⁹⁹, sillä sen näkökulmasta katsottuna kehitysvammaisen ihmisen tasa-arvoon ja elämän arvoon liittyvät seikat ovat keskeisiä. Toiminnanjohtaja Nina Parkkisen mielestä kehitysvammaisten kokemukset omista vaikutusmahdollisuuksistaan harrastustoiminnassa ovat tärkeitä. Tällä hetkellä ne voivat toteutua muun muassa harrastusryhmien muodostamisen kuten myös niiden sisällön suunnittelun suhteen.

”Nyt meil on tullu uutena keilailuryhmä... ja nuokkutoimintaa, ne saa aika pitkälti itse päättää, että, mitä minäkin kertana tehdään.” (toiminnanjohtaja)

”Me ollaan pidetty kanssa kiinni, et ei oo semmonsta, et on liikuntakerho ja sitten on joku kerho, vaan että just tää tämmönen, mis he voi vähän itse kans vähän miettiä.” (toiminnanjohtaja)

Kuinka paljon kehitysvammaiset henkilöt kykenevät todellisuudessa itse toivomaan ja olemaan aktiivisia ellei heille esitellä selkeästi erilaisia toiminnan mahdollisuuksia ja näkökulmia? Entä kuinka paljon on niitä hiljaisia kehitysvammaisia, joiden ei ole mahdollista saada ääntään kuuluville lainkaan, vaikka periaatteessa siihen olisikin mahdollisuus? Pitääkö joku huolen, että kaikkien toiveet tulevat kuulluiksi?

Saattaa olla, että samalla tavoin kuin Rantalan (2001) esittelemät taidekasvatusinstituution syvälle juurtuneet tavat ovat estämässä uusien toiminta- ja

¹⁹⁸Ks. myös Spellenberg 1987, 46

¹⁹⁹Kehitysvammaisten tukiyhdistys järjestää kehitysvammaisille suunnattujen ryhmien lisäksi vertaistukiryhmiä, joista esimerkkinä ovat pienten kehitysvammaisten lasten vanhempien ryhmä ja aikuisten kehitysvammaisten lasten vanhempien ryhmä.

ajatusmallien syntymistä myös kehitysvammaisten harrastustoimintaa ohjaavat ajatukset ja tavat ovat jossakin määrin urilleen juuttuneita. Ainakin aineiston valossa on selvää, että niin inhimillisiä kuin taloudellisia resursseja pitäisi olla käytössä nykyistä enemmän, jotta toimintaa olisi mahdollista ulottaa laajemmalle ja kehittää eteenpäin monimuotoisemmaksi.

Huomionarvoista on myös se, etteivät kaikkia kehitysvammaiset ole kiinnosta samoista asioista. Myös he haluavat valita harrastuksensa omaan mielenkiintonsa ja kykyjensä mukaan, samalla tavalla kuin muut ihmiset.²⁰⁰ Vastaavasti myös kehitysvammaisten ihmisten kohdalla on eroja lahjakkuuden ja persoonan suuntautuneisuuden suhteen. Harrastustoiminnan tulisi palvella parhaalla mahdollisella tavalla kunkin persoonan omia pyrkimyksiä ja toteutumista²⁰¹.

7.7 Vaikutusmahdollisuuksia

Opettajan ja oppilaan läheinen suhde voi mahdollistaa oppilaille ominaisten taiteen tekotapojen tuntemisen samoin kuin niissä tapahtuvien muutosten havaitsemisen.²⁰² Opettajalle muodostuu yhteisen työskentelyn myötä perspektiivi sen suhteen, millaisia asioita kultakin kerholaiselta voi odottaa. Tällöin myös haasteellisempien, esimerkiksi puhumaan kykenemättömien tai huonosti näkevien, kehitysvammaisten oppilaiden kohdalla voi tapahtua oppilaan ”oman äänen” kuulemistä ja sen ilmaistuksi tulemisen rohkaisemista. Edellä mainittuun tarvitaan joustavan taidenäkemys ohella herkkyyttä kohdata oppilaat yksilöinä. Mielestäni seuraavat kuvataideopettajan puheen osat kertovat tästä:

”Hyvien pienet itse tehdyt seikat ovat merkityksellisiä oppilaille.” (Sari)

”Oppilaan innostuneisuus uuden työn kohdalla, jossa jälki oli uudenlaista.” (Sari)

²⁰⁰Vrt. Hurskanen & Lehtomäki 2001, 12, Schlaich 1987, 39

²⁰¹Ks. myös Spellenberg 1987, 43

²⁰²Kuvataideopettaja Sari Koivun haastattelu (12.10.2008).

”Oppilaiden viivat ja oma jälki innostavat opettajaa, erityisesti erään oppilaan ”pyörivä jälki” on upea.” (Sari)

On yleistä, että kehitysvammaisten kuvataideopetuksessa korostuu yksilöllinen, kunkin oppilaan omaa ilmaisutapaa kunnioittavaa lähestymistapa. Tanskalaisessa Bifrostin kehitysvammaisten kuvataidekoulussa toteutetaan kokeellista opetustapaa, jonka avulla pyritään murtamaan oppilaan kokemia ilmaisun rajoituksia. Kunkin oppilaan omaa ilmaisua pidetään niin paljon arvossa, että ulkoapäin ei haluta tarjota ehdotuksia tai ratkaisuja töiden loppuun saattamiseen. Sen sijaan kulloinkin kyseessä olevaa ongelmaa tuodaan esille sen eri puolilta, jotta oppilas oppisi itse ratkaisemaan ja tekemään päätöksiä teosten suhteen.²⁰³

Kuvataidekerhossa kehitysvammaisten omat vaikutusmahdollisuudet tulevat näkyväksi. Heidän innokkuutensa harrastusta kohtaan on vaikuttanut muun muassa sen säilymiseen opetusohjelmassa²⁰⁴. Kuvataideopetus toteutuu kerhossa pääosin opettajien johdattamana ja suunnittelemana, kuitenkin sillä tavalla, että oppilaiden erityiskyvyt ja -toiveet huomioidaan mahdollisuuksien mukaan. Haastatteluaineiston perusteella oppilaiden vaikutusta opetukseen arvostetaan suuresti.²⁰⁵

Kehitysvammaisten taideopetusta toteutetaan pienessä tiiviissä tilassa, jossa oppilaiden erityislaatu sekä opettajan ja oppilaiden väliset kohtaamiset vaikuttavat kerhotapaamisiin. Toimintaa tapahtuu moninaisena tapahtumisten verkostona. Kehitysvammaisen yksilön tarve ja usein sanottamaton toive tulla kuulluksi läpäisee kuitenkin kuvataidekerhon toiminnan kaikki tasot. Se pitäisikin mielestäni tietoisesti asettaa toiminnan ytimeen ja tavoitteeksi sen kaikilta osin.

²⁰³ ”Educational Aims”. Bifrostin www-sivusto. <<http://www.bifrost-art.dk/english/about.html#malsat>> (4.4.2009)

²⁰⁴ Kehitysvammaisten tukiyhdistyksen toiminnanjohtajan Nina Parkkisen (15.10.2008) ja Harjulan kansalaisopiston rehtorin Ari Tuupaisen ja kurssisihteeri Tea Hannukaisen haastattelut (15.9.2008).

²⁰⁵ Kuvataideopettaja Sari Koivun haastattelu 12.10.2008

7.8 Rajoja toiminnassa

Kehitysvammaisten tukiyhdistyksellä on vankat periaatteet ja tavoitteet järjestämänsä toiminnan suhteen. Kuitenkin realiteetit tulevat ajoittain joustamattomina vastaan, muun muassa raha-, tila-, ja opettajapula aiheuttavat vaikeuksia toiminnan järjestämiselle.

Muuhun harrastustoimintaan nähden harvinaisen pitkään opetusohjelmassa olleen kuvataidekerhon jatkumista on ajoittain pitänyt perustella sekä kehitysvammaisten tukiyhdistyksen että Harjulan kansalaisopiston sisällä. Muihin harrastusryhmiin vertaaminen on aiheuttanut sen, että kehitysvammaisten kuvataidekerholaisten vähäinen kävijämäärä on joutunut tarkkailun alle.

”Mutta näistä oli niin kun yhdessä vaiheessa semmosta ajatusta liikkeellä, että josko niinku lopetettas taidekerhot, että mitä te pidätte, ku niis on aika vähän kävijöitä, et jos liikuntakerhos on 26 kävijää, taidekerhos on 10-13” (toiminnanjohtaja)

”Joku työntekijä on saattanu matkalla tässä historian aikana kysyä, että onko meidän syytä pitää niitä pystyssä, koska meillähän on tietyt määräajatukset, että millä ne ryhmät kokoontuu. Pitää olla vähintään minimi.” (rehtori)

Järjestäjien puhe kuvataidekerholaisten kävijämäärästä liittyy taloudellisiin seikkoihin ja sitä kautta kannattavuuteen. Jylhän (1998) mukaan erityisryhmiä ei pitäisi verrata niin sanottuihin tavallisiin ryhmiin, vaan erityistukea vaativien oppilaiden opetus on usein luontevaa järjestää pienemmissä ryhmissä. Sen tulisi myös harrastusryhmässä tarpeen vaatiessa olla mahdollista.²⁰⁶ Kuvataideopettaja Sari tuo puolestaan puheessaan esille oman tunteensa riittämättömyydestä, joka liittyy hänen kannaltaan katsottuna liian suuriin ryhmiin. Ryhmien koko vaikuttaa esimerkiksi siihen kuinka yksilöllistä opetusta oppilaille on mahdollista antaa.

” Se on vähän hankala ku on, ku on kumminki jollain tavalla liian isoja ryhmiä, mut ei voi pienempiäkään ottaa. Et siinä ois kiva tehdä enemmän niinku semmosta,

²⁰⁶ Jylhä 1998, 172

monimuotosia juttuja, mut sit huomaa, että, ku on sellain aihe missä joutuu jokaista kerrallaan auttamaan, että ei sit osaa paljonka iteksee sitä.” (Sari)

Ryhmän koko vaikuttaa myös esimerkiksi siihen, että avuntarpeisimmat saavat osakseen opettajan huomiota enemmän:

” Aika jakautuu epätasaisesti niille, jotka sitä vaativat.” (Sari)

Kehitysvammaisten kuvataidekerhoja järjestävät osapuolet vakuuttavat pitävänsä niitä säilyttämisen arvoisena toimintana. Kuvataidetoiminnan laajentamista, esimerkiksi uusien ryhmien perustamista, ei ole tästä huolimatta järjestävän tahon sisällä mietitty. Olemassa olevien kuvataideharrastusryhmien kokemista ”erityisinä” heidän puheessaan kuvaavat muun muassa seuraavat kohdat:

” Me ollaan pyritty säilyttämään nää kaks. ” (toiminnanjohtaja)

”Mehän on niitä ryhmiä myös vähän niinkun miten sanos hellävarasemminkin käsitelty, että tuota kurssimaksut on vähän pysyny paremmin kurissa kuin ehkä muilla.” (rehtori)

”Se ei tapahdu niin vaan, se ryhmien perustaminen, et pannaan lehteen ilmotus, vaan siinä pitäis olla joku tämmönen yhteistyötaho.” (rehtori)

Uusien harrastusryhmien suuntaaminen erityisryhmille koetaan Kansalaisopiston sisällä haastavaksi. Siihen vaikuttavat aiemmin saadut huonot kokemukset organisoinnissa ja rahoituksen suuntautuminen niin sanotuille erityisoppilaitoksille²⁰⁷. Myöskään esimerkiksi kehitysvammaisia ei ole ollut tulossa enempää jo olemassa oleviin kuvataideryhmiin, jonka vuoksi uusien ryhmien perustamista ei ole jouduttu tosissaan pohtimaan.

Kaksi kehitysvammaisten kuvataideharrastusryhmää Lahden kokoisella alueella²⁰⁸ toimimassa on vähän. Hämmästyttä herättää myös se, että kaikki kuvataidekerholaiset

²⁰⁷Vrt. Hurskanen & Lehtomäki 2001, 11

²⁰⁸Toisaalta kehitysvammaisten kuvataide on Lahden alueella hyvin edustettuna ja näkyvillä, sillä Nastolassa toimii taide- ja toimintakeskus Kaarisilta, jossa annetaan muun muassa ammattiin valmistavaa

ovat aikuisia ja osa iäkkäitäkin - missä ovat kaikki kehitysvammaiset lapset ja nuoret? Harrastavatko he integroituna niin sanotuissa tavallisissa kuvataideharrastajien ryhmissä vai kuuluuko taide heidän elämäänsä lainkaan? Tukiyhdistyksen toiminnanjohtajan puhuu nuorten perheiden ja sitä myötä myös nuorten kehitysvammaisten harrastajien puuttumisesta yhdistyksen toiminnasta.

”Pitäis enemmän niin kun saada nuoria perheitä sitoutumaan yhdistykseen.”
(toiminnanjohtaja)

Tukiyhdistyksen kaipaamat nuoret perheet olisivat takuulla kiinnostuneita ajamaan oman kehitysvammaisen lapsensa/nuorensa asioita, niin kuin nykyisten kuvataidekerholaisten vanhemmat tekivät perustaessaan taidekerhoa 25 vuotta sitten. Kenties lasten taideryhmän puuttuminen kertookin nykypäivän kiireisestä elämänmenosta ja nuorten perheiden suuntautumisesta omaa elämäänsä kohti ennen yhteisöä edustavaa yhdistystä.

Sen voi myös nähdä liittyvän rakenteiden pysyvyyden ja uskottavuuden tarpeeseen taidekasvatusinstituution, eli tässä tapauksessa harrastusta järjestävän tahon, sisällä. Taloudellisiin kytköksiin liittyminen luo paineita perustella toiminnan tarpeellisuus ja arvo pysyvin argumentein, joka saattaa olla muutoin ristiriidassa toiminnan tavoitteiden ja päämäärien kanssa²⁰⁹. Kehitysvammaisille kuvataideharrastajille ei ole vielä tarjolla pysyvää ja sellaisenaan riittävää kuvataideharrastustoimintaa minkään järjestävän tahon sisällä samalla tavoin kuin meille niin sanotuille terveille ihmisille. Kuka sitä lähtisi organisoimaan ja murtamaan ennakkoluuloja siinä mielessä?

Kun kehitysvammaisia pidetään poikkeuksena muista niin sanotuista tavallisista toimijoista, vahvistetaan toiminnan suuntaa pikemminkin kuin kehitetään sitä aktiivisesti uuteen suuntaan. Tasa-arvoiselle toiminnalle on mielestäni jonkinlaisena edellytyksenä sen takaaminen, että sille luodaan toimijoiden (erityis)piirteitä kunnioittavat puitteet.

kuva-artsaani koulutusta. ”Kuvallisen ilmaisuuden perustutkinto”. Kaarisilta taide- ja toimintakeskuksen www-sivusto. (10.3.2010)

²⁰⁹Rantala 2001, 12

7.9 Mahdollisuuksia tasa-arvoisuuteen

Tutkimusaineistossani sivutaan sellaista poliittista päätöksentekoa, joka on mahdollistamassa tai pois sulkemassa taideharrastukset ulos kehitysvammaisten elinpiiristä. Merkityksiä tälle voi hakea muun muassa siitä tavasta, jolla edellä mainittuja päätöksiä tehdään: ylemmällä tasolla, ilman konkreettista kosketusta itse kehitysvammaisiin.²¹⁰ Tarvittaisiin viestinviejiä kehitysvammaisten ja päättäjien välille, jotta esimerkiksi kehitysvammaisten omat kokemukset tulisivat kuulluiksi.

Kansalaisopistotoiminnassa erityistukea saaviksi kohderyhmiksi on asetettu yli 65-vuotiaat, työttömät ja maahanmuuttajat, joka vaikuttaa kehitysvammaisten harrastajien asemaan sen piirissä²¹¹. Kehitysvammaiset ja muut vammaisryhmät jäävät pääosin kansalaisopistojen opetustarjonnan ulkopuolelle, sillä heille suunnattu koulutus on siihen tarkoitukseen erityistukea saavien oppilaitosten vastuulla.

”..kehitysvamma tai joku vastaava niin silloin heille on omat erityiskoulunsa ja johon tulee sitten, ohjautuu se valtionapu sillä tavallanin sen takia monet kansanopistot ei lähe siihen nin, koska eivät saa siihen lisätukea niin kun erityisoppilaitokset saa...”
(kansalaisopiston rehtori)

Erityiskoulut ja oppilaitokset eivät kuitenkaan järjestä harrastustoimintaa, vaan esimerkiksi ammatillista koulutusta. Eri vammaisryhmien edunvalvontajärjestöt organisoivat harrastustoimintaa jäsenilleen, jolloin monenlaista toimintaa järjestetään päällekkäin ja rajoitetun kohderyhmän sisällä. Kehitysvammaisten tukiyhdistyksessä on pohdittu, että harrastustoiminnan päällekkäisyyksien poistamisella olisi positiivisia vaikutuksia kehitysvammaisten harrastajien elämään. Elinpiirin laajenemisella ja uusien, kehitysvammaisten yhteisön ulkopuolisten, kontaktien muodostamisella olisi varmasti myönteisiä vaikutuksia elämään.

²¹⁰Vertaan tässä kehitysvammaisia ja lapsia toisiinsa. Muun muassa Saarnivaara (1999, 7) pitää tärkeänä taidekasvatuksen kannalta sitä kuinka lapset jäsentävät, tulkitsevat maailmaa ja taidetta sen osana.

²¹¹Harjulan kansalaisopiston rehtorin Ari Tuupaisen ja kurssisihteeri Tea Hannukaisen haastattelu 15. 9. 2008

”Me ollaan vähän sitä mieltä, että sellasia niinkun päällekkäisyyksiä vois ruveta poistamaan ja just, että se, että, jos omatoimisilla kehitysvammaisilla on mahdollisuus ottaa osaa tällaseen ryhmään, missä on sitten muitakin vammasia mukana, et se ei oo este.” (toiminnanjohtaja)

Miksi taidetta ei sitten harrastettaisi laajemminkin yhdessä? Miksi kehitysvammaiset tekevät taidetta omassa yksikössään, vaikka ympärillä pyörii kokonainen koneisto erilaisia kansalaisopiston harrastusryhmiä? Kansalaisopiston ryhmät ovat avoimia kaikille, siitä ei ole kyse.

” ..mut meillähän on kaikki ryhmät niin sanotusti vapaita eli sinne voi tulla kuka vaan. ”
(kansalaisopiston rehtori)

Kyse on enemmänkin asenteiden ja totuttujen toimintamallien jäykkyydestä²¹². Vapaa ja avoin harrastustoiminnan tasa-arvoisuus jää vielä teoriaksi ja kauniiksi ajatukseksi, joka toteutuakseen käytännössä vaatisi suuria ennakko-oletusten murtumisia.

Kehitysvammaisten ja niin sanottujen terveiden ihmisten harrastaminen samassa ryhmässä ei ole kuitenkaan mahdoton ajatus²¹³. Se tulee esille myös kuvataidekerholaisten, Timon ja Pirjon, puheessa. Timo kertoo pohtineensa aiemmin siirtymistä tutun opettajan pitämään niin sanottuun tavalliseen keramiikkaryhmään. Siirtyminen jäi kuitenkin vain suunnitelmaksi, sillä taiteen tekeminen tuttujen ihmisten kesken tuntui tärkeämmältä kuin suurelta ponnistukselta vaikuttanut uuden kokeilun toteuttaminen ja harrastusryhmän vaihtaminen. On hyvä huomioida, että myös kehitysvammaiset ihmiset saattavat omata ennakkoluuloja suhteessa niin sanottuihin tavallisiin ihmisiin. Vierauden ja epäluuloisuuden tunne voi olla molemminpuolista.

” Oon aikanaan tuntenut keramiikkaopettajan, niin kun muistat? kun tehtiin keramiikkaa nin tunsin sen opettajan ja kun hän lopetti sitten niin meinas niinku lähteä siihen porukkaan. Mut ei sitten niinkun, kun oli se tuttu porukka. Niin, ei sitten niinkun, että mitäs nyt, että että lopetas nyt miettiminen sinne suuntaan.” (Timo)

²¹²Rantala 2001, 12

²¹³ Vrt. ”Kulttuuri”. Kehitysvamma-alan verkkopalvelun www-sivusto. <<http://verneri.net/yleis/tietopankki/arki/kulttuuri.html>> (lainattu 15.8.2009)

Harrastamisen mahdollistaminen kehitysvammaisille kaikissa ryhmissä tai ainakin joissakin integroiduissa ryhmissä pitäisi olla mielestäni yksi toiminnan tavoite ja pyrkimys. Sen ymmärtäminen, ettei se ennakkoluulojen ja järjestelmän rakenteiden vuoksi ole nykypäivänä mahdollista on jo askel kohti tasa-arvoisempaa toimintaa. Kaikki kehitysvammaiset eivät myöskään tarvitse erityisopettajaa ohjaajaksi eivätkä kaikki kehitysvammaiset vaadi erityiskohtelua tullessaan mukaan toimintaan. Joustavuutta, avarakatseisuutta ja ymmärrystä tarvitsee sen sijaan jokainen. Jo pelkästään oman ohjaajan kannustava asenne ja opastus voivat riittää uuden harrastuksen aloittamiseksi²¹⁴.

Integroidun opetuksen toteuttamisen ja kehittämisen avulla on mahdollista lisätä molemminpuolista erilaisuuden ymmärrystä, joka on jo arvo sinänsä. On kuitenkin hyvä myös tiedostaa, ettei erilaisten ihmisten kohtaaminen välttämättä lisää läheisyyttä heidän välillään. Edellä mainitusta huolimatta on mahdollista ajatella, että avautuminen toisille ja toisenlaisille on joka tapauksessa merkityksellistä.²¹⁵

Jylhän (1998) mukaan tasa-arvoisuuden kokemuksilla on todettu olevan merkittäviä vaikutuksia kehitysvammaisen ihmisen elämän laatuun²¹⁶. Integroidussa ryhmässä toimiminen on myös vastaavasti hyvin rikastuttavaa niin sanotuille terveille ihmisille.

Edellä mainitun voisi kytkeä kehitysvammaisten kuvataidetoiminnan kehittämiseen yleisemmin. Osana muuta järjestettävää harrastustoimintaa olisi mielekäästä lähteä luomaan sellainen toimintamalli, jossa yhdessä toimivat erilaiset harrastajat kohdistaisivat mielenkiintonsa ennen kaikkea käsillä olevaan asiaan. Toimintaan osallistuvien ihmisten piirteet tulisivat huomioituiksi vasta toissijaisina, tällöinkin pääosin avun- ja tuen tarpeeseen keskittyen.

²¹⁴ ”Kulttuuri”. Kehitysvamma-alan verkkopalvelun www-sivusto.

<<http://verneri.net/yleis/tietopankki/arki/kulttuuri.html>> (lainattu 15.8.2009)

²¹⁵ Pääjoki 2004, 70

²¹⁶ Jylhä 1998, 185-186

7.10 Eron näkyväksi tekeminen

Kuvataiteen tekeminen nivoutuu vahvasti ajatukseen näkyvän jäljen jättämisestä. Jälki on jokaisen ihmisen kohdalla erilainen riippuen siitä, millaisesta taiteen tekijästä on kyse. Mahdollisuus omien fyysisten rajojen jatkamiseen erilaisten kuvataiteellisten kokeilujen myötä on kehitysvammaiselle ihmiselle monella tasolla merkityksellistä. Omien kykyjen toteuttaminen ja kartuttaminen heijastuu elämään laajemmin. Lisäksi omien taideteosten asettaminen yleiseen tarkasteluun kuvataidekerhon seinällä tai näyttelyyn, on kuin asettuisi itse hyväksyvien katseiden alle.

Läheiset huomioivat kuvataidekerhon merkityksellisyyden vivahteikkaasti, he ymmärtävät hyvin kerhon merkityksellisyyttä kehitysvammaisen yksilön kannalta. Vaikka he eivät mielläkään taidetta samalla tavoin kuin kehitysvammaiset, heidän ja kehitysvammaisten näkemykset ovat toisiinsa nähden samansuuntaisia. Läheiset kertovat muun muassa kehitysvammaisen taideharrastajan kanssa käymissään taidekerhoa koskevissa keskusteluissa nostavansa itse esille taiteen tekemiseen ja teoksiin liittyviä seikkoja:

” Kysellään mitä on tehty, koska on näyttely jne...”

” Mitä on tehty, miltä on tuntunut tehdä sitä ja mitä ajatuksia työ on antanut.”

” Mitä on tehty, oliko kerhossa mukavaa...”

Heille kehitysvammaisen hyvinvoinnista huolehtijoina vaikuttavat tärkeiltä sellaiset seikat, jotka liittyvät kehitysvammaisen taiteen tekijän saamiin kokemuksiin harrastuksen parissa. He myös tietävät kehitysvammaisten taiteilijoiden antavan teoksilleen suurta arvoa ja tykkäävän puhua niistä. Kehitysvammaisille taiteilijoille läheisten antamat töihin kohdistuneet positiiviset kommentit ovat tärkeitä kannustuksia. Tämä käy ilmi muun muassa seuraavissa Pirjon ja Minnan kommenteissa:

” Toisten omiin töihin kohdistama ihailu” (Pirjo)

” Siskolta saatu kannustus ja kiinnostus töitä kohtaan” (Pirjo)

” *Omahoitaja ja sisko ihastelleet töitä*” (Minna)

Taideteoksia koskevaa kehitysvammaisten ja heidän läheistensä välistä puhetta voi tarkastella esimerkiksi tarinallisen lähestymistavan kautta. Siinä on mahdollista havaita viitteitä kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisen tarpeesta. Keskustelu tehdystä taiteesta lisää kosketuspintaa jo entuudestaan läheisten ihmisten välillä. Myös sellaiset ajatukset, joita ei yleensä arjen kulussa tule jaetuksi, huomioiduksi tai koeta tärkeänä saavat mahdollisuuden paljastua. Taiteen alueella liikutaan arkielämästä erillisellä, yksilön sisäisen rakentumisen alueella, jonka jakaminen voi helpottua esimerkiksi taideteoksia koskevan puheen seurauksena²¹⁷.

Teosten ja niiden teossa heränneiden ajatusten jakaminen voi avata läheisille kehitysvammaisen kokemuksia ja sisintä uudella tavalla. Vastaavasti myös toisen ihmisen paneutuminen kehitysvammaisen taiteilijan kuviin ja kuvan teon prosessiin voi auttaa kehitysvammaista taiteilijaa kohti kommunikaatiota, ulospäin omasta maailmastaan.²¹⁸ Kuvan tekoon liittyvien ajatusten sanallistaminen lisää myös kehitysvammaisen ihmisen omaa käsitystä ja ymmärrystä itsestään²¹⁹.

Taiteen teon sisintä jäsentävät mahdollisuudet ovat kehitysvammaisten kuvataideharrastajien saavutettavissa siinä missä muidenkin kuvataiteen parissa toimivien ihmisten. Kenties niiden arvo heidän kohdallaan jopa korostuu, koska kehitysvammaisuuteen liittyy suurta tarvitsevuuttaan suhteessa toisiin ihmisiin. Läheiset näyttäytyvät merkityksellisinä kehitysvammaisen ihmisen kanssaeläjinä myös taiteellisen toiminnan alueella. Heille niin sanotun terveen ero kehitysvammaiseen saattaa olla pienempi kuin sellaiselle ihmiselle, joka ei ole vammaisuuden kanssa tekemisissä. Läheiset ovat käsitelleet aiheeseen liittyviä teemoja monista näkökulmista käsin.

²¹⁷Krappala & Pääjoki 2003, 13

²¹⁸Kellmann 2004, 15

²¹⁹ks. Sava & Vesänen- Laukkanen 2004,7-8

Erot ja erilaisuus suhteessa toinen toisiimme määrittelevät aivan jokaista ihmistä. Puhumalla erilaisuudesta toiseuden sijaan on mahdollista korostaa vallitsevaa asetelmaa²²⁰.

Vammaisuuden kohdalla ero on meille muille pelottava, koska tunnistamme kohtaamissamme vammaisissa oman haavoittuvuutemme. Oman vammautumisen mahdollisuutta ei mielellään tule ajatelleeksi, mutta tiedostamattomasti kaikki ihmiset sen varmasti ymmärtävät. Jos syrjiminen on seurausta oman itsen vieraiden tai vaillinaisten puolien pelosta, kuten Sara Ahmed (2002) vieraan pelkoa, ksenofobiaa, käsitellessään pohtii, ovat vammaiset todellisia vaillinaisuuden muistuttajia elämässämme²²¹. Myös taiteen alueella toimiessaan vammaiset herättävät monenlaisia tunteita. He ovat kuitenkin usein tavoin myös samanlaisia kuin terveet ihmiset. Erojen sijaan yhteneväisyyksiin keskittyminen tekee hyvää ja on avaamassa uudenlaisia yhtymäkohtia eri alueilla tapahtuvassa erilaisten ihmisten välisessä keskustelussa.

8. Taideharrastuksen ytimessä

8.1 Taiteellisen prosessin piirteitä

Taide on monille kehitysvammaisille taiteilijoille elämäntapa. He luovat sen avulla elämälleen merkityksiä.²²² Vammaisuuden vaikutuksia taiteelliseen prosessiin on mahdotonta, kenties tarpeetontakin, kartoittaa tarkasti. Lisäksi on hyvä muistaa, että kehitysvammaisuutta on monenlaista. Taiteellinen prosessi on kaikissa tapauksissa tekijänsä näköinen, hänen yksilölliseen kokemukseensa sidottu²²³. Kuitenkin tarkastelemalla sellaisia taiteen teon piirteitä, joita kehitysvammaiset itse pitävät merkittävänä on mahdollista käsittää taiteellista prosessia heidän kannaltaan.

Kehitysvammaisten kuvataideharrastajien haastatteluaineistosta välittyy vahva suhde heidän itse tekemäänsä taiteeseen. Omien kuvaksi tehtyjen kokemusten jakamisen

²²⁰Lehtonen & Löytty 2003, 13

²²¹Ahmed 2002, 189

²²²Vesänen-Laukkanen 2004, 59

²²³Kolb (1984) on kehittänyt kokemukseen sidotun taideoppimisen mallin, jota on käytetty myös kehitysvammaisten taideopetuksessa.

ohella tärkeänä näyttäytyvät muun muassa taidon tavoittelu ja halu kehittyä taiteen tekijänä, taiteilijana. Esille nousee myös kuvallisen ilmaisun ja tekemisen mahdollisuuksien lisääntyminen harjoittelun ja taitojen karttumisen myötä. Kerhoon tullessaan kehitysvammaiset kuvataideharrastajat tulevat ennen kaikkea tekemään ja oppimaan taiteeseen liittyviä seikkoja.

Pirjo pukee kerhoon tulemisen motiivin ja siellä tapahtuvaan toimintaan liittyvän toiveen sanoiksi seuraavasti:

” No mä halusin oppia maalaamaan.” (Pirjo)

” Muotojen oppiminen ja että niitä opetettaisiin” (Pirjo)

Seuraavat kuvaukset kertovat vakavuudesta taiteeseen suhtautumisessa sekä oman taiteellisen työskentelyn tärkeäksi kokemisesta. Onnistuakseen taiteellinen prosessi vaatii toteuttajaltaan keskittymistä.

” Omaan työhön keskittyminen.” (Annakaisa)

” Paneutuminen omaan työn tekoon.” (Timo & Pirjo)

Kehitysvammaiset kuvataideharrastajien kuvauksista löytyy viittauksia taiteen teossa saavutettuihin flow- eli huippukokemuksiin. Kyseessä on taiteen tekemiseen liittyvä henkilökohtainen onnistumisen elämys, jonka tunnuspiirteitä ovat spontaani ilo ja riemu. Syvän paneutumisen myötä tekeminen ”tapahtuu kuin itsestään” ja sen herättämä mielihyvän tunne vahvistaa toiminnan merkityksellisyyttä tekijälleen.²²⁴ Taidekerhossa taiteen tekemiseen tuntuu liittyvän usein silminnähtävää vaivattomuutta, joka kumpuaa pääosin kehitysvammaisten suhtautumisesta taiteeseen. Taidetta ei oteta liian vakavasti, vaikka töitä tehdäänkin tosissaan. Kepeyttä ja vaivattomuutta teosten synnyssä kuvaa Annakaisa seuraavasti:

” uusien teosten jatkuva syntyminen” (Annakaisa)

²²⁴Toivanen 2007, 121-126

Kuitenkin myös pohdinta ja teosten tietoinen rakentaminen tulevat esille kehitysvammaisten kerholaisten puheessa. Muun muassa Timo ja Pirjo kuvaavat edellä mainittua:

” luominen ja ideat, joissa yhdistelee mielikuvia ja olemassa olevia asioita.”(Timo)

”oppinut suunnittelemaan ja työstämään opetuksen myötä” (Pirjo)

Hoffmann (2005) ajattelee, että taiteen olemus on taidon ohella lähisukua leikin olemukselle²²⁵. Monilla taiteilijoilla on tapana käyttää leikkiä tai leikinomaista lähestymistapaa taiteellisen työskentelyn metodina. Lapsiin ja lapsuuteen liitetty leikki voi siis jatkua taiteen alueella asenteena ja tapana tehdä taidetta. Sitä voisi kuvata arkielämästä irralliselle alueelle siirtymisenä, jossa asioita, tunteita ja kokemuksia voi uudelleen hahmottaa ja järjestää taiteeksi. Kehitysvammaisten omaamat lapsenkaltaiset ominaisuudet voivat auttaa heitä taiteellisissa prosesseissaan antautumaan leikin vietäväksi niin sanottua normaalia aikuista helpommin.

Heidän taiteen tekemiselleen on ominaista pragmatismien mukainen ajatus toiminnan kytkeytymisestä tietoon²²⁶. Pragmatismissa ihminen nähdään kokonaisuutena, jonka toimintaa eivät ohjaa pelkästään pää ja sen sisäinen rationaalinen ajattelu, vaan mukaan lasketaan myös esimerkiksi aistitodellisuus. Jokaiselle yksilölle ainutkertaisena näyttäytyvä ihmisyyttä liittyy luontevasti kehitysvammaisten taiteeseen.²²⁷ Tieto, joka kehitysvammaisilla on hallussaan, kytkeytyy toiminnallisuuteen ja taitoon. Taito puolestaan tarvitsee leikkisää asennetta toteutuakseen ja kasvaakseen.

Leddy (2002) kehottaa käsittelemään taidetta fiktiivisenä alueena, jossa on mahdollista tutkia eettisesti arveluttavia ja vääriäkin seikkoja. Hänen mukaansa siellä tapahtuvaa toiminnan sensuuria pitäisi välttää.²²⁸ Toiminta taiteen alueella on totta, vaikkakin vailla vaateita realismista tai totisuudesta.

²²⁵Hoffmann Davis 2005, 75, Rusanen 2007, 204

²²⁶Pihlström, 2

²²⁷Räsänen 1997, 35

²²⁸Leddy 2002, 49 - 50

Kehitysvammaisten kuvataideharrastajien taiteen teon kuvauksiin liittyvät juonteet miettimisestä sekä tunteen viemäksi antautumisesta ovat pohdintaa perinteisesti taiteen tekoon liitetystä olemuspuolista. Ristiriitaisinakin ne voivat sisältyä samaan taiteelliseen prosessiin, eivätkä ne sulje toisiaan pois.²²⁹ Kehitysvammaisten taiteellista prosessia kuvataan usein tunteen ja itseilmaisun kyllästäviksi, mutta aineistoni osoittaa, että sitä voi myös olla viemässä eteenpäin aktiivinen pohdinta.

8.2 Ilmaisun eroja

”Normaalit ihmiset pystyy tekemään paremmin kuin kehitysvammaset.” (Minna)

” Kehitysvammasten ja muiden taiteessa on eroa.” (Susanne)

Kuvataideharrastajien edellä mainitut kommentit saavat minut miettimään ilmaisun eroavaisuuksia kehitysvammaisten kannalta. Tarkoittaako paremmin tässä yhteydessä paremmin kuvauksen kohdetta esittävää, näköistä? Entä mikä on se ero, jonka Susanne näkee ”meidän” ja ”muiden” taiteessa? Ovatko Minna ja Susanne kenties kuulleet mainitun suuntaista puhetta vai perustuuko heidän sanomansa heidän omiin huomioihin?

Kuvataidekerholaisista Pirjo ja Timo puolestaan toteavat kehitysvammaisten ja niin sanotun muun taiteen eroista seuraavilla tavoilla ja kumoavat samalla oletuksen, että kaikki kehitysvammaiset taiteilijat ajattelisivat olevansa erilaisia tai huonompia verrattuna niin sanottuihin tavallisiin taiteilijoihin.

” Kehitysvammaisten taide ei eroa muusta taiteesta.” (Pirjo)

” Kehitysvammaisten taide ei välttämättä eroa muusta taiteesta. Osaisin Pirjon kanssa tehdä ihan samanlaisia töitä kuin Mauno Hartman!” (Timo)

²²⁹Hoffmann Davis 2005, 5

Julia Kellmann (2004) käsittelee artikkelissaan autistisen²³⁰ lapsen, Sungin taidetta. Hän kirjoittaa muun muassa taiteellisen ilmaisun eroista sekä niin sanotusta normaalista, johon siitä poikkeavia verrataan. Käyttämällä apunaan piirrostapojen²³¹ (drawing systems) ja varhaisen matemaattisuuden välistä yhteyttä hän antaa esimerkin kehitykseltään poikkeavien lasten visuaalisuuden tutkimisesta. Toteutetun tutkimuksen tulokset ovat merkittäviä, niiden mukaan autismin vuoksi epätavallinen Sung on kuvallisen ilmaisunsa osalta samassa kehityksellisessä vaiheessa kuin useat ikätoverinsa. Saavuttaakseen kyseiset tulokset tutkijan on ensin pitänyt perehtyä autistisen tytön tapaan ”töhertää” tai ”sotkea” väreillä, mikä avautuu vasta pidemmän paneutumisen ja pohdinnan jälkeen.

Kuvataide voi toimia ihmiselle välineenä, jonka avulla hän hahmottaa maailmaa samoin kuin omia ruumiillisia mahdollisuuksiaan jättää liikkeellään jälki²³². On olemassa monenlaisia syitä, mitkä saavat ihmiset suuntautumaan tavallaan kuvallisuuteen tai visuaaliseen tekemiseen. Muun muassa Lowenfeld erotelee lapsitaiteen tekijät kahdenlaisiin, visuaalisiin ja haptisiin, tyyppeihin. Haptisella tyypillä tarkoitetaan ihmistä, joka ilmaisee itseään vääristymien avulla saadakseen aikaan esimerkiksi jonkinlaisen kinesteettisen tunteen, liikkeen tunnun. Hänen kuvallinen ilmaisunsa on tunteellista, symbolista ja se perustuu hänelle ominaiseen maailmannäkemisen tapaan.²³³ Haptisen tyypin kuvallisen kehityksen on myös havaittu tapahtuvan eri tavoin kuin visuaalisen tyypin kohdalla. Persoonalle luontaisen kuvallisen kehityksen voi siis ajatella perustuvan jollakin tavoin yksilölliseen perusolemukseen tai temperamenttiin.

Liikkeeseen kiinnittyvän kuvan tekijän, haptisen tyypin, kuvallinen ilmaisu tulee varmasti usein väärinymmärretyksi tai tukahdutetuksi esimerkiksi kouluissa, sillä siihen ei nähdäkseni liity näköisyyden tai esittävyuden päämäärää. Vallitseva kapea

²³⁰Autismilla tarkoitetaan geneettistä tai mahdollisesti ennen syntymää tapahtuneen vahingon aiheuttamaa jatkuvaa tilaa, johon sisältyy muun muassa mykkyyttä ja jälkeenjääneisyyttä. Autistisilla henkilöillä ilmenee äkinäisiä liikkeitä ja jonkinlaista tietyille alueelle kohdistuvaa nerokkuutta. ”Autismi”. Kehitysvammahuollon tietopankin www-sivusto.

<<http://www.saunalahti.fi/kup/syndroma/autismi.htm>> (lainattu 15.8.2009)

²³¹Piirros tapa (drawing system) on mahdollista nähdä geometriana tai tapana, jonka avulla visuaalisia ja ei-visuaalisia kykyjä vaativa graafinen esitys luodaan. Se on keino, jonka avulla on mahdollista luoda ymmärrys taiteen rakenteesta ja kieliopista.

²³²Hoffmann Davis 2005, 16, Kellmann 2004, 18-19

²³³Berry 2002, 99

näkökulma taiteellisuuteen ja kuvallisuuteen sulkee luontaisesti itseään ”toisin” ilmaisevia ihmisiä taiteen ulkopuolelle.

Kehitysvammaisten tekemät kuvat vaikuttavat poikkeuksetta haptiseen kuvantekotapaan kiinnittyviltä. Kuvittelen, että monet kehitysvammaiset ihmiset kokevat kuvien teon haptisen tyyppin tavoin, muun muassa siksi, että heille hienomotoriikan hallitseminen on usein vaikeaa²³⁴. Tunteellisuus, kinesteettisyys ja symbolisuus ovat kehitysvammaisten taiteeseen yleisemminkin liitetyjä piirteitä, niiden ilmeneminen johtuu varmasti monesta syystä. Kehitysvammaisten niin sanottu normaalia yksinkertaisempi ymmärrys todellisuudesta selittää jotakin kuvien luontaisesta kokemuksellisuudesta ja symbolisuudesta. Kehitysvammaisen taiteen tekijä on syvästi kiinnittynyt omiin kokemuksiinsa.

8.3 Lapsenkaltaisuus ja leikki - kehittyvää kuvallisuutta

Kuvataideopettajat kohtaavat työssään kehitysvammaisuuteen liittyviä monenlaisia hankaluuksia, jotka liittyvät muun muassa tietojen ja taitojen omaksumiseen²³⁵. Heidän on myös huomioitava opetuksessa kehitysvammaisuuteen liittyvä normaalia yksinkertaisempi ja konkreettisempi käsitys todellisuudesta²³⁶. Kehitysvammaisiin ihmisiin liitetty lapsenkaltaisuus tulee näkyväksi sekä teoksissa että esimerkiksi tuen ja avun tarpeena tekoprosessissa. Jälkimmäinen tulee esille kuvataideopettajien puheessa, sillä se vaikuttaa opettamistapahtumaan.

”Oppilaiden lapsenomaisuus, myös taidollinen, vaikuttaa opettamiseen.” (Sari)

”Joidenkin kehitysvammaisten opettamista voi verrata lasten opettamiseen.” (Pirita)

Kehitysvammaisille taiteen tekijöille on myös ominaista luonnollisuus teosten teossa. Heissä ei näy suurta luomisen tuskaa töidensä synnyttämisessä. Haastatelluista

²³⁴Liikkeeseen perustuva representaatio ilmenee lasten kehityksessä varhain, sillä on yhteyksiä varhaisen merkkien teon ja liikettä tutkivan piirtämisen kanssa. (Pariser 1997, 63)

²³⁵Vrt. Ikonen 1998, 86

²³⁶Vrt. Ikonen 1998, 97

kehitysvammaisista kuvataideharrastajista Annakaisa puhuu taiteen teosta ja siinä oppimisesta leikinkaltaisena kokeiluna:

”Halu kokeilla erilaisia harmaita.” (Annakaisa)

Toisaalta samasta leikkimielisestä kommentista kuultaa myös läpi tietoisuus siitä, että erilaisten harmaiden kokeileminen on merkityksellistä toimintaa juuri taiteen alueella. Timo puolestaan kertoo omasta suuntautuneisuudestaan taiteen alueella seuraavasti:

”Sekäettä systeemi on ominta aluetta.” (Timo)

Hän viittaa edellisellä siihen, että piirtäminen ja maalaaminen ovat hänelle itselleen luontaisia taiteen tekotapoja. Sekäettä – kommentissa kuvastuu Timon leikinomainen taidekäsitelmä, joka ei ole sidoksissa oikeaan tai väärään tai johonkin lajityyppiin, vaan se on hänen itse yhdistelemäänsä. Oletan, että monilta nykytaiteilijoilta saattaisi tulla vastaavanlainen vastaus kysyttäessä omaa tekotapaa taiteelleen.

Kehitysvammaisuuden määrittelyssä on ollut tyypillistä viitata siihen, millaisella ikätasolla kehitysvammainen henkilö on älyllisesti²³⁷. Tietyn lapsuuteen viittaavan ikätason liittäminen kehitysvammaiseen ihmiseen antaa mahdollisuuden tarkastella kehitysvammaista taiteen tekijää myös graafisen kehityksen vaiheiden kautta²³⁸. Minkälaisia mahdollisuuksia hänellä voisi (kuvallisessa ilmaisussaan) sen perusteella olettaa olevan? Minkälaisesta tuesta yksilölle olisi kuvataideopetuksessa hyötyä, jotta hän kehittyisi oman ”tasonsa” mukaiseksi ilmaisijaksi.

Edellä mainitut ajatukset voivat olla vieraita lähtökohtia opetukselle. Kun tavoitteena on ottaa kehitysvammainen ihminen kaikkine mahdollisuuksineen mukaan toimintaan, ovat uudet näkökulmat varmasti tervetulleita. Ainakin kehitysvammaisten ja niin sanottujen terveiden ihmisten graafisen kehityksen erojen ja yhtäläisyyksien tarkastelu tuntuu mielekkäältä pohtimisen alueelta. On myös hyvä miettiä sitä kuinka pitkälle niin sanotut

²³⁷”Lääketieteellinen luokitus”. Vernerinet www-sivusto. <<http://verneri.net/yleis/tietopankki/mita-kehitysvammaisuus-on/laaketieteellinen-luokitus.html>> (lainattu 3. 3. 2009)

²³⁸Samantyyppisesti kuvataiteen opetuksessa voidaan käyttää hyväksi esimerkiksi erityisoppilaan vaihtelevia oppimistyylejä. (Ikonen & Kivinen 1988, 70)

terveet ihmiset keskimäärin kulkevat graafisessa kehityksessään? Enkä heiltäkin jää monia kuvallisia mahdollisuuksia tavoittamatta ja kartoittamatta.

Seuraava esimerkki kehitysvammaisesta kuvataideoppilaasta antaa aihetta ajatella asiaa tarkemmin. Kyseessä on puhumaan kykenemätön ja rajoitetusti käsiään liikuttava kuvataideoppilas, joka saa omatoimisesti aikaan ”vain” väriviivojen sekamelskaa. Voisi ajatella, ettei ”hän osaa eikä ymmärrä taiteen teosta mitään”. Yhdessä läheisen kuvataideopettajan kanssa he keksivät tehdä esittäviä kuvia sapluunoja apuna käyttäen, jolloin lopputuloksessa jälki on tekijän omaa, mutta kuva-aiheet yhdessä opettajan kanssa tehtyjä. Tärkeintä esimerkissä on se riemu, mikä ensimmäisen valmiin teoksen edessä oli nähtävillä: minä osasin tehdä tuon! Kenties oppilas koki kuvan vastaavan omaa mielikuvaansa teoksesta, sillä sitä oli työstetty pala palalta. Hänen kohdallaan tuntuu, että graafista kehitystä ovat estämässä ennen kaikkea fyysiset rajoitukset.

8.4 Myönteisiä vaikutuksia

Kehitysvammaiset kokevat paljon myönteisiä tunteita taideharrastuksen parissa. Kaikki tutkimukseen osallistuneet osapuolet tuovat kehitysvammaiset esille innokkaina ja positiivisina taiteen harrastajina.

Itse kehitysvammaiset kuvataiteen tekijät puhuvat haastatteluissa muun muassa seuraavanlaisista taiteen tekoon ja oppimiseen liittyvistä myönteisistä tunteista.

” Tehtävässä onnistumisen myötä koettu ilahtuminen.” (Pirjo)

” Oon onnistunu, et ei oo hukkaan menny.” (Pirjo)

” tyytyväisyyden tunne” (Annakaisa)

” Olen hyvä annettujen aihepiirien toteuttamisessa.”(Annakaisa)

” Olen hyvä maalaamisessa ja piirtämisessä.” (Susanne)

” Osaan piirtää hyvin kissan.” (Minna)

He kuvaavat puheessaan myös taiteellisiin prosesseihin liittyviä tunteita. Veli-Pekan ja Annakaisan mainitsemat myönteisyys ja ilo liitetään usein kehitysvammaisten taiteeseen, ne välittyvät sen vastaanottajalle.

”Omista töistä tulee myönteinen olo.” (Veli-Pekka)

” On niin kivaa, kun tykkää maalaamisesta ja piirtämisestä.” (Annakaisa)

Suurin osa edellä mainituista kommentteista liittyy taiteen tekoon ja onnistumiseen taiteessa. Kuvataidekerhossa tapahtuva onnistuminen on kehitysvammaisille onnistumista heidän omien kriteeriensä mukaan, sillä siellä ei arvoteta töitä toisten kerholaisten töihin tai muihin taideteoksiin nähden. Kehitysvammaisten parissa ei yleensääkään esiinny keskinäistä töiden vertailua. Pikemminkin he osaavat eritellä hyvin omaan ja toisten kerholaisten taiteeseen liittyviä ominaisuuksia.

Myös kuvataideopettajat sekä taidekerhon järjestäjät puhuvat kehitysvammaisten myönteisyydestä ja innokkuudesta. Molemmat osapuolet kokevat, että sillä on vaikutusta kuvataidekerhon olemassaoloon. Opettajille oppilaiden myönteisyys toimii voimavarana ja tasoittaa opettamiseen liittyviä muita raskaampia puolia. Seuraavassa opettajien kuvauksia kuvataideharrastajien ilosta:

”Oppilaat ovat riemuissaan saamistaan kehuista.” (Sari)

” Hitaasti työskentelevä oppilas ilahtui valmiiksi saadusta työstä.”(Sari)

” Suurin osa oppilasta on hirveen ilosia ja saa opettajankin hyvälle tuulelle.” (Pirita)

Taiteen välineellistämiseen suhtautuminen vaihtelee, vaikka taiteen merkitystä on yleisemmin korostettu taiteenfilosofiassa itseisarvona. Pragmaattisen estetiikan piirissä nähdään taiteen hyvää tekevät, kokonaisvaltaiset vaikutukset myönteisesti. Nykypäivänä toteutetaan paljon taideprojekteja, joiden tarkoituksena on lisätä erilaisten ihmisryhmien mahdollisuuksia kasvaa kohti oman elämänsä subjektiutta, määrittelijänä

ja tekijänä oloa²³⁹. Myös kehitysvammaisten taidekerhon osalta edellä mainittua näkökulmaa on tärkeää tarkastella, sillä siellä tehtyyn taiteeseen liitetään myös muita kuin taiteellisia arvoja.

Kehitysvammaisten kuvataidekerhon voi mieltää edellä mainitun kaltaiseksi avoimeksi ja jatkuvaksi taideprojektiksi, jonka tavoitteita ja päämääriä on harvemmin lausuttu ääneen. Sen tavoitteet ovat löyhänä ilmassa ja elävät kerta kerran jälkeen opettajien ja osallistujien mukaan. Kuvataidekerholaisista muun muassa Pirjo ja Timo kuvaavat puheessaan kerhon jatkuvuuden merkitystä seuraavasti:

” Pitkä harrastus, johon on jäänyt kiinni ja josta ei halua luopua.” (Pirjo & Timo)

Taiteen teon kaikkia vaikutuksia tai toiminnan takana piileviä tavoitteita on turha edes yrittää määritellä tyhjentävästi. Riittäviksi taideharrastuksen olemassaolon perusteluiksi sopivat esimerkiksi taiteen tekijän omat myönteiset kokemukset sen parissa. Kuitenkin on hyvä, että taiteen moninaisista vaikutuksista ja mahdollisista tavoitteista myös kehitysvammaisten taideharrastajien kohdalla voidaan puhua. Niissä tilanteissa, joissa ”pelkkä taide” ei riitä ne voivat palvella elintärkeinä puolustuspuheina toiminnan säilyttämisen ja olemassaolon puolesta. Ne myös tekevät näkyväksi taidetoiminnan monitasoisuutta.

Taiteen terveysvaikutukset ulottuvat luonnollisesti myös kehitysvammaisten taiteen tekoon. On todistettu, että taiteen teko edistää terveyttä, madaltaa stressiä ja tuottaa iloa²⁴⁰. Mielestäni on kuitenkin arvokasta, että juuri kehitysvammaisten taidekerho on taideharrastus vailla ennalta määriteltyjä esimerkiksi terapeuttisiksi kutsuttuja odotuksia. Oleellista siinä on se, että taide sallitaan taiteena myös kehitysvammaisille eikä sitä typistetä automaattisesti ainoastaan esimerkiksi terveyttä edistäviin merkityksiin.

8.5 Opettaja ilmaisun avaajana

²³⁹Bardy 2007, 28-29

²⁴⁰Bardy 2007, 29

Kehitysvammaisten kuvataidekerhon opettajien haastatteluissa käy ilmi heidän yksilöllinen suhtautumisensa jokaisen kerhossa kävijän taiteellisiin tuotoksiin. Edellä mainittu tulee esille muun muassa seuraavassa Sari Koivun puheen osassa:

”...se taide on sille tärkeä ni eikä vaa se oleminen. Että vaikka se olis vaan ihan muutama pallo siinä eikä paljon muuta ni se voi olla ihan tosi iso juttu.” (Sari)

Kehitysvammaisten kohdalla vammaisuus asettaa kuvalliselle ilmaisulle ja sen kehittymiselle yksilölliset raamit. Toisaalta, jokaisella yksilöllähän on olemassa omaan persoonaansa kytkeytyneet kehitysmahdollisuudet ja ominaislaatu, joka ohjaavat ilmaisua tavalla tai toisella. Onko kuvataideharrastuksen kautta mahdollista esimerkiksi ”rikkoa” luultu kehitysvammaisen harrastajan kuvallisen ilmaisun taso tai laatu, mikäli opetusta annetaan paneutuen ja yksilön sisäisiä mahdollisuuksia toteutumaan kannustaen? Onko sillä edes merkitystä? Mitä on kehitys kehitysvammaisen kuvataiteellisessa ilmaisussa?

Kehitysvammaisten kuvallisen ilmaisun rajat pohdittavat kuvataideopettajia. Seuraavissa kommentteissa käy ilmi, että tyypilliset ilmaisun tavat herättävät opettajissa pohdintaa.

”Edistyneempien oppilaiden voi olla vaikea irrotella ja tehdä jollakin muulla tavalla kuin he ovat päättäneet.” (Sari)

”Vaikeammin kehitysvammaisten oppilaiden kohdalla on vaikeaa nähdä edistystä.” (Pirita)

Toisaalta opettajat ovat huomioineet joidenkin oppilaiden ilmaisussa myös opettajasta riippumatonta kehitystä. Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön ilmaisun jälki voi muuttua muun muassa vierustoverin esimerkin opastamana, tiedostamattomasti. Molemmilla opettajilla on kokemuksia siitä, kuinka toiset ryhmäläiset vaikuttavat joidenkin kuvataidekerholaisten oppimiseen. Istumajärjestystä mietitäänkin usein tarkkaan ja sen mukanaan tuomat positiiviset ja negatiiviset vaikutukset otetaan

huomioon. Muutoksia ei mietitä ainoastaan taiteellisten vaikutusten kautta, vaan myös yleisen ilmapiirin ja työrauhan vuoksi.

” Vierustoverin jälki eli tapa tehdä ”tarttui” toiseen, hyvin monotonisesti kuvia työstävään oppilaaseen.” (Sari)

”Itsenäisempiä kehitysvammaisia opettaessaan muussa ryhmässä oppilaat neuvoivat toinen toisiaan oikeanlaisen nenän piirtämisessä.” (Pirita)

On virheellistä ajatella, että kehitysvammaisten taiteilijoiden teokset ovat rajoittuneita tai stereotyyppisiin ilmaisutapoihin juuttuneita. Klägel (1987) kumoo tämän todeten, että kehitysvammaisen taiteilijan teoksessa saattaa ilmetä yhtäkkiä, yllättävää ja totutusta poikkeavaa edistystä ja avautumista uudentalaiselle esteettiselle ilmaisulle. Edellä mainitulla tavalla ilmenevä poikkeava taiteellinen ilmaus vaatii opettajalta tarkkuutta tullakseen tunnistetuksi sekä myös kannustusta jatkuakseen. Kehitysvammaisten kuvataideopettaminen vaatii kuvataiteellista valvutuneisuutta sekä herkkyyttä yksilöitä ja heidän ilmaisutapojansa kohtaan.²⁴¹ Kehitysvammaisten kanssa tehtävässä kuvataiteellisessa työskentelyssä ja opettamisessa olennaisimpana voi nähdä yksilöllisten kykyjen tunnistamisen, niiden eteenpäin kehittämisen sekä edistämisen²⁴².

8.6 Itse sekoitetut värit – kehitysvammaisten taiteilijoiden suhteesta materiaaleihin ja tekniikoihin

Kehitysvammaisten puheen taiteelliseen työskentelyyn liittyvät osat kertovat heidän halustaan oppia asioita, jotka liikkuvat perinteisesti taiteeksi mielletyllä alueella. *Värit, maalaaminen ja piirtäminen* sekä muun muassa *keskittyminen omaan työskentelyyn* nousevat esille. Taideharrastajat ovat muodostaneet kiinteän suhteen perinteiseen taiteeseen opettajiensa taidekäsitysten kautta tai sitten mahdollisesti joissakin muissa kuvataideharrastusryhmissä käydessään²⁴³. Toisaalta monilla heistä vaikuttaa myös

²⁴¹Klägel 1987, 25

²⁴²Spellenberg 1987, 46

²⁴³Vrt. Rusanen 2007, 140, Ks. myös Pääjoki 1999, 72

olleen taidekokemuksia jo lapsuudessa ja kohtaamisia taiteen maailmaan muun muassa perheen sisällä, esimerkiksi äidin taideharrastuksen seurauksena.

Haastattelemieni kuvataideharrastajien kohdalla värit saavat merkityksiä lempivärien lisäksi sen vuoksi, että niitä saa itse sekoittaa ja sotkea. Omin käsin sekoitetut värimaailmat kuvaavat mielestäni hyvin taiteen alueella tapahtuvaa valinnanmahdollisuutta, joka voi olla erillinen muussa toiminnassa ilmenevistä rajoituksista. Itse valitut värit ja niillä luodut maailmat lisäävät varmasti tekijän kokemusta oman maailman, tyhjän/kolmannen tilan, hallitsemisesta. Taide toimii omien mieltymysten mukaisena paikkana järjestää ja valita esitettäviä asioita ja tapoja esittää.

Seuraavissa Susannen, Annakaisan, Veli-Pekan, Pirjon ja Minnan kommentteissa värien valinta ja sekoittaminen tulevat esille:

”Värien sotkeminen tärkeää, osaa sekoittaa niitä itse.” (Susanne)

”Eri väriset siniset, joita osaa itse sekoittaa.” (Annakaisa)

”Tykkää eri väreillä tekemisestä.” (Veli-Pekka)

”Värit tärkeitä.” (Pirjo)

”Näkee omat värit, kun ne on hyvin tehty.” (Minna)

Kehitysvammaisten taiteesta puhutaan usein värikylläisenä ja värien käytön osalta rohkeana ja raikkaana²⁴⁴. Värikyyttä pidetään jopa kehitysvammaisten taiteen eräänä ominaislaatuna ja muista taiteen genreistä erottavana ja tunnistettavuutta lisäävänä ominaisuutena. Sitä tuskin on kukaan heille opettanut, vaan värien käyttö on pikemminkin heille luontaista ja voimakkaan henkilökohtaisen kokemusmaailman synnyttämää. Myös taiteen tekoon liittyvät myönteiset tunteet tulevat näkyviksi värivalinnoissa ja värikyyden myötä.

²⁴⁴Ks. Elovirta 2007, 77

Kehitysvammaisille taiteen harrastajille vaikuttaa helpolta itselle ominaisimman taiteen tekotavan nimeäminen. Maalaamiseen ja piirtämiseen liittyvät asiat nousevat esille heille tuttuina ja tärkeinä. Toisaalta edellä mainittu voi kertoa kerhossa tehtävien töiden painottumisesta kaksiulotteisiin töihin. Muun muassa tilat, materiaalikustannukset ja tekijöiden fyysiset rajoitukset ovat syynä siihen, ettei kerhossa valmisteta juurikaan kolmiulotteisia tai suurempitöisiä teoksia²⁴⁵. Seuraavassa kuvataidekerholaisten kommentteja piirtämisen ja maalaamisen omaksi alaksi kokemisesta:

”*Piirtäminen on tärkeää.*” (Veli-Pekka)

”*Tärkeää piirtämiseen liittyvät asiat.*” (Annakaisa)

”*Maalaus ja piirustus (sekäettä systeemi) ominta aluetta.*” (Timo)

”*Maalaaminen ja piirtäminen yhtäläillä omia tapoja.*” (Susanne)

Räsänen (1998) esittelee kokemuksellisen taideoppimisen mallia Sillanrakentajat -teoksessaan. Hän pitää mallissaan kokemusta pääasiallisena taiteellisen tiedon lähteenä, vaikkakin myös kokemusten kartoittaminen älyllisesti on tärkeää.²⁴⁶ Yksilöllisen kokemuksen työstäminen eteenpäin taidetta tekemällä onnistuu hyvin kehitysvammaisilta. Tunnetiedon arvostaminen tasavertaisena älyyn nojaavan tiedon kanssa avaa väyliä vaihtoehtoisille tavoille tietää. Se myös tekee oikeutta kehitysvammaisten taiteilijoiden omaamille tiedoille ja taidoille.

Jotta taide voisi toimia kehitysvammaisille paikkana tutkia itseä sekä omaa suhdetta ympäröivään maailmaan, täytyy ohjattu tekeminen suhteuttaa tekijöiden ominaisuuksiin. Kehitysvammaisten taiteen tekijöiden kohdalla taiteen teko on paljon riippuvainen opettajien valmistelusta ja paneutumisesta tekeillä olevaan asiaan. Kullekin yksilölle sopivat välineet, materiaalit ja tehtävänannot vaativat miettimistä etukäteen.

²⁴⁵Kuvataideopettajien haastatteluissa tulee esille muun muassa tilan, välineiden ja ryhmän rajoittavat puolet ajatellen kuvataidekerhon toimintaa. (Sari Koivun haastattelu 12.10. 2008)

²⁴⁶Räsänen 1998, 35

Kokemuksellisuus liittyy vahvasti myös fyysiseen olemukseen ja erilaisiin aistimuksiin taiteellisessa työskentelyssä. Ne vaativat erityishuomiointia kehitysvammaisten kuvataideopetuksessa. Toisaalta on helpottavaa, kun monet oppilaat osaavat edellä mainitun kaltaisesti ilmaista toiveensa ja tärkeäksi kokemansa taiteen tekemisen tavat. Niiden kuuleminen ja huomioon ottaminen opetuksessa on tärkeää.

9. Taiteen alueella

9.1 Taide rivien(kin) väleissä

Erilaisten taidekäsitusten olemassaolosta huolimatta kehitysvammaisten taiteen kohdalla käydään edelleen keskustelua taiteeksi kutsumisen oikeutuksesta. Taiteen alueen ulkopuolelle jättämistä on perusteltu heidän kohdallaan esimerkiksi taiteen tekoa ohjaavan intention puuttumisella²⁴⁷. Todellisuudessa kuitenkin myös useat niin sanotut terveet ja taidemaailman keskiössä toimivat taiteilijat luovat teoksiaan intuitioon luottaen. Ja puuttuuko intentio sittenkään kehitysvammaisten taideprosesseista?

Kehitysvammaisten kuvataidekerholaisten tavassa tehdä taidetta on mielestäni paljon viitteitä tietoisesta taiteen teosta ja suunnitelmallisuudesta. Muun muassa Annakaisa puhuu aiheesta seuraavasti:

”Muodot ja rajat ovat tärkeitä.” (Annakaisa)

”Kuvan kehittyminen ja sen piirteiden esiin tuleminen on tärkeää.” (Annakaisa)

Kenties kehitysvammaisille ominainen tapa ilmaista kuvallisesti on usein sillä tavalla erilainen, ettemme vain osaa jäljittää intentiota siinä. Tarvitaan paneutumista kunkin kehitysvammaisen taiteilijan työskentelyyn, jotta on mahdollista sanoa mitään taiteen tietoisesta tekemisestä. Kehitysvammaista taiteilijaa Jane Cameronia tutkinut Klägel (1987) toteaa, että kyseiselle taiteilijalle on ominaista käyttää taiteellista prosessia

²⁴⁷Ks. Muelder Eaton 1998, 27

omien tunteidensa symboliseen kuvaamiseen. Kaikki hänen teoksissaan on merkityksellistä, eikä niissä näin ollen ole sattumaa. Sen sijaan hänen tapansa ajatella kuvallisesti (esittävästi) on meidän näkökulmastamme katsottuna poikkeava, jollakin tavalla varhainen, arkaainen^{248 249}.

Kehitysvammainen taiteilija voi myös työskennellä muistin varassa erityisellä tavalla, jolloin näkyväksi tulee taiteilijan alitajuinen suhde kuvan muotoihin. Erilaista ajattelua verrattuna niin sanottuun normaalin ihmisen ajatteluun ilmaisevat esimerkiksi kehitysvammaisen taiteessa näkyvät isomorfiset piirteet. Kehitysvammainen taiteilija voi esimerkiksi mieltää samanmuotoiset esineet toisiinsa vaihdettaviksi, jolloin kuvan ”aukeaminen” vaatii todellista paneutumista myös tekijän ajatusten kulkuun.²⁵⁰

Teoksen tekee yleensä taiteeksi arvo, jonka tekijä sille tietoisesti, niin sanotun taidemaailman puolesta, antaa. Taiteen kentällä toimii myös taiteilijoita, kuten mykykansantaiteilijat, jotka eivät välitä taidemaailmasta. Heidät kuitenkin löydetään taidemaailman toimesta ja asetetaan teoksineen osaksi sen alueella tapahtuvaa taidepuhetta. Tapa puhua heistä ja kohdella heidän teoksiaan tietyllä tavalla tekee nykykansantaiteilijoiden tuotoksista taidetta²⁵¹. Kehitysvammaiset sen sijaan, ainakin tämän tutkimuksen valossa, tekevät taidetta tietoisina taidemaailmasta. He myös itse haluavat olla osa edellä mainittua maailmaa. Kurottamalla yhteistä taidemaailmaa kohti he eivät lakkaa olemasta osa sen ulkopuolista todellisuutta. Kehitysvammaiset taiteilijat ovat hyvä esimerkki siitä kuinka nykyisen taidemaailman taidekäsitteet ovat monimutkaistuneet, rinnakkain kulkee ja tapahtuu monenlaisten taiteiden maailma.

Tämän hetken uomaansa hakevia taidemaailman ilmiöitä edustavat muun muassa yhteisölliset taiteen tekemisen tavat. Puhutaan yhteisötaiteesta, sosiaalisesta taiteesta ja uudesta julkisesta taiteesta, jotka omalla tavallaan jäsentävät uudelleen taiteeseen liittyviä käsitteitä. Taiteilija, teos ja vastaanottava yhteisö asettuvat uusille paikoille, uudenlaisin suhtein. Esimerkiksi taiteilija ei ole enää yksinoikeutettu teoksen luoja, vaan teos saatetaan synnyttää yhteistyössä yhteisön kanssa.²⁵²

²⁴⁸Arkaainen tarkoittaa yleisesti kulttuurin alkukautta tai taidetta kehityksensä varhaisvaiheessa.

²⁴⁹Klägel 1987, 29

²⁵⁰Wittwer 1987

²⁵¹Muelder Eaton 1994, 113-114

²⁵²Kantonen 2005, 49

Lea Kantosen (2005) mukaan sitoutunut taide on väljästi ymmärretty käsite. Sillä viitataan joko julkisesti tai sosiaalisesti sitoutuneeseen taiteeseen, joissa molemmissa korostetaan pitkäjänteistä työskentelyä jonkun yhteiskunnallisen instituution kanssa, hieman erilaisin painoituksin. 2000 - luvun sitoutuneelle taiteelle on hänen mukaansa ominaista pyrkimys konkreettisen paikallisen ongelman ratkaisuun yhdessä paikallisten kanssa.²⁵³

Kehitysvammaisten kuvataidekerhoa voi tarkastella myös sitoutuneen taiteen kehyksissä. Siellä työskennellään Lahden alueella asuvien kehitysvammaisten kanssa pitkäjänteisesti, jonka seurauksena koko yhteisön olemassaolo vahvistuu. Voisiko kehitysvammaisten kuvataidekerhon tavoitteeksi asettaa painokkaammin kehitysvammaisten aseman parantamisen tai heidän asioidensa ajamisen? Ainakin mahdollisuuksia toiminnan painopisteen muuttamiseen on. Tällöin muun muassa taiteen tuloksellisuuteen²⁵⁴ liittyvät paineet väistyisivät ja toiminta voisi perustua avoimesti muunlaisiin arvoihin. Sitoutuneen taiteen näkökulman tuominen mukaan kehitysvammaisten kuvataidekerhon yhteyteen avaisi toiminnan suunnittelua yhteiskunnallisempaan suuntaan.

9.2 Teokset ja taiteilijat kertovat

Kehitysvammaisille taiteilijoille omat teokset ovat tärkeitä. Kuvataidekerhossa mietitään usein myös vuosia sitten tehtyjä, niin sanottuja ”vanhoja”, töitä. Myös kehitysvammaisten taiteilijoiden haastatteluaineistossa teokset saavat paljon huomiota osakseen. Omien töiden arvostuksesta, jota pidetään yhtenä taideteoksen tunnuspiirteinä²⁵⁵, puhuvat muun muassa Timo ja Pirjo seuraavasti.

”Omien töiden säilyttäminen ja kehystäminen.” (Timo)

”Muistaa, että kaikki tehdyt työt ovat tallella.” (Timo)

²⁵³Kantonen 2005, 53

²⁵⁴Kuvataideopettajien puheessa tulee esille paine tehdä useita töitä, sillä kerhosta peritään materiaalimaksu. (Sari Koivun haastattelu 12.10.2008)

²⁵⁵Ks. Muelder Eaton 1994, 113

” *Aiemmin tehdyt työt, jotka on voinut säilyttää.*” (Pirjo)

Taiteen alueella on perinteisesti pidetty arvossa viimeisteltyä taideteosta ja sen merkitystä on myös monien taidekasvatusnäkemyksen parissa korostettu. Nykyisin teoskeskeisen ajattelun rinnalla on uudenlainen ajattelumalli, jossa esimerkiksi prosessi saatetaan mieltää teokseksi²⁵⁶. Taiteellisen prosessin merkitys on korostunut myös siinä mielessä, että keskeneräinenkin prosessin esittely voidaan laittaa teoksena esille näyttelytilaan. Tekoprosessiin ja tekemiseen sisältyviin ajatuksiin liitetään taiteellisia merkityksiä, jonka vuoksi esimerkiksi keskustelu voi olla taidetta²⁵⁷.

Täydellisen taideteoksen myytin rapauttamisen myötä myös myytti kaikkivoivasta taiteilijasta on murentunut. Nämä muutokset koskettavat kehitysvammaisia taiteilijoita siinä mielessä, että he ovat olleet osaltaan raivaamassa tilaa erilaisuudelle ja keskeneräisyydelle taiteen alueella. Heidän ominaislaatussa on muovaamassa uutta taidenäkemyksiä, jossa pinta on rosainen ja jossa epävarmuutta ja epäselvyyttä siedetään.

Taiteilijat tekevät teoksia, koska heillä on jotain ilmaistavaa tai he haluavat lähestyä toisia ihmisiä. Teosta luodessaan taiteilijan on tapana ladata se ainakin osittain omasta kokemusmaailmastaan kotoisin olevilla seikoilla. Taideteokset voivat olla tärkeä keino puhua koetusta niin, että toisetkin voivat sen ymmärtää. Taiteen kieli on monesti suorempaa, tuoreempaa ja haastavampaa kuin esimerkiksi arkikieli. Se voi tuoda käsitettävällä tavalla esille jotain konkreettista erilaisen ihmisen elämismaailmasta ja kokemuksista.²⁵⁸ Kehitysvammaisten tekemät taideteokset ovat usein vastaanottajalleen haastavia, sillä ne jäävät vieraudessaan helposti avautumatta. Heidän tekemiensä teosten vastaanottamista voi helpottaa tekoprosessin näkeminen, jossa muun muassa taiteilijan tapa käsitellä materiaalia on merkityksellistä.²⁵⁹ Kehitysvammaisen taiteilijan tunteminen auttaa hänen teostensa ymmärtämisessä.

²⁵⁶Kantonen 2005, 49-50

²⁵⁷Kantonen 2005, 53

²⁵⁸Varto 2007, 63

²⁵⁹Spellenberg 1987, 50

Toisaalta kehitysvammaiset voivat myös olla kiinnostuneita aivan tavallisten ja jokapäiväisten asioiden ilmaisemisesta taiteessaan, jolloin heidän tapansa ilmaista voi myös olla selkeästi tunnistettava.

Kehitysvammaisista taidekerhon taiteilijoista muun muassa Susanne, Minna ja Annakaisa nostavat esille heille itselleen tärkeitä ”lempi” aiheita, joiden työstäminen on ollut ja on heille merkityksellistä.

” Maisematyöt ovat tärkeitä, erityisesti talvimaisemat.” (Susanne)

” Kukatytöt ovat kivoimpia.” (Minna)

”Henkilökuvaukset, meri- ja kaupunkimaisemat ovat jääneet tehdyistä töistä mieleen.”
(Annakaisa)

Kehitysvammaisten taiteen tekijöiden lempiaiheet tulevat lähelle niin sanottujen terveiden taideharrastajien suosimia aiheita. Juuri maisema- kukka- ja henkilökuvauksethan ovat tyypillisesti sellaisia teemoja, joista kuka tahansa taiteen harrastaja voisi innostua.

9.3 Yhteyttä hakien - toisia kohti

Keräämässäni kehitysvammaisten haastatteluaineistossa muun muassa Pirjo ja Susanne kertovat ihailevansa toisten taidekerholaisten töitä. He siis huomioivat toisten tekemisen.

” Toisten, erityisesti Hilkan töiden ihailu.” (Pirjo)

” Annakaisan työt ovat hienoja.” (Susanne)

Minna, Pirjo ja Timo puolestaan tuovat esille muita taiteilijoita, joiden työt ovat sykkähdyttäneet ja osoittautuneet merkityksellisiksi.

”Käynti Pekka Halosen näyttelyssä, joka oli upea!” (Minna)

”Mauno Hartmanin näyttelyssä ja taiteiden yössä käynti ” (Pirjo & Timo)

Kaikki haastattelemiini kehitysvammaiset kuvataideharrastajat mainitsevat Harjulan kansalaisopiston vuotuisen keväänäyttelyn tärkeänä kuvataidekerhossa käymisen osana. Se on jokakeväinen kaksi päivää kestävä oppilastöiden katselmus, jonka ohessa tapahtuu myös ainoa kehitysvammaisten kohtaaminen muiden kansalaisopiston harrastajien ja henkilökunnan kanssa. Keväänäyttelyssä kehitysvammaiset kuvataideharrastajat ovat muiden keskellä niin töineen kuin fyysisestikin. Näyttelystä kertovassa puheessa he kertovat huomioivansa muun muassa töiden esillepanon ja muut ihmiset.

Timo pohtii näyttelyä taiteen vastaanottajan näkökulmasta. Se tarjoaa toisille mahdollisuuden tulla katsomaan kuvataidekerholaisten töitä. Niitä ei siis ole tehty ainoastaan itseä varten, vaan ne on alun alkaen ajateltu toisia kohti kurottaviksi ilmauksiksi.

”Muut voi tulla katsomaan töitä.” (Timo)

Kerhovuoden päättävä näyttely mahdollistaa kehitysvammaisille myös muiden tekemien teosten tarkastelun. Kaikki kuvataidekerholaiset, jotka vain pystyvät, kiertävät katsomassa näytteillä olevia töitä. Jotkut ryhmän taiteilijat hakevat aktiivisesti vaikutteita omaan taiteeseensa näyttelyssä koostamistaan taideteoksista. Näyttelytilassa myös omat työt avautuvat uudella tavalla. Töitä katsotaan taiteilijan silmin kuten seuraava Pirjon kommentti antaa ymmärtää.

”Mahdollisuus saada näyttelyn kautta vaikutteita muilta.” (Pirjo)

Edellä mainittu kertoo taidekäsityksestä, jossa vaikutteita otetaan kaikkialta. Kehitysvammaisten taide ei kumpua ainoastaan tekijän omasta tunnemaailmasta, vaan se heijastaa myös ympäröivää todellisuutta, johon kuuluvat taideteokset ja taidemaailma. Taiteilijoille ominaisella tavalla Pirjo valikoi vaikutteita taiteeseensa häntä ympäröivästä todellisuudesta.

Omien töiden näytteille pääsy paljastuu kehitysvammaisten taiteilijoiden puheessa ylpeydenaiheeksi sekä iloa tuottavaksi kuvataideharrastuksen osaksi.

”*Näyttelyssä näkee omat värit, kun ne on hyvin tehty.*” (Minna)

”*Mukavaa, että vuoden aikana tehdyt työt ovat näytteillä.*” (Veli-Pekka)

”*Näyttely on tärkeä.*” (Susanne)

Vuoropuheluun asetettu taideteos ja siihen liittyvä kehitysvammaisten kokema merkityksellisyys saa minut pohtimaan aihetta syvemmin. Varto (2007) puhuu dialogin eettisestä merkityksestä, jolla hän tarkoittaa pyrkimystä ymmärtää toinen omana itsenään, irrallaan itse luomistamme määritelmistä. Hän myös kannustaa kurottamaan kohti kommunikaatiota ja toisen tunnistamista, vaikka se olisikin hataralla pohjalla ja vailla varmuutta. Hän myös vertaa dialogisen puheen moni merkityksellisyyttä taiteeseen, joka on keskeneräistä, historiallista, aistista, kehollista, visuaalista ja kokonaiskuvaan pyrkivää.²⁶⁰

Taide kehitysvammaisten puheenvuorona asettaa meidät sen vastaanottajina vastuullisen tehtävän eteen. Kuinka onnistuisimme asettamaan oman puheenvuoromme ymmärrettävällä tavalla? Taiteen alue tuntuu tarjoavan otollisen mahdollisuuden siihen, sillä useat kehitysvammaiset taideharrastajat saavat inspiraatioita toisten taiteilijoiden teoksista ja kohtaamastaan muusta taiteesta. Tällä tavoin he ovat saman taiteen äärellä kuin me muutkin. Taiteen vastaanotossa henkilön kehitysvammaisuus ei tee eroa muutoin kuin siinä suhteessa, että pääsy taiteen luo voi olla joskus vaikeaa ja vaivalloista²⁶¹.

²⁶⁰Varto 2007, 64 – 65

²⁶¹Timon ja Pirjon haastattelu, 5.4.2008

10. Yhdessä, mutta itse

10.1 Yhteisön merkityksellisyys

Yhteisönä toimien kehitysvammaiset ovat vahvempia kuin yksin, mikä käy ilmi myös kehitysvammaisten taiteen teossa. On helpompi olla toimijana muiden kehitysvammaisten yhteisössä kuin keskellä vieraita, mahdollisesti niin sanottuja terveitä, ihmisiä. Porukkaan kuulumisen ja sosiaalinen verkosto ovat kehitysvammaisille kuvataidekerholaisille tärkeitä. Toiset kerholaiset ovat merkityksellinen kerhossa käynnin osa.

” *Muut kerholaiset ovat tärkeitä.*” (Veli-Pekka)

” *Ystävät saavat tulemaan kerhoon.*” (Susanne)

” *Timon tuki ja taiteesta käydyt keskustelut ovat tärkeitä.*” (Pirjo)

Kuvataidekerhon kehitysvammaisia voi kutsua yhteisöksi, sillä he ovat toimineet yhdessä yli kaksi vuosikymmentä. Heitä yhdistää taustavaikuttaja Lahden seudun kehitysvammaisten tukiyhdistys, joka on alun alkaen perustanut taidekerhon vuonna 1989. Kehitysvammaisten vahva yhteisöllisyys näkyy muun muassa heidän tavassaan olla empaattisia, huolehtivia ja hyväksyviä toisiaan kohtaan. Ryhmäläiset tuntevat toisensa monien yhteyksien kautta. Aina löytyy joku, joka tietää toisen kuulumiset ja elämän tilanteen, mikä käy ilmi esimerkiksi silloin, kun joku on pois kerhosta.

Kehitysvammaisten taiteen tekotapaa on kuvattu yhteisölliseksi siinä mielessä, että porukka inspiroi heitä ja he tykkäävät tehdä taidetta yhdessä²⁶². Myös valtavirran sisällä tapahtuneet kehitysvammaisten taidenäyttelyt on toteutettu usein ryhmänä, jolloin tuotto ja näyttelyn vaatima työ on jakaantunut koko ryhmälle. Ahti Isomäen mukaan taiteellinen toiminta ryhmänä sopii hyvin kehitysvammaisille.²⁶³

²⁶²Isomäki Jaana 2006

²⁶³Teräväinen Ahti Isomäen mukaan ”Juttuarkisto”. Vernerin net www-sivusto.

<[http://verneri.net/selko/netti-leija/juttuarkisto.html?tx_mininews_pi1\[showUid\]=68&cHash=46a4e31d4f](http://verneri.net/selko/netti-leija/juttuarkisto.html?tx_mininews_pi1[showUid]=68&cHash=46a4e31d4f)> (lainattu 25.5.2009)

Kehitysvammaiset ovat usein suoria ja avoimia, mikä tukee *yhteisöllisen luovuuden* ilmenemistä. Luovissa yhteisöissä esiintyviksi piirteiksi on listattu luottamus ihmisiin, vapaus, leikinomaisuus, riskinottaminen ja konfliktien salliminen. Kehitysvammaisten parissa ei juuri esiinny luovuutta tukkivaa keskinäistä kilpailua, tulosten arviointia tai vaatimuksia tehokkuudesta.²⁶⁴ Sen sijaan yhteisöllisen työskentelyn tarjoamaa tukea ja kannustusta kaipaavat monet. Kehitysvammaiset kuvataideharrastajat tuovat esille kiinnostuksensa ja arvostuksensa muiden yhteisöön kuuluvien töitä kohtaan.

” *Toisten töiden katsominen, jotka ovat erilaisia, mutta hyviä tavallaan.*” (Annakaisa)

” *Ne tekee hyviä töitä, on kiva kattoa värejä ja miten ne on tehty.*” (Minna)

” *Voi oppia toisten tekemistä töistä.*” (Pirjo)

Yhteisyyden tunnetta kehitysvammaisten kesken voi tarkastella myös kulttuurin käsitteen kautta. Kulttuuri yhdistää jaettua merkitysten järjestelmää käyttävää ihmisryhmää toisiinsa ja antaa heille tunteen *kuulumisesta johonkin*. Kulttuuriin yleensä liittyy monella tasolla toimivia sosiaalisia käytäntöjä, joiden piirissä ihminen tuntee olevansa osa jotakin jaettua ja yhteistä merkitysten järjestelmää. Tällä tavoin toimiessaan kulttuuri on merkittävä ihmisen *identiteetin rakentaja*.²⁶⁵ Kehitysvammaisia yhdistää vahva jaettu kulttuuri, jonka huomaa heidän kanssa ollessa. On kuitenkin vaikeaa sanoa, minkälaisista seikoista ulkopuolisuuden tunne siihen kuulumattomalle syntyy.

Taide avaa uusia näkökulmia kehitysvammaisiin kulttuurisena ryhmänä. Sen alueella yksilöiden puutteet ja heikkoudet voivat muuttua vahvuuksiksi.²⁶⁶ Samalla taide myös paljastaa, ettei ole olemassa mitään yhtä kehitysvammaisille ihmisille ominaista tapaa ilmaista, vaan yhtäläisyyksistä huolimatta se avautuu moninaisena.

²⁶⁴Rusanen Uusikylän mukaan 2007, 109

²⁶⁵Hall 1995, 85

²⁶⁶Elovirta 2007, 72

10.2 Omasta päästä - luovuudesta ja lahjakkuudesta

Kehitysvammaiset kuvataideharrastajat nostavat puheessaan esille taiteen tekemisen luovana toimintana. Esimerkiksi Veli-Pekka painottaa kommentissaan taiteen tekoon liittyvää itse keksimistä.

”Tavoitteena, että keksii itse omasta päästä.” (Veli-Pekka)

Kehitysvammaisilla kuvataideharrastajilla on paljon luoviin ihmisiin liitettyjä piirteitä. Heitä voi kuvata taiteen teossa muun muassa riippumattomiksi ja uskaliaiksi, sillä he eivät arastele toteuttaa itseään vapaasti eivätkä pelkää arvostelua²⁶⁷. Luovuutta lisää myös se, ettei tarvitse kiinnittää huomiota tuotoksen tasoon tai vertailla omia teoksia muiden kanssa²⁶⁸. Höss (1987) kirjoittaa kehitysvammaisen ihmisen luovuuden kehittymisestä, hän mainitsee tärkeäksi muun muassa ilmapiirin, perinnölliset tekijät sekä annettavat visuaaliset ärsykkeet.²⁶⁹

Kaikista ihmisryhmistä löytyy taiteellisesti lahjakkaita ihmisiä. Se ei ole piirteenä sidoksissa niin sanottuun normaaliuteen tai terveyteen, eikä sitä voi erotella vain jollekin ihmisryhmälle kuuluvaksi ominaisuudeksi²⁷⁰. Kehittyäkseen taiteellisesti lahjakas ihminen tarvitsee aina yksilöllistä tukea^{271 272}.

Käsitys taiteesta samoin kuin taiteellisesta lahjakkuudesta on yleisesti muuttunut. Niitä ei pidetä enää vain harvojen huippuyksilöiden etuoikeuksina, vaan ne ovat avautuneet erilaisten ihmisten ulottuville²⁷³. Esimerkiksi visuaalisen taiteen alueen lahjakkuus voi ilmetä mitä persoonallisimmilla tavoilla, sillä sille ei ole olemassa mitään universaalia merkitystä²⁷⁴. Muun muassa digitaalisen ja uudenlaisten medioiden ilmaantuminen osaksi ihmisten arkipäivää haastaa pohtimaan visuaalisuutta, sen kehitystä, kuten myös visuaalisen taiteen alueella ilmenevää lahjakkuuttakin yhä uudestaan.

²⁶⁷Uusikylä 2005, 23

²⁶⁸Uusikylä 2005, 29

²⁶⁹Höss 1987, 23

²⁷⁰Maizels 1996, 94, Ks. myös Gerke 1987, 9

²⁷¹Ks. Gercke 1987, 11

²⁷²Esimerkiksi Rexer (2005, 32) kirjoittaa siitä, kuinka välittäjille on tärkeää kategorisoida taiteilijoita outsidersihin kuuluvaksi, vaikka he eivät sitä aina todellisesti olisikaan.

²⁷³Freeman 1997, 24

²⁷⁴Kárpáti 1997, 4

Monenlaisten taiteellisten lahjakkuuksien tunnistaminen on suuri haaste opettajalle tai vanhemmalle, sillä kykyä piirtää realistisesti pidetään usein edelleenkin taiteellisuuden mittarina²⁷⁵. Kehitysvammaisten kohdalla tämä ei päde, sillä heiltä odotetaan harvoin samaa kuin niin sanotuilta terveiltä ihmisiltä. Voidaankin kysyä odotetaanko heiltä liian vähän? Olisiko kehitysvammaisille mahdollista antaa enemmän sellaisia kuvallisia tehtäviä tai virikkeitä, joiden parissa heidän taiteellinen ilmaisunsa kehittyisi ja jalostuisi pidemmälle? Entä millä tavalla kehitysvammaisten visuaalinen lahjakkuus tunnistetaan? Mainittujen näkökulmien tarkastelu avaa kehitysvammaisten taidekasvatuksen suunnitteluun ja toteutukseen vaihtoehtoisia suuntia.

Nykyinen monikulttuurisuuden kasvu ja vaikutus rikkoo perinteistä kuvaa kulttuurista. Sen ytimessä vaikuttavia identiteettejä ei enää käsitellä pysyviksi ja selvärajaisiksi muodostumiksi, jonka vuoksi yksilöihin kohdistuvat haasteet ovat suurempia.²⁷⁶ Myös kehitysvammaiset elävät näiden haasteiden alla. He tarvitsevat omaa kulttuurista identiteettiään vahvistavia alueita, joissa on mahdollista toteuttaa omaa sisintään suhteessa vallitsevaan todellisuuteen. Kehitysvammaisen ihmisen maailmasuhde saa taiteen avulla mahdollisuuden kiinnittyä omaan pystyvyyteen ja kykenevyyteen rajoitusten ja kykenemättömyyden sijaan. On tärkeää pohtia millä tavalla toteutettuna taideopetus vahvistaa toimimaan aktiivisesti omasta näkökulmastaan käsin ilmaisevana kehitysvammaisena yksilönä.

Kehitysvammaiset taiteentekijät liittyvät luontevasti luovan itseilmaisun perinteeseen. Heidän kuvataideopetustaan ohjaa mielikuvituksen vapauttaminen, sääntöjen poistaminen ja aikuisten ideoiden ja standardien hylkääminen.²⁷⁷ Kuitenkin taidekerhon kehitysvammaiset haluavat myös oppia asioita, jotka liittyvät niin sanottuun oikeaan taiteeseen ja taiteen traditioon. Taiteeseen, jonka he tunnistavat kohdatessaan sen esimerkiksi Pekka Halosen²⁷⁸ tai Mauno Hartmanin²⁷⁹ näyttelyjä katsoessaan. Kehitysvammaiset kuvataidekerholaiset pyytävät usein opastusta esimerkiksi värien

²⁷⁵Kárpáti 1997, 2

²⁷⁶Hall 1995, 86

²⁷⁷Rusanen 2007, 67

²⁷⁸Pekka Halosen näyttely oli tehnyt suuren vaikutuksen Minnaan. (Minnan haastattelu 12.4. 2008)

²⁷⁹Pirjo ja Timo kertovat haastattelussaan (5.4. 2008) törmänneensä Mauno Hartmanin teoksia arvioidessaan heidän asiantuntevuuttaan hämmästellisiin ihmisiin.

sekoittamisessa ja muotojen hahmottelussa. He myös iloitsevat avoimesti onnistumisesta, näköisyydestä ja taitojen karttumisesta.

” *Sisuuntuminen, ei pidä hermostua, jos ei onnistu - ensi kerralla sitten.*” (Pirjo)

Pirjon puheesta käy ilmi pyrkimys pitkäjänteiseen työskentelyyn. Hän tietää mitä hän on tekemässä. Hän haluaa oppia ja kehittyä paremmaksi oman visionsa ilmaisijaksi. Pirjon taiteellinen prosessi sisältää tietoista ajattelua ja itseilmaisua.

Taiteeseen sisältyvä kulttuurimme ikaikainen tunteen ja järjen välinen jännite puhuttaa paljon kehitysvammaisten taiteen kohdalla. Jotkut taidekäsitykset puolustavat tunnevoimaista ilmaisua, kun taas toiset painottavat hienostunutta ja pitkälle vietyä filosofista ajattelua²⁸⁰. Ihmisten välillä on eroja sen suhteen, mitä ominaisuuksia he pitävät tärkeänä taiteellisessa työskentelyssä ja teosten vastaanottamisessa. Myös lapsen ja aikuisen esteettisessä kokemisessa ja taiteen tekemisessä on eroja. Varmasti kehitysvammaiset ja niin sanotut terveet kokevat ja tekevät taidetta eri tavoin. Mitään selkeää erottavaa tekijää eri ihmisryhmien esteettisen kokemisen tavalle on kuitenkin mahdotonta nimetä tai rajata.²⁸¹

Ajattelen, että myös kehitysvammaisten taide voi olla filosofista taidetta. Taiteen taustalla olevan ajattelun ei tarvitse olla sen kummempaa ajattelua kuin teoksen tekijän ajattelu on. Taide tasapainoilee tunnevoimaisen ilmaisun ja filosofisen ajattelun varassa.

10.3 Taiteilijuudesta

Haastattelemieni kuvataideharrastajista yksi on opiskellut kuva-artsaaniksi Kaarisillan ammattiin valmistavassa kuvallisen ilmaisun koulutusohjelmassa. Haastatteluaineiston perusteella Annakaisalla on selkeä kuvallisen alan ammattilaisen identiteetti. Hän käyttää puheessaan termejä, jotka viittaavat opittuihin taiteen alueisiin.

” *Muodot ja rajat ovat tärkeitä.*”(Annakaisa)

²⁸⁰Hoffmann Davis 2005, 5

²⁸¹Ks. Leddy 2002, 44

” *Oma käsiala on tärkeää.*” (Annakaisa)

Hän myös kertoo kerhossa käymisen ja taiteenteon tavoitteekseen sen, että olisi huipputaiteilija ja menestyisi näyttelyissä.

” *Tavoitteena, että työt menestyvät näyttelyiden jälkeen ja että olisi huipputaiteilija-ammattilaistaiteilija.*” (Annakaisa)

” *Haluaa päästä enemmän esille ja näyttää kuinka hyvä on taiteessa.*” (Annakaisa)

Taiteilijaa ei pidetä enää yli-ihmisenä, vaan kuka tahansa voi olla taiteilija. Taiteilijuus ei tarkoita ainoastaan sitä, että jokaisen taiteilijan pitäisi tehdä kuvia tai olla juuri tietynkaltainen toimija²⁸².

Taidekasvatuksessa mainittua ajatusta voi toteuttaa kaikessa opetuksessa, aineesta riippumatta. Taiteellisen ajattelun (artful thinking) ytimessä on oppilas, joka liikuttaa omaa maailmaansa ja luo oman ymmärryksensä.²⁸³ Kehitysvammaisen mieltäminen taiteilijaksi on mahdollista silloin, kun näemme hänet henkilönä, jolla on mahdollisuus havaita ympäröivien rakenteiden ulkopuolelle ja luoda luontaisesti yhteyksiä eri asioiden välillä²⁸⁴. Lea Kantonen esittelee vastaavanlaisen ajatuksen nuorten parista. Hänen organisoimissaan yhteisötaideprojekteissa mukana olleita nuoria on kohdeltu taiteilijoina – oman ympäristönsä erityisosajina ja tutkijoina.²⁸⁵

Kehitysvammaisten taiteilijoiden erityiskyynä voi pitää myös ympäröivien rakenteiden *sisälle* näkemistä. Heidän taiteensa ammentaa mielen syvyyksistä tavalla, jota ei näe niin sanottujen tavallisten aikuisten taiteilijoiden työskentelyssä. Kehitysvammaisten taiteilijoiden töissä näkyvät kuvalliset elementit ja kuvallinen ajattelu, joka on alitajunnan hallitsemaa ja ihmisen varhaisille prosesseille läheistä.²⁸⁶

²⁸²Ks. Gercke 1987, 11

²⁸³Hoffmann Davis 1999, 191

²⁸⁴Hoffmann Davis 1999, 192-193

²⁸⁵Kantonen 2005, 102

²⁸⁶Klägel 1987, 21

Epätäydellisyyden ja keskeneräisyyden ajatukset ovat astuneet myös taiteen asiantuntijuuden alueelle. Se merkitsee hierarkisten rakenteiden murtumista ja taiteilijuuden levittäytymistä laajalle. Jokainen on oman elämänsä asiantuntija. Kehitysvammaisten taiteilijuuden asiantuntija on kehitysvammaisen taiteen tekijä itse.

10.4 Kuvallisesta kehityksestä

Kuvallinen kehitys on ikään kuin itsestään etenevä luontainen prosessi, siihen vaikuttavat kuitenkin yksilöä ympäröivät kulttuuriset ja sosiaaliset seikat²⁸⁷. Toisin sanoen se, minkälaisen kuvallisen kulttuurin ympäröivinä kasvamme ja kuinka kuvallisuuteen kehittymiseemme suhtaudutaan, on merkityksellistä. Viimeksi mainittu tulee näkyväksi aineistossani, sillä useat kehitysvammaiset taiteen harrastajat kokevat lähipiirin taidemyönteisyydellä olleen suurta merkitystä taideharrastuksen kannalta.

” Äiti ja isä ovat kannustaneet taiteen pariin.” (Susanne)

” Äitikin on taiteilija, joka tekee muotokuvia.” (Veli-Pekka)

”Oma taiteen teko on jatkoa kotoa saadulle idealle.” (Pirjo)

Lapsen kuvallinen kehitys voidaan nähdä itsestään tapahtuvana²⁸⁸, luonnollisena asteelta toiselle siirtyvänä kehittymisenä, jossa aina edellinen vaihe luo pohjaa seuraavaan vaiheeseen siirtymiseen.²⁸⁹ Kuvallisen esityksen teko eriytyy iän ja kokemuksen karttuessa. Sitä tulisi tarkastella laajasti taiteellista kehitystä vasten sen sijaan, että keskitytään kapeasti muun muassa perspektiivisääntöjen omaksumiseen taidon mittarina.²⁹⁰

²⁸⁷Kárpáti 1997, 4

²⁸⁸Franz Cizek (1865-1946) oli luovan itseilmaisun uranuurtaja, joka oli sitä mieltä, etteivät lapset tarvitse ohjausta luovassa toiminnassaan. Hän painotti mm lapsen omaan intuitioon luottamisen merkitystä. (Pääjoki 1999, 24)

²⁸⁹Berry Arnheimin mukaan, 2002, 198, Lowenfeld pitää lapsen kuvallista kehitystä luonnon ohjaamana prosessina. (Pääjoki 1999, 29)

²⁹⁰Pariser 1995, 93

Kuvallisesti kehittyäkseen kehitysvammaisen ihminen voi tarvita enemmän harjoittelua kuin niin sanottu terve ihminen. Siihen voi myös vaikuttaa tietynlaisia virikkeitä antamalla. Entä voiko kehitysvammaisen yksilön luontaista kuvallista kehitystä häiritä?²⁹¹ Ainakin Ikosen ja Kivisen (1988) mukaan väsyminen, sairaus tai väärät opetusmenetelmät voivat olla este kehitysvammaisen kuvataiteen alueella tapahtuvalle oppimiselle²⁹². Itse luulen, että kehitysvammaisen kuvallista kehitystä voi häiritä ainakin niin, ettei sille anna mahdollisuuksia toteutua.

Kuvallinen kehitys koostuu osittain sisäsyntyisistä elementeistä, jotka ilmaantuvat riippumatta kulttuurista. Kuitenkin se tapahtuu oman kulttuurin sisällä, mikä antaa ”raamit” tapahtumiselle. Kehitysvammaisten kohdalla heidän oma kulttuurinsa siis vaikuttaa taiteellisen kehityksen ilmenemiseen. Universaaleina kuvallisen kehityksen, piirteinä Pariser (1997) pitää esittämisen, erilaisia liikkeellä ja eleellä tehtyjä, varhaisia muotoja. Lisäksi kehityksessä myöhemmin ilmaantuvia muotoja, joiden avulla tehdään muun muassa omaan kulttuuriin sidottuja kuvia sekä graafisia järjestelmiä.²⁹³ Kehitysvammaisten taiteessa näkyy paljon varhaiseen kehitykseen liittyviä, liikkeillä ja eleillä tehtyjä, muotoja, mutta siinä on nähtävissä myös valtakulttuurista vaikutteita saaneita graafisia piirteitä.

Pariserin (1997) mukaansa näkemys siitä, että lapset tutkivat kehityksensä kuluessa erilaisia visuaalisia esittämisen tapoja on yleisesti hyväksytty. Sen sijaan naturalistinen kuvaaminen päämääränä, jota kohti kuvallisessa kehityksessä yksiselitteisesti kuljetaan, on väistynyt. Tilalle on kehitetty ajatuksia muun muassa siitä, että on olemassa useita graafisia päämääriä, joita kohti ihminen voi kehityksessään kulkea.²⁹⁴ Eri aikakausien elämän ja toiminnan erilaisuus muovaa suuntia, joihin ihmiset visuaalisessa kehityksessään suuntaavat. Esimerkiksi se, että nykyisin jo monien pienten lasten ympäristö täyttyy digitaalisista ja sähköisistä visuaalisista ärsykkeistä on muovaamassa tulevia sukupolvien visuaalisuutta uuteen suuntaan.

²⁹¹Tietyt aikuiset ainakin tuntuvan ajattelevan, että esimerkiksi liika television katselu vaikuttaa huolestuttavasti lasten luovuuteen, leikkiin ja sitä myötä myös visuaaliseen kuva maailmaan.

²⁹²Ikosen & Kivinen 1988, 11-12

²⁹³Pariser 1997, 36

²⁹⁴Pariser 1999, 62

Jo olemassa oleva sosiaalinen järjestelmä määrittelee, mitkä graafisen representaation järjestelmät rikastuvat ja jäävät kehittymään²⁹⁵. Tätä Pariser vertaa esimerkiksi jokelteluun, josta kulloinkin merkitykselliset seikat (äänteet) lähtevät muovautumaan puheeksi saadun kulttuuriin sidotun palautteen mukaisesti. Samalla tavoin yhteiskunta ja sen sisältämät arvostukset ohjaavat visuaalisen kehityksen suuntaa vallitsevan kulttuurin mukaan. Kehityksen kautta meille sisäistyy omassa kulttuurissamme hyväksytyjen visuaalisten ilmenemismuotojen ymmärrys. Millä tavalla tähän vaikuttaa nykymaailmamme kuvatulva, jossa enää harvat asiat ovat itse tehtyjä? Olisiko mahdollista käydä boikottiin valmiita kuvia vastaan, jotka pyrkivät muovaamaan aivan pientenkin lasten tietoisuutta tietynlaiseksi?²⁹⁶

Toisaalta tuntuu helpottavalta kuulla virallisesti, ettei taide ole ainoastaan yhteen suuntaan vievä suora tie. Moninaisten risteysten ja mahdollisten teiden joukosta jokainen voi löytää omansa, myös kehitysvammaisen taiteilijan

10.5 Kuvataideharrastajan kanssakulkijana

Nykytutkijoiden ajatusten mukaan taiteen opettajan tulisi olla enemmän oppilaan omia innovaatioita ohjaava henkilö kuin joku, jonka esimerkkiä tarkasti seurataan ja matkitaan²⁹⁷. Kehitysvammaisten kuvataideoppilaiden opettamisessa oppilaat ovat vahvasti persoonallisia henkilöitä, joiden yksilöllisyyttä ei voi sivuuttaa. Kuvataidekerhon opettajien, Sarin ja Piritan, mukaan opetusta toteutetaan yksilöistä käsin, kunkin oppilaan mahdollisuudet huomioiden. Heidän näkökulmansa ovat yhteneväisiä Ikonen ja Kivisen (1988) esittämiin kuvataiteen kokeiluohjelman yhteydessä esittämiin näkökulmiin. Ikonen ja Kivinen muotoilivat erityisoppilaiden yksilöllisiä oppimistyylejä hyväksi käyttävän ohjelman. Kehitysvammaisten kuvataidekerhon opettajien toiminta ei ole yhtä systemaattista kuin erityisluokan kuvataideopettajan, mutta se perustuu samankaltaisiin lähtökohtiin, jossa tunnetaan kunkin oppilaan kyvyt ja tekemisen tavat.²⁹⁸

²⁹⁵Pariser 1999, 64

²⁹⁶Lowefeld vastustaa kopiointia esimerkiksi värityskirjoissa, sillä hänen mukaansa ne kaventavat lapsen käsitystä hyväksytyistä tavoista piirtää. (Pääjoki 1999, 33)

²⁹⁷Kárpáti 1997, 2

²⁹⁸Ikonen & Kivinen 1988, 70-71

” *Monet oppilaat tarvitsevat opettajaa vierelleen saadakseen tehtyä töitä. Opettajan tehtävänä on auttaa löytämään oma juttu joka kerta.*” (Sari)

” *Vaikeammin kehitysvammaisten oppilaiden kohdalla tärkeää on yhdessäolo ja itsen terapeutin purkaminen.*” (Pirita)

Opetukseen kuuluu Sarin ja Piritan mukaan myös muunlaisten, taiteeseen liittymättömien, asioiden oppiminen. Edistystä voi odottaa tapahtuvan kerhon aikana esimerkiksi sosiaalisissa ja ryhmässä toimimisen taidoissa.

” *Oppilaan edistyminen siinä, ettei hän enää pure kättään.*” (Sari)

” *Kärsimättömien oppilaiden pitäisi myös oppia odottamaan vuoroaan.*” (Sari)

Opettajat joutuvat kohtaamaan työssään myös asioita, jotka liittyvät oppilaiden sairauksiin. He eivät voi ainoastaan miettiä taiteeseen liittyviä seikkoja, sillä jotkut oppilaat tarvitsevat apua esimerkiksi sairauskohtauksen yllättäessä. Kuvataideopettaja Pirita nostaa esille asian puheessaan seuraavilla tavoilla:

” *Olisi hyvä osata tehdä jotakin epilepsiakohtauksen yllättäessä.*” (Pirita)

” *Mietityttää oppilaan vaihteleva käyttäytyminen ja apaattisuus.*” (Pirita)

Taiteen teon näyttäytyessä tienä kohti oman kyvykkyyden lisääntymistä ja käyttämättömien mahdollisuuksien haltuunottoa opettajan rooli paljastuu ennen kaikkea edellä mainitun prosessin kanssakulkijaksi.

Kellmann (2004) kuvaa kuinka erilaiset kuvataideharrastuksessa tehtävät teokset voivat tuoda yllättävällä tavalla nähtäville vammaisen oppilaan todellisen visuaalisen ja tilallisen kapasiteetin. Vaihtelevat tehtävät antavat hänen mukaansa myös

mahdollisuuden muun muassa motorisen kontrollin kehittymiseen.²⁹⁹ Kaikenlaisten taideoppilaiden kohdalla yksilöllisiin kykyihin ja tarpeisiin paneutuva taideopetus voi synnyttää rohkaisevia ja monella tavoin taidekasvatuksellisiin kokeiluihin kannustavia tuloksia. Vaikka ihmetulokset eivät saakaan nousta kriteeriksi sille, että taidekasvatusta järjestetään ja puolletaan.

Auttamalla kehitysvammaista lisäämään omia ilmaisumahdollisuuksiaan opettaja auttaa kehitysvammaista kurottamaan kohti maailmaa ja muita ihmisiä. Kuvataide palvelee tekijäänsä välineenä, jonka avulla hän hahmottaa maailmaa samoin kuin omia mahdollisuuksiaan jättää jälki.³⁰⁰

11 Päättäjä

11.1 Kehitysvammaisten taiteen säikeitä

Kehitysvammaisten taide ja kuvataidekasvatus ovat ajankohtaisia ja monitasoisia ilmiöitä. Ne haastavat pohtimaan raikkaalla tavalla muun muassa kysymyksiä taiteilijuudesta, niin sanotusta oikeasta taiteesta sekä mahdollisuudesta taiteen opettamiseen.

Taiteen toiminta-alueella vaikuttaa edelleen paljon sellaista historiallista painolastia, jota kehitysvammaisten taiteen kaltaiset taidemuodot jo pelkällä olemassaolollaan kyseenalaistavat. Esimerkiksi kysymykset taiteilijan intentiosta tai koulutuksesta siirtyvät paikaltaan, kun taiteilijana on kehitysvammaisen ihminen. Tässä tutkimuksessa en kyseenalaista kehitysvammaisten taiteen paikkaa taiteena tai kehitysvammaisen taiteen tekijän paikkaa taiteilijana.

Kehitysvammaisten taiteen tekijöiden omaa näkökulmaa on huomioitu kasvavassa määrin viime vuosien aikana. Kehitysvammaisista taiteilijoista kertovia julkaisuja on

²⁹⁹Kellmann 2004, 16

³⁰⁰Hoffmann Davis 2005, 16, Ks. myös Kellmann 2004, 18-19

tehty Suomessakin useita³⁰¹. Aiheesta käytyä keskustelua leimaa kuitenkin *häiritsevä hyväntahtoisuus*, joka tulee esille muun muassa siinä, että niin sanotut terveet ihmiset ovat taipuvaisia liittämään kehitysvammaisten toimijuuteen terapeuttisuuden muiden arvojen edelle menevänä arvona³⁰². Tämä liittyy mielestäni erilaisen toisen oikein tunnistamisen vaikeuteen.

Osallistun tämän tutkimuksen myötä jo alkaneeseen kehitysvammaisten taiteilijoiden oman äänen vahvistamiseen. Olen etsinyt kehitysvammaisten kuvataidekasvatukseen liittyviä merkityksiä perehtyen erityisesti kehitysvammaisten taiteen tekijöiden omiin ajatuksiin kuvataiteesta harrastuksena. Kehitysvammaisten taiteilijoiden esille tuomien teemojen lisäksi olen ottanut mukaan vuoropuheluun kehitysvammaisten lähiomaisten, harrastustoiminnan järjestäjien ja kuvataideopettajien näkemyksiä. Tutkimukseen osallistuneet ihmisryhmät edustavat erilaisia näkökulmia tutkimuskohteeseen.

11.2 Tutkimuksen kulku

Tutkimuksen alussa määrittelin kehitysvammaisten taidetta pohtimalla siihen liittyviä historiallisia juonteita ja sen läheisyydessä avautuvia näkökulmia. Lisäksi paneuduin kehitysvammaisten taiteeseen taidemaailman katsantokulmasta käsittelemällä sellaisia taidevirtauksia, joihin kehitysvammaisten taide liittyy ja on sidottu tavalla tai toisella. Näytin millaisena saarekkeena kehitysvammaisten taide muovautuu suhteessa taidemaailmaan, taidekasvatusmaailmaan sekä muuhun niin sanottuun arkielämään, jossa kysymykset terveydestä ja sairaudesta kuljettavat kehitysvammaisten taidetta terapian alueelle.

11.3 Kehitysvammaisten oma tila

Tutkimukseni päällimmäisenä tarkoituksena oli selvittää mitä merkityksiä kehitysvammaisten kuvataidekasvatukselle annetaan. Kehitysvammaisten

³⁰¹ esimerkiksi Ateljee Hännätön kissa (-04), TaiVal –Taidetta Vaalijalassa Taide kuntoutuksen tukena (-06), Onko Kirsi Mikkosen taiteella rajoja (-04)

³⁰² Vrt. Könkkölä 2004, 13-14

kuvataidekasvatusta on ennalta tutkittu vähän. Kaikki aiheesta tuotettu uusi tieto vie sen tuntemista eteenpäin ja edesauttaa uusien tutkimusten teossa tulevaisuudessa.

Uskon, että saamani tutkimustulokset peilaavat kehitysvammaisten kuvataidekasvatukseen yleisesti liittyviä teemoja. Tutkimustulosten tiivistäminen kokonaisuudeksi on mielestäni haasteellinen tehtävä, sillä tämän tyyppisessä tutkimuksessa pienetkin merkityksenannoissa ilmenevät vivahteet voivat ilmaista suurta eroa.

Saamani tutkimustulokset osoittavat, että merkitysten antajan asema suhteessa toimintaan määrittää sitä millaiset seikat hän kokee toiminnassa tärkeäksi. Tämä näkyy muun muassa harrastuksen järjestäjien haastatteluaineistossa siten, ettei siinä nouse esiin minkäänlaista näkökulmaa taiteeseen tai sen tekoon. Heidän kannaltaan kaikki keskeiset kehitysvammaisten kuvataidetoiminnan seikat liittyvät sen järjestämiseen. Omaiset puolestaan tuovat esille kehitysvammaisten taideharrastukseen liittyvän huolehtivan näkökulman, joka on heidän asemastaan käsin luontevaa.

Suorittamassani tutkimustulosten ryhmittelyssä *sosiaaliset suhteet, myönteiset tunteet, taiteellinen työskentely, osallisuus taide-elämään ja erityisryhmän harrastustoiminta* muodostavat pääkategoriat, joiden alle kasautuu valtavasti erilaisia sävyjä sisältäviä merkityksiä. Harrastukseen liittyvät myönteiset tunteet nousevat esille kaikkien tutkimukseen osallistuneiden osapuolten kohdalla. Onnistuminen, hyvä ilmapiiri ja innostuneisuus ovat monelta kannalta katsottuna tärkeitä harrastukseen liittyviä seikkoja, niiden voimalla on jopa saatu lakkautusuhan alla ollut harrastus jatkumaan.

Pitkään koossa olleeseen harrastajaryhmään liittyy luontevasti myös sosiaalisten suhteiden verkosto, joka näkyy muun muassa siinä, että toiset kuvataideryhmäläiset ja opettaja koetaan läheisinä.

Kehitysvammaisten kuvataideharrastajien haastatteluaineistossa taiteellinen työskentely saa valtavasti painoa osakseen. Taiteen teko on heille tavoitteellista toimintaa, jossa perinteisesti taiteen alueella merkitykselliset seikat kuten värit, viiva ja muodot nimetään ja nostetaan esille. Kuvataiteen harrastaminen avaa heille mahdollisuuden kokea osallisuutta taide-elämään. Samoin se on väylä olla aktiivisesti mukana luomassa

heidän oman kulttuurinsa kannalta merkittävää kehitysvammaisten taidetta. Kuvataideharrastus voi näin tukea monipuolisesti identiteetin kasvua.

Muun muassa opettajien puheessa kehitysvammaisten kuvataidekasvatus saa merkityksiä erityisryhmänä, jossa oppilaiden monenlaiset piirteet ja esimerkiksi sairaudet on otettava huomioon. Myös harrastuksen järjestäjät kertovat kohtelevansa kehitysvammaisten kuvataideryhmää erityisenä, esimerkiksi osanottajamäärän ei tarvitse olla niin suuri kuin muissa niin sanotuissa tavallisissa ryhmissä. Lähiomaisilla kuvataideharrastuksen merkitykselliset seikat liittyvät muun muassa toimiviin käytännönjärjestelyihin.

11.4 Alusta uusiin alkuihin

Tutkimuksen teko on ollut minulle edes takaisin kulkemista, kerta toisensa jälkeen olen palannut alkuun ja koettanut uudelleen muotoilla jo hahmottamaani. Tutkimuksen valmistumaisillaan oleminen oli minulle yllätys, sain huomata kulkeneeni tarpeeksi monta kertaa samat reitit ja tutkimusaineistoni keskeiset asiat nousivat esille riittävän selkeinä. Juuri riittävän selkeyden ymmärtäminen sekä sen hyväksyminen, että valmistakin voisi vielä jatkaa tuntui vaikealta. Asioiden syveneminen oli hyvin mielekästä ja tutkimuksen teon lopettamiseen liittyi haikeutta.

Käytännön työhön, kehitysvammaisten kuvataideopettajana toimimiseen, tämän tutkimuksen teko on antanut paljon. Tutkimiseen syventyminen käynnisti minussa muun muassa uudenlaisen vuoropuhelun opettamiseen ja siinä tapahtuvaan kohtaamiseen liittyen. Vastaavasti koen nyt kehitysvammaisten kuvataideopettajan työssä kehittymisen uudella tavalla tärkeäksi, näkemykseni kehitysvammaisten tekemistä taideteoksista ja kehitysvammaisista taiteilijoista on myös vahvistunut ja avartunut. Silti, edelleen tunnen olevani arvoituksellisten asioiden äärellä.

Tutkimusaiheina kehitysvammaisten taidekasvatus ja kuvataide avautuvat eteenpäin moniin suuntiin, joista tässä tutkimuksessa ymmärrän kartoittaneeni vain hyvin pienen saarekkeen. Laajalle levittäytyvää omaa tutkimusaihesaarekettani olisi luontevaa jatkaa eteenpäin sellaisenaan syventäen esimerkiksi teoriaosuutta eteenpäin.

Muita tämän tutkimuksen pohjalta esille nousseita kiinnostavia jatkotutkimusaiheita ovat esimerkiksi kehitysvammaisten taideopettajana toimiminen tai kehitysvammaisten taiteilijoiden taidekäsitys. Muun muassa seuraaviin kysymyksiin olisi mielenkiintoista hakea vastauksia: millaisia asioita kehitysvammaisten kuvataideopettajina toimivat henkilöt pitävät tärkeinä, millaista taidetta he opettavat, mihin kasvattavat?

Kehitysvammaisten taiteilijoiden taidekäsitysten ohella olisi mielekästä tutkia kuvallisen kehityksen etenemistä, häiriöitä siinä ja yksilöllisen, suotuisan, kehityksen tukemista. Onko kuvallisessa kehityksessä ilmeneviä poikkeuksia tutkittu, millä tavalla kehitysvammaisten ja niin sanottujen terveiden ihmisten kuvallista kehitystä on esimerkiksi kuvattu ja rinnastettu?

11.5 Lopuksi

Minulle taide näyttäytyy tällä hetkellä purkamisen ja jälleenrakentamisen vuoropuheluna, arkisena tapahtumisena, joka työstyy eteenpäin ilman jatkuvaa aktiivista tekemistäkin. Vastaavanlainen kuva minulle on muotoutunut tutkimuksen teosta. Asettaessani nyt kehitysvammaisten taiteen ja taidekasvatuksen tutkimuksellisessa mielessä, ainakin hetkeksi, syrjään olen varma, että iduillaan olevat ajatusten aihiot jatkavat muotoutumistaan ja rakentumistaan. Konkreettinen taidekasvattajan työ vie niitä eteenpäin.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Suullisia tietoja antaneet

haastattelu1: Litteraatio haastattelusta kehitysvammaisten kuvataidekerholaisten Timon ja Pirjon kanssa, 5.4.2008. Haastattelunauha ja litteraatio tekijän hallussa.

haastattelu2: Litteraatio haastattelusta kehitysvammaisten kuvataidekerholaisen Susannen kanssa, 12.4.2008. Haastattelunauha ja litteraatio tekijän hallussa.

haastattelu 3: Litteraatio haastattelusta kehitysvammaisten kuvataidekerholaisen Annakaisan kanssa, 5.4.2008. Haastattelunauha ja litteraatio tekijän hallussa.

haastattelu 4: Litteraatio haastattelusta kehitysvammaisten kuvataidekerholaisen Veli-Pekan kanssa, 5.4.2008. Haastattelunauha ja litteraatio tekijän hallussa.

haastattelu 5: Litteraatio haastattelusta kehitysvammaisten kuvataidekerholaisen Minnan kanssa, 12.4.2008. Haastattelu ja litteraatio tekijän hallussa.

haastattelu 6: Litteraatio haastattelusta Nina Parkkisen kanssa, 15.10.2008. Haastattelunauha ja litteraatio tekijän hallussa.

haastattelu 7: Litteraatio haastattelusta Ari Tuupaisen ja Tea Hannukaisen kanssa, 15.9.2008. Haastattelunauha ja litteraatio tekijän hallussa.

haastattelu 8. Litteraatio haastattelusta Sari Koivun kanssa, 12.10.2008. Haastattelunauha ja litteraatio tekijän hallussa.

haastattelu 9. Litteraatio haastattelusta Pirita Neijosen kanssa, 19.9. 2010. Haastattelunauha ja litteraatio tekijän hallussa.

Painetut lähteet

Aaltonen, Tarja. 2005. Haastattelun rajoilla. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula. (toim.) HAASTATTELU tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 163-188.

Ahmed, Sara. 2002. Pelon politiikka. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty. (toim.) Erilaisuus. 2003: Tampere. 189-212.

Bardy, Marjatta. 2007. Taiteen paluu arkeen. Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo & P. Korhonen (toim.) Taide keskellä elämää. Like. Helsinki.

Berry, Kenneth. 2002. Scematic Representation and "Constructing Childhood". Journal of Aesthetic Education 35, 98-101.

Elovirta, Arja. 2007. Terapiasta taiteeksi. Teoksessa L. Kauppinen Oman elämänsä ihminen. Maahenki Oy. Helsinki.

Ferrier, Jean-Louis. 1997. Outsider Art. Pariisi: Terrail.

Freeman, N. H. 1997. Identifying Resources from Wich Children Advance into Pictorial Innovation. Journal of Aesthetic Education 31, 23-33.

Gercke, Hans. 1987. The Artists from Stetten – Thoughts on an Introduction. Teoksessa Artists from Stetten An Exhibition by Persons with a Mental Handicap. Stuttgart-Bad Cannstatt: Dr Cantz'sche Druckerei, 9 – 14.

Hall, Stuart. 1995. Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Erilaisuus. Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) 2003. Tampere. 85-129.

Hall, Stuart. 1995. Monikulttuurisuus. 232-281.

Hintsala, Susanna. 1994. Kehitysvammaisten kuvataidetoiminta Kuvataidetoiminnan merkitysten tarkastelu. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula. 2001. Tutki ja kirjoita. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. Tutkimushaastattelu Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Hoffmann Davis, Jessica 2005. Framing Education as Art The Octopus Had a Good Day. New York: Teachers College, Columbia University.

Hämäläinen, Pirjo. 2006. Kehitysvammaiset ja taiteen pelisäännöt. Teoksessa Aurinko ja kolme kuuta Kehitysvammaiset taidekentän laidalla. Helsinki: Kehitysvammaisten taiteilijoiden tyki ry. kettuki, 16-35.

Höss, Herbert. 1987. Persons with a Mental Handicap – Anthropological Aspects and educational Concepts. Teoksessa Artists from Stetten An Exhibition by Persons with a Mental Handicap. Stuttgart-Bad Cannstatt: Dr Cantz'sche Druckerei, 15 – 19.

Hurskanen, Anne & Lehtomäki, Virpi. 2001. Taideleiri kehitysvammaisten kuvataidetoiminnan muotona. Rovaniemi. Lapin yliopisto.

Ikonen, Oiva. 1998. Tiedonhallinta ja –käsittely. Teoksessa O. Ikonen (toim.) Kehitysvammaisen opetus, mitä ja miten? Kehitysvammaliitto. Helsinki, 63-107.

Ikonen, Oiva & Kivinen, Laura. 1988. Kuvaamataidon opetuksen kokeiluohjelma erityisoppilaan oppimistyyliä käyttäytymisen alueella hyväksi käyttäen. Kouluhallitus, kokeilu- ja tutkimustoimisto. Valtion painatuskeskus.

Isomäki, Ahti. 2004. Marginaalista taidemaailman keskiöön. Teoksessa Taju 2004 Sivusta katsoen. Hyvinkään taidemuseon julkaisuja, 46-56.

Isomäki, Jaana. 2004. Teoksessa Kehitysvammaisuus Mielisairaus Luovuus. Teoksessa Taju 2004 Sivusta katsoen. Hyvinkään taidemuseon julkaisuja, 18-31.

Isomäki, Jaana. 2004. Kehitysvammaisuus Mielisairaus Luovuus. Teoksessa Taju 2004 Sivusta katsoen. Hyvinkään taidemuseon julkaisuja, 46-56.

Isomäki, Jaana. 2006. Taiteen tukeminen vaikuttaa koko elämään. Aurinko ja kolme kuuta kehitysvammaiset taidekentän laidalla. Helsinki: Kehitysvammaisten taiteilijoiden tuki ry Kettuki, 48-51.

Itkonen, Satu. 2006. Kehitysvammaisten taide kohtaa yleisön. Teoksessa Aurinko ja kolme kuuta Kehitysvammaiset taidekentän laidalla. Helsinki: Kehitysvammaisten taiteilijoiden tuki ry Kettuki, 40-47.

Jylhä, Irja. 1998. Yhdessä ja erikseen. Harjaantumisoppilaiden ja ala-asteen oppilaiden yhteistoiminnallisten ryhmien muotoutuminen sekä sosiaalisten integraation toteuttaminen kuvaamataidon opetuskokeilussa. Kehitysvammaliitto ry. Helsinki.

Kaitavuori, Kaija. 2004. Kirsikodin koulukunta Ahti Isomäen haastattelu. Teoksessa Tuija Kuutti & Minna Raitmaa (toim.) Ateljee Hännätön kissa. Helsinki: Nykyaiteen museo Kiasma, 16-25.

Kalha, Harri. 2002. Kadonnutta aikaa etsimässä. Teoksessa Tuja Kuutti & Minna Raitmaa (toim.) Ateljee hännätön kissa. Helsinki: Nykyaiteen museo Kiasma, 27-40.

Kantokorpi, Otso. 2004. Onko vammaistaidetta olemassa?. Teoksessa Toiset meistä Galleria 2003. Helsinki: Like, 19-24.

Kantokorpi, Otso. 2006. Onko Kirsi Mikkosen taiteella rajoja? Teoksessa Ari Sainio & Otso Kantokorpi (toim.) Kirsi Mikkonen. Lieksa: Kirsikoti ry.

Kantonen, Lea. 2005. Teltta kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa. Taideteollinen korkeakoulu. Helsinki.

Kárpáti, Andrea. 1997. Guest editorial –Introduction. Journal of aesthetic education 31, nro 4 winter 1997)

Kauppinen, Liisa. 2006. TaiVal – Taidetta Vaalijalassa Taide kuntoutuksen tukena. Teoksessa L. Kauppinen Oman elämänsä ihminen. Maahenki. Helsinki.

Kellman, Julia. 2004. Art of a Child with Autism: Drawing Systems and Proto Mathematics. Journal of Aesthetic Education 38, 12-21.

Klägel, Max. Mentally Handicapped Men and Women as Artistically Productive persons. Teoksessa Artists from Stetten An Exhibition by Persons with a Mental Handicap. Stuttgart-Bad Cannstatt: Dr Cantz'sche Druckerei, 20-38.

Krappala, Mari & Pääjoki, Tarja. 2003. Taide ja toiseus syrjästä yhteisöön. Sosiaali ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Jyväskylä.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa. 1999. Sisällön analyysi. Hoitotiede 11, 3-12.

Könkkölä, Kalle. 2004. Vammaiskulttuurin nousu. Teoksessa toiset meistä Galleria 2003. Helsinki: Like, 13 – 18.

Leddy, Thomas. 2002. Aesthetics and Children's Picture-Books. Journal of Aesthetic Education 36, 43-54.

Maizels, John. 1996. Raw creation –Outsider art and beyond. Lontoo: Phaidon.

Meder, Annika & Nieminen, Maija. 2004. Ersta – projekti Yksilösuorituksia! Kuvallisen ilmaisun erityisopetus Kaarisillassa. Lahti: Kaarisilta.

Muelder Eaton, Marcia. 1994. Estetiikan ydinkysymyksiä. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki.

Mäkelä (toim.) ”Ai tuntuuks sust sellaselt” –sarjakuva evakkomuistojen tallentajana. Lahden Ammattikorkeakoulu. Tampere.

- Nietosvuori, Leena. 2007. Terveyttä taiteesta. Teoksessa Anja Kuhalampi & Eija
- Pariser, David. 1995. Not under the Lamppost: Piagetian and Neo-Piagetian Research in the Arts. A Review and Critique. *Journal of Aesthetic Education* 29, 93-106.
- Pariser, David. 1997. Conceptions of Children's Artistic Giftedness from Modern and Postmodern Perspectives. *Journal of Aesthetic Education* 31, 35-47.
- Pariser, David. 1999. Children of Kronos: What Two Artists and Two Cultures Did with Their Childhood Art 33, 62-71.
- Puhakka, Anneli. 2002. Eristämisestä yhteyteen. Teoksessa Tuija Kuutti & Minna Raitmaa (toim.) *Ateljee Hännätön kissa*. Helsinki: Nykyaiteen museo Kiasma, 11-15.
- Pääjoki, Tarja. 1999. Reittejä taidekasvatuksen kartalla Taidekäsityksen merkityksistä taidekasvatusteksteissä. Jyväskylä, Kampus Kustannus.
- Pääjoki, Tarja. 2004. Taide kulttuurisena kohtaamisena taidekasvatuksessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rantala, Kati. 2001. ”Ite pitää keksii se juttu”. Tutkimus kuvataidekasvatuksen ja kasvatettavan kohtaamisesta. Helsinki: Helsingin yliopisto
- Rexer, Lyle. 2005. *How to look at outsider art?* New York: Abrams.
- Rhodes, Colin. 2004. *Toinen taide luovat erot*. Helsinki: Maahenki.
- Rusanen, Sinikka. 2007. *Taidekasvattajaksi varhaiskasvatukseen*. Taideteollinen korkeakoulu. Helsinki.
- Räsänen, Marjo. 1998. *Building bridges experiental art understanding: A work of art as a means of understanding and constructing self*. University of art and design. Helsinki.

Saarnivaara, Marjatta. 1993. Lapsi taiteen tulkitsijana. Jyväskylä, Kasvatustieteiden tutkimuslaitos.

Salminen, Antero. 2005. Pääjalkainen Kuva ja Havainto. Taideteollinen korkeakoulu.

Schlaich, Peter. 1987. Stetten Hospital and its Residents. Teoksessa Artists from Stetten An Exhibition by Persons with a Mental Handicap. Dr. Cantz'sche Druckerei: Stuttgart-Bad Cannstatt, 39-44.

Shusterman, Richard. 1997. Taide elämä ja estetiikka. Helsinki. Gaudeamus.

Spellenberg, Anne Dore. 1987. The Creative Workshop in Stetten and its Artists. Teoksessa Artists from Stetten An Exhibition by Persons with a Mental Handicap. Stuttgart-Bad Cannstatt: Dr Cantz'sche Druckerei, 45-52.

Toivanen, Tapio. 2007. Huippukokemus. Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo & P. Korhonen (toim.) Taide keskellä elämää. Helsinki. Kiasma, 121- 126.

Varto, Juha. 2007. Dialogi. Teoksessa Taide keskellä elämää. Helsinki: Kiasma, 62-66.

Vesänen- Laukkanen Virpi. 2004. Katson ulos kuvastani. Teoksessa Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Jyväskylä: PS- kustannus, 59-76.

Vilka, Hanna. 2005. Tutki ja kehitä. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Wittwer, Konrad. 1987. Artists from Stetten An exhibition by persons with a Mental Handicap.

Elektroniset lähteet:

Ahola, Mika. Mitä on taide – psykologinen näkökulma. Saatavilla www-muodossa <http://tiedostamaton.net/t/mitaontaide.html> lainattu 25.5.2009

Educational Aims. Bifrost. Saatavilla www-muodossa

<http://www.biforst-art.dk/dk/english/about.html#malsat> lainattu 4.4.2009

Haapala, Susanna & Urhonen, Anna-Maija. Asenteet suomalaisessa yhteiskunnassa. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
http://www.esteetonopiskelu.fi/tiedoston_katsominen.php?dok_id=33 lainattu
 25.5.2009

Haveri, Minna. Nykykansantaide Elinympäristö taiteen näyttämönä. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
<http://80.75.96.68/sptkul/userfiles/kansantaide/tmp/index.html> lainattu
 12.2.2008

Isomäki, Ahti. Keskustelupuheenvuoro euCREA seminaarissa. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
<http://www.kettuki.fi/press/Isomaki%20Ahti%20euCREA%201999.pdf>
 lainattu 11.2. 2008

Kulttuuri. Kehitysvammaliitto. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
<http://verneri.net/yleis/tietopankki/arki/kulttuuri.html> lainattu 15.8.2009

Opetusministeriö 1997. Monikulttuurisuuteen ja kulttuurin saavutettavuuteen liittyviä linjauksia. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
<http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/monikulttuurisuus/linjaukset.html?lang=fi>
 lainattu 12.2.2008

Pihlström, Sami. Pragmatismi. <http://filosofia.fi/node2409> lainattu lainattu 12.2. 2008

Päivätoiminta ja työ. Kehitysvammaliitto. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
<http://verneri.net/yleis/tietopankki/paivatoiminta-ja-tyo.html> lainattu 18.8.2009

Pääjoki, Tarja. 2006. Mopoilua soramontulla ja lavatansseja vanhainkodissa. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
http://arted.uiah.fi/synnyt/pdf/4_2006/tarja.pdf lainattu 4.3.2008

Ryynänen, Ursula. 2006. Kolmen kuussa on jotakin outoa. Hämeen Sanomat 1. 6.2006. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
<http://www.hameensanomat.fi/?article=36168> lainattu 2. 3. 2009

Salovaara, Sari. 2000. Vammaisille taide on keino täysivaltaistua. Saatavilla www-muodossa

http://www.vane.to/artikkelit/julkaisut_haaste_yhteiskunn.html#Vammaiselle%20taide%20on%20keino%20%E4ysivaltaistua lainattu 18.2.2008

Taidetta ja kulttuuria. Kynnys ry. Saatavilla www-muodossa

<http://www.kynnys.fi/kynnys/kulttuuri> lainattu 2. 1. 2009

Tanskanen Anu 1999, Sisällön analyysi hoitotieteessä. Saatavilla www-muodossa

<http://www.uta.fi/laitokset/hoito/wwwoppimateriaali/luku5e.html> lainattu 8. 12. 2008

Taru- rajatonta taidetta –Arts and Diversity. Saatavilla www-muodossa

http://www.taru.info/index.php?option=com_content&task=view&id=16&SubItemid=32&Itemid=26&lang=fi lainattu 1.5.2009

Teräväinen. Jaana. Laaja kesänäyttely esittelee taiteen työpajat. Saatavilla www-muodossa [http://verneri.net/selko/netti-](http://verneri.net/selko/netti-leija/juttuarkisto.html?tx_mininews_pi1[showUid]=68&cHash=46a4e31d4f)

[leija/juttuarkisto.html?tx_mininews_pi1\[showUid\]=68&cHash=46a4e31d4f](http://verneri.net/selko/netti-leija/juttuarkisto.html?tx_mininews_pi1[showUid]=68&cHash=46a4e31d4f) lainattu 25.5.2009

Vapaa-aika. Kehitysvammaliitto. Saatavilla www- muodossa

<http://verneri.net/yleis/tietopankki/arki/vapaa-aika.html> lainattu 18.8. 2009

Yhteisvastuu 2008. Saatavilla www-muodossa

<http://www.yhteisvastuu.fi/index.php?did=192> lainattu 12.2 2008

liite1

Teemahaastattelun runko: Kehitysvammaiset

1. KERHOSSA KÄYMINEN

*Kuinka kauan olet käynyt kerhossa?

*Miksi aloitit käymään kerhossa?

*Minkälaiset asiat saavat sinut tulemaan aina vaan
-minkälainen olo sinulla on kerhon jälkeen

*Kerhovuoden kuluminen; pikkujoulut, naamiaiset ja näyttely
-mikä merkitys muilla toimintaan liittyvillä seikoilla on?

2. SUHDE OMAAN KUVATAITEESEEN

*Mitä teet mielellään, mistä et pidä niin

*Minkälaiset tehdyt työt ovat jääneet mieleen? Miksi?

*Oletko kehittynyt kuvantekijänä? Missä olet hyvä?

*Mitä ajattelet, kun teet kuvia?

*Omien töiden tarkastelua

*Mitä mieltä olet toisten töistä?

3. KEHITYSVAMMAISTEN TAIDE

*Ajatteletko, että kehitysvammaisten taide on jotenkin erilaista kuin muu taide?

*Seuraatko taidetapahtumia tai oletko kiinnostunut toisten tekemistä töistä?

*onko silloin väliä, onko kyseessä kehitysvammainen tai ei-kehitysvammainen?

4. TOISTEN SUHTAUTUMINEN

*Onko sinua kannustettu taiteen tekemiseen, vai nouseeko halu sinusta itsestäsi?

*Millä tavalla sinua on kannustettu?

liite2

Harjulan kansalaisopiston kehitysvammaisten kuvataidekerhon opettajien haastattelun teemahaastattelurunko 19.9.2008

TAUSTAA

- Kuinka kauan olette opettaneet kehitysvammaisia kuvataideharrastajia?
- Oletteko opettaneet muunlaisia kuvataide-ryhmiä?

OPETTAMISESTA

- miten kuvaisitte kehitysvammaisten kuvataideopettajana toimimista?
- Minkälaiset seikat koette - tärkeiksi kehitysvammaisten kuvataideopetuksessa?
 - vaikeiksi/haasteellisiksi
- Mitkä seikat ohjaavat opetuksen suunnittelua ja kulkua?
- Asetatteko sille tavoitteita?

KEHITYSVAMMAISISTA/OPPILAISTA

- minkälaisia oppilaita kehitysvammaiset ryhmäläiset ovat?
- voiko heitä opettaa?
- näettekö kehitystä oppilaissanne?

KEHITYSVAMMAISTEN TAITEESTA

- Mitä ajattelette kehitysvammaisten taiteesta?
- Eroaako se mielestänne ns. muusta kuvataiteesta? jos niin millä tavalla?

liite3

Kysymyksiä huoltajille/omahoitajille koskien kehitysvammaisten kuvataidekerhoa.

1. Kuinka kauan huollettavanne on käynyt kuvataidekerhossa? _____

2. Mitä muita harrastuksia hänellä on? _____

3. Mitä kehitysvammaisten kuvataidekerho merkitsee teidän kannaltanne? _____

4. Mitä asioita pidätte tärkeinä kuvataidekerhon toiminnassa? _____

5. Puhutteko te kuvataidekerhon tapahtumista kerholaisen kanssa? Mitä? _____

6. Oletteko tutustuneet kerholaisen tekemiin kuviin tai muihin teoksiin? Mitä ajattelette niistä? _____

Palautathan lomakkeen helmikuun viimeiseen kerhokertaan mennessä kuvataidekerhoon.

Kiitos vaivannäöstä!

liite4

Lahdessa 15.1.2008

Hyvä kuvataidekerholainen ja huoltaja,

Olen jyväs kylän yliopiston taidekasvatuksen opiskelija ja olen tekemässä gradua eli lopputyö-tutkimusta kehitysvammaisten kuvataidekasvatuksesta.

Kiinnostuksen kohteena ovat ne merkitykset, joita kehitysvammaiset itse antavat kuvataideharrastukselle. Lisäksi haluaisin myös saada selville millä tavalla kuvataidekerhossa käyvän lähipiiri (esim. huoltaja tai omahoitaja) kokee harrastuksen.

Aikaisemmin opettajana ja avustajana Harjulan kehitysvammaisten kuvataidekerhoissa toimineena, toivoisin voivani haastatella tuttuja kerholaisia, jotta he itse saisivat mahdollisuuden kertoa ajatuksiaan koskien kerhossa käymistä ja taiteen tekemistä. Haastattelut tulisin toteuttamaan kevään 2008 kuluessa kerhokertojen yhteydessä. Tämän lisäksi toivoisin, että kerholaisen huoltaja/omahoitaja vastaisi toimittamaani kyselylomakkeeseen.

ystävällisin terveisin,

Jonna Piipponen-Karkulowski

lisätietoja 040-719 3229

_____ saa osallistua haastatteluun.

kerholaisen nimi

huoltajan nimi

liite5

Haastattelu 9.10.2008

Lahden seudun kehitysvammaisten tuki ry/Nina Parkkinen

* LAHDEN SEUDUN KEHITYSVAMMAISET RY

- toimintaperiaatteet

- toiminta muodot

- muuta yleistä?

• KEHITYSVAMMAISTEN TAIDEKERHO

- Kuinka kauan toiminut? Kuinka monta opettajaa ollut?

- Millä tavalla toimintaa organisoidaan?

- Mitä merkitsee teidän kannaltanne/ onko muita harrastusryhmiä?

- Tulevaisuudennäkymät? (kerholaiset ovat jo aika iäkkäitä)

- Ovatko oppilaat mukana muussa tukiyhdistyksen toiminnassa?

- Mitä ajattelette kehitysvammaisten taiteesta?

• ERITYISRYHMIEN HARRASTUSTOIMINNASTA

- järjestetäänkö paljon

- miksi/ miksi ei?

liite6

Haastattelu 15.9. 2008

Harjulan kansalaisopisto

-HARJULAN KANSALAIPOISTO

- toimintaperiaatteet
- toimintamuodot
- muuta yleistä

-KEHITYSVAMMAISTEN TAIDEKERHO

- kuinka kauan
- millä tavalla toimintaa organisoidaan
- mitä merkitsee teidän kannaltanne/eroaako ns. tavallisesta harrastusryhmästä?
 - tulevaisuuden näkymät

- ERITYISRYHMIEN HARRASTUSTOIMINTA

- järjestetäänkö muuta
- miksi/miksi ei?
- soveltuisiko se enemmässäkin määrin harrastustarjontaan?

